

TÜRKİYE KOOPERATİFÇİLİK RAPORU 2014

Ağustos 2015

Türkiye Kooperatifçilik Raporu-2014,
“Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” gereğince
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
tarafından hazırlanmıştır.

TÜRKİYE KOOPERATİFÇİLİK STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI

Faaliyet 2.9 - Ülke kooperatifliğinin içinde bulunduğu durum ve uluslararası gelişmeler hakkında her yıl düzenli olarak “Ülke Kooperatifçilik Raporu” hazırlanacaktır.

Sorumlu Kuruluş	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
İlgili Kuruluşlar	Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Kooperatif Üst Kuruluşları
Uygulama Dönemi	2012-2016
Performans Göstergesi	Her yıl “Ülke Kooperatifçilik Raporu ”nun yayımlanması
Açıklama	Kooperatifçilik sektöründen temin edilen veriler, uluslararası kooperatifçilik uygulamaları konusunda yaşanan gelişmeler hakkında elde edilen bilgiler derlenerek, kooperatifçilik konusunda sürekli güncellenen temel başvuru kaynağı oluşturulması amacıyla, her yılsonu itibariyle, “Ülke Kooperatifçilik Raporu” hazırlanarak, yayımlanacaktır. Bu eylem, araştırma merkezi kuruluncaya kadar ilgili bakanlıklar, Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği tarafından müştereken yerine getirilecektir.

ÖNSÖZ

Yardımlaşma ve dayanışma yoluyla ortaklarının ihtiyaçlarını karşılama anlayışı etrafında teşekkül eden kooperatifler, toplumun ve ülkenin ekonomik, sosyal ve demokratik gelişimi açısından da önemli bir fonksiyon icra ederler. Dayanışma ve ortak hareket etme anlayışı ekonomik faaliyetlerde verimlilik ve başarı sağlarken, toplumsal huzur ve kardeşliğin gelişmesine de olumlu katkıda bulunur.

Farklı sektörlerde çeşitli hizmetler sunan ve çok sayıda kişinin bir araya gelerek oluşturdukları yapılarda başarıyı yakalamak zor gözükse de temelinde dayanışma ve insan odaklı anlayış olan kooperatifler, günümüzde başarılı işletmecilik modeli haline gelmişlerdir.

Kuruluş yıllarında her zamankinden daha fazla dayanışma ve ortak hareket etme gücüne ihtiyaç bulunan Türkiye’de, söz konusu ilişkilerin kurulmasında kooperatifler önemli ölçüde buluşma yeri olmuştur. Tarımdan sanayiye, konut üretiminden taşımacılığa kadar farklı alanlarda faaliyet gösteren kooperatifler, Türkiye’nin büyüüp gelişmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir. İlk kurulduklarında öncelikle kırsal alanda istihdam sağlayan ve çiftçilerin finansmana erişimini kolaylaştıran kooperatifler, günümüzde sigortacılıktan enerji üretimine, sağlıktan eğitim hizmetlerine kadar geniş alanlarda işletmecilik alternatifleri sunmaktadır.

Kooperatiflerin ülke ekonomisi ve sosyal yaşamına etkileri şüphesiz önemli ve değerlidir. Ancak geçmiş dönemlerde gerek hükümet müdahaleleri, gerekse kooperatiflerin yönetim süreçlerinden kaynaklanan nedenlerden ötürü başarısız uygulamalarla karşılaşmıştır. Sebebi ne olursa olsun başarısız uygulamalar ülkemizde kooperatifçilik imajını olumsuz etkilemiştir.

Ülkemiz kooperatifçilik sektörünü, sürdürülebilir ve rekabet edebilir yenilikçi bir yapıya ulaştırmak, toplumdaki kooperatifçilik imajını olumlu yönde güçlendirmek, kooperatifçilik sektörünü geliştirmek ve daha ileri seviyelere taşımak amacıyla hükümetimiz döneminde hazırlanan **“Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı”** yayımlanarak, kooperatifler için yeni bir vizyon ortaya konulmuştur.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı gereğince ilki 2013 yılında hazırlanan ülke kooperatifçilik raporunun ikincisi **“Türkiye Kooperatifçilik Raporu-2014”**, ülkemizin kooperatifçilik potansiyelini ve gelişim seviyesini ortaya koymakla birlikte kooperatif kuruluşlar, akademik çevreler ve politika oluşturucuların başvuracağı zengin içerikli bir kaynak özelliği de taşımaktadır.

Farklı sektörlerde çok sayıda hizmetler sunan kooperatif işletmelerin faaliyetlerini tek bir çalışmaya kusursuz bir şekilde sığdırmanın zor olduğunu okuyucuların takdir edeceklerine olan inancımla, raporun ülkemiz kooperatifçilik sektörüne hayırlı olmasını diliyor, bu çalışmaya destek sağlayan tüm kooperatifçilik camiası ile raporun hazırlanmasını başarıyla yöneten ve emeği geçen Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Personeline teşekkür ediyorum.

Nurettin CANIKLI
Gümrük ve Ticaret Bakanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLO LİSTESİ	v
GRAFİK LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
1. KOOPERATİFÇİLİĞİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	3
1.1. Kooperatifçilik ve Türkiye’de Gelişimi	3
1.1.1. Kooperatifçilik	3
1.1.2. Kooperatifçiliğin Türkiye’de Gelişimi	4
1.2. Türk Kooperatifçilik Mevzuatı	6
1.2.1. Kanunlar	7
1.2.1.1. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu	7
1.2.1.2. 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun.....	7
1.2.1.3. 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu	7
1.2.2. Anasözleşmeler.....	8
1.3. Kooperatifler İçin Vergi Düzenlemeleri	9
1.3.1. 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu	9
1.3.2. Katma Değer Vergisi	10
1.3.3. Gelir Vergisi Mevzuatı	11
1.4. Kooperatiflerin Sayısal Özellikleri ve Sınıflandırma	12
1.4.1. Kooperatiflerin Sayısal Özellikleri	12
1.4.2. Kooperatiflerin Sınıflandırılması.....	14
1.4.2.1. Faaliyet Alanına Göre Kooperatifler	14
1.4.2.2. Bölgelere Göre Kooperatifler	16
1.5. Kooperatifçilik Organizasyonu ve Örgütlenme	18
1.5.1. Kooperatifçilikte Kamu Yönetiminin Yapısı ve Organizasyonu.....	18
1.5.2. Kooperatiflerde Örgütlenme ve Kooperatif Kurumları	20
1.5.2.1. Kooperatif Yönetim Organları ve Örgütlenme.....	20
1.5.2.2. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği.....	22
1.5.2.3. Türk Kooperatifçilik Kurumu.....	23
2. GELİŞMELER VE 2014 YILI DEĞERLENDİRMESİ	24
2.1. Kooperatif Faaliyetleri	24
2.1.1. Kredi ve Kefalet Kooperatifleri	24
2.1.2. Tarımsal Amaçlı Kooperatifler	31
2.1.2.1. Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri	33
2.1.2.2. Pancar Ekicileri Kooperatifleri	37
2.1.2.3. Tarım Kredi Kooperatifleri.....	39
2.1.2.4. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri.....	43
2.1.2.5. Sulama Kooperatifleri.....	44
2.1.3. Yapı Kooperatifleri.....	45
2.1.4. Ulaştırma Hizmetleri Kooperatifleri.....	48
2.1.5. Tüketim Kooperatifleri	50

2.1.6. Enerji Kooperatifleri	51
2.1.7. Eczacı Kooperatifleri	52
2.1.8. Sigorta Kooperatifleri	53
2.1.9. Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri.....	54
2.2. Kooperatiflerin İstihdama Katkısı.....	55
2.3. Kooperatiflerin Sanayiye Katkısı.....	55
2.4. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP) Gelişmeleri	58
2.4.1. Kooperatifçilik Girişimciliği ve Bilgilendirme Eğitimleri	58
2.4.2. Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı	59
2.4.3. Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi	59
2.4.4. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yeni Mevzuata Uyumu Eğitim Projesi....	59
2.4.5. Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi (KOOP-TEZ)	60
2.4.6. Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOP-BİS).....	60
2.5. Kooperatiflerin Uluslararası İlişkileri.....	61
2.5.1. Birleşmiş Milletler (BM) Örgütünün Çalışmaları	61
2.5.2. Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)	62
2.5.3. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)	63
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	65
KAYNAKÇA	70

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 2014 yılında İlgili Bakanlıklarca kuruluşuna izin verilen kooperatiflerin dağılımı.....	13
Tablo 2: Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca 2014 yılında kuruluş izni verilen kooperatiflerin il bazında dağılımı.....	14
Tablo 3:Türkiye’de Kooperatif ve Ortak Sayıları	15
Tablo 4:Bölgelere göre il bazında kooperatif sayıları	16
Tablo 5:Bölgelere göre il bazında kooperatif ortak sayıları.....	17
Tablo 6:Bölgelere göre kooperatif sayısı ve ortak sayısının görünümü.....	18
Tablo 7:Kooperatifçilik hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin Bakanlıkların idari yapılanması	20
Tablo 8:Kooperatiflerde bir üst organa katılma (örgütlenme) oranı	21
Tablo 9:Kooperatif türlerine göre üst yapılara katılma oranları.....	21
Tablo 10:Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ortakları görünümü.....	22
Tablo 11:Dönemler İtibariyle (1951-2014) Kurulan ESKKK Sayısı.....	25
Tablo 12:Ortak sayısına göre kredi kefalet kooperatiflerinin il bazında sıralaması.....	25
Tablo 13:2005-2014 yılları ESKKK kredi kullanım görünümü	26
Tablo 14:2005-2014 yılları ESKKK Kredi Kullanım Görünümü.....	29
Tablo 15:ESKKK’ların kredi kullanma oranına göre il bazında sıralama	30
Tablo 16:Tarımsal amaçlı kooperatiflerin sayısal büyüklükleri.....	32
Tablo 17:Tarım satış kooperatif birliklerinin sayısal görünümü.....	33
Tablo 18:Tarım satış birliklerin 2013 ve 2014 yılları ürün alım miktarı (ton).....	34
Tablo 19:Birliklerce alınan ürün miktarlarının Türkiye üretimine oranı (%)	35
Tablo 20:Tarım satış kooperatif birlikleri işletme ve bağlı ortaklıkları	36
Tablo 21:PANKOBİRLİK’in bazı işletme, iştirak ve bağlı ortakları görünümü.....	38
Tablo 22:Şeker pancarı ekim alanı, şeker pancarı üretimi ve şeker üretiminin görünümü.....	39
Tablo 23:Tarım kredi kooperatifleri sayısal özellikleri.....	40
Tablo 24:Tarım kredi kooperatifleri iştirak ve bağlı ortaklıkları	40
Tablo 25:Tarım kredi kooperatifleri kredi kullanan ortak sayısı ve kredi hacmi görünümü ...	41
Tablo 26:Tarım kredi kooperatiflerinin il bazında kooperatif ve ortak sayıları.....	42
Tablo 27:Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin hizmet alanlarına göre görünümü	43
Tablo 28:Sulama kooperatifleri il bazında görünümü.....	45
Tablo 29:Yapı kooperatiflerinin gruplara göre sayısal büyüklükleri	46
Tablo 30:2009-2014 yılları yapı kullanma izin belgelerine göre yapı sahipliği	47
Tablo 31:Ulaştırma hizmeti Kooperatiflerinin sayısal özellikleri.....	48
Tablo 32:Ulaştırma hizmeti kooperatifleri il bazında görünümü.....	49
Tablo 33:Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre tüketim kooperatiflerinin il bazında görünümü	51
Tablo 34:İSO Türkiye’nin 500 büyük sanayi kuruluşu araştırma sonuçlarında kooperatif kuruluşları.....	56
Tablo 35:Fortune-500 araştırma sonuçları kooperatif ve kooperatif kuruluşları	57
Tablo 36:Uluslararası Örgütler ve Üye Kooperatifler.....	63

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: 2005-2014 yılları ESKKK kooperatif sayısı ve kredi kullanan kooperatif sayısı	28
Grafik 2: ESKKK 2005-2014 yılları yıllık kredi kullanım ve toplam kredi hacmi miktarı.....	28

KISALTMALAR

BAKANLIK	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
BM.....	Birleşmiş Milletler
ÇAY-KOOP	Çay Ekicileri Kooperatifi Merkez Birliği
CIBE.....	Uluslararası Avrupa Pancar Üreticileri Konfederasyonu
CIRIEC.....	Uluslararası Kamu, Sosyal ve Kooperatif Ekonomisi Araştırma ve Danışma Merkezi
COGECA	Avrupa Birliği Tarım Kooperatifleri Birliği,
COPAC.....	BM Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi ve Geliştirilmesi Komitesi
ÇŞB	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
DFİF	Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DGRV.....	Alman Kooperatifleri ve Raiffeisen Konfederasyonu
DSİ	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
ESKKK.....	Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri
GENEL MÜDÜRLÜK.....	Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
GSYH.....	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GTB.....	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
GTHB	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
HAY-KOOP	Hayvancılık Kooperatifleri Birliği
ICA	Uluslararası Kooperatifler Birliği
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IRU	Uluslararası Raiffeisen Kooperatifler Birliği
KANUN	1163 sayılı Kooperatifler Kanunu
KDV	Katma Değer Vergisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KOOP-BİS	Kooperatif Bilgi Sistemi
KOOP-GEP	Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitim Programı
KOOP-TEZ	Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi
KOOP-KUR	Türk Kooperatifçilik Kurumu
KÖY-KOOP.....	Türkiye Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
KVK	5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OR-KOOP.....	Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği

OSİB	Orman ve Su İşleri Bakanlığı
PANKOBİRLİK.....	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
RAPOR.....	Türkiye Kooperatifçilik Raporu
TAR-KOOP.....	Tarım Kooperatifleri Birliği
TEKB	Tüm Eczacı Kooperatifleri Birliği
TESKOMB	Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği
TMKB (TÜRKİYE KOOP.)	Türkiye Milli Kooperatifler Birliği
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOKİ	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TSKB.....	Tarım Satış Kooperatif Birlikleri
TÜFE.....	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜKOBİRLİK	Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği
TÜKOSEP.....	Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı
TÜRKKENT	Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği
TTK.....	Türk Ticaret Kanunu
UZK.....	Uluslararası Zeytin Konseyi
WABCG.....	Dünya Pancar ve Kamış Üreticileri Birliği
YAS	Yeraltı Suyu Sulama Kooperatifi

GİRİŞ

Türkiye Kooperatifçilik Raporu (RAPOR), **“Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)”**nın 2,9 numaralı eylemi gereğince hazırlanmaktadır. **Türkiye Kooperatifçilik Raporu-2014**, kooperatifçilik alanında faaliyette bulunan kooperatif birlik/merkez birliklerinin yıllık faaliyetlerine ilişkin veriler ile ilgili kamu kurumlarının değerlendirmeleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Rapor, ekonomik ve sosyal alanda kooperatifçilik hakkında değerlendirmeler yapılmasına zemin oluşturmayı ve politika yapımcılar ile başta kooperatif paydaşları olmak üzere ilgilileri bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.

Üretimden ticarete, tarımdan sağlığa kadar farklı hizmet alanları ve sektörlerde rol alan kooperatifler ülke ekonomisinin gelişmesine de önemli katkılar sağlamıştır. Geniş alanlarda ve farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler olması ve sağlanan katkının gayri safi yurt içi hâsıla(GSYH) ile doğrudan ilişkilendirilmemesi nedeniyle ülke ekonomilerinde kooperatifçiliğin yerini ve etkisini belirlemek zordur. Bu önemi ve büyüklüğü ortaya koymak için dünyada genel olarak tercih edilen yöntem sektörel analiz ve değerlendirmelerdir (GTB-2014). Nitekim kooperatif işletmelerin önemini vurgulamak, ülke ekonomilerine ve sosyal yaşamlarına etkilerini/katkılarını göstermek amacıyla kooperatiflerin iş hacimlerine göre değerlendirmelerini içeren **“Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) Global-300 Rapor”**u verileriyle kooperatiflerin ülke ekonomisine olan etkilerini ölçebilmek mümkün olmaktadır (GTB 2013) .

Kanada’da 2014 yılı Ekim ayında düzenlenen **“Kooperatiflerin İnanılmaz Gücü”** konulu Dünya Kooperatifler Zirvesi’nden sonra Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) tarafından **Dünya Kooperatifçilik Raporu** yayınlanmıştır (GTB-2013). Söz konusu raporda, 2012 yılı verileri ile 65 ülkede faaliyet gösteren 1926 kooperatif sektörel ve ciro büyüklüğüne göre sıralanmıştır. Sıralamada, %41 payla sigortacılık kooperatiflerinin, %27 payla tarımsal amaçlı kooperatiflerin ve %20 payla toptan ve perakende ticaret kooperatiflerinin ilk üç sırada yer aldığı görülmekte olup, 250 milyon kişiye istihdam sağlayan kooperatiflerin ciro büyüklüğünün 2,2 trilyon \$’a ulaştığı belirtilmektedir. Nüfusun kooperatifçiliğe katılım oranında İrlanda’nın %70 ile ilk sırada yer aldığı, bu ülkeyi sırasıyla %60 ile Finlandiya, %58 ile Avusturya ve %50 ile Singapur’un izlediği belirtilmiştir. Türkiye’de ise nüfusun kooperatifçiliğe katılım oranı toplam nüfusun yaklaşık %10’u, kooperatif ortağı olma ehliyetine sahip (18 yaş ve üstü) nüfusun yaklaşık %16’sı kadardır (Başaran, H. 2015).

Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin verilerine göre dünyanın hemen her ülkesinde kooperatifçilik faaliyetine rastlanmaktadır. Coğrafi konumu, ekonomik ve sosyal gelişmişliği, refah seviyesi ve siyasal sistemi ne olursa olsun hemen hemen bütün ülkelerde kooperatifçilik faaliyetleri görülmekte olup, kooperatifçiliğin ekonomisi gelişmiş ülkelerde daha ileri düzeyde olduğu tespit edilmiştir (GTB-2014).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kooperatifçilik faaliyetleri sosyal ve ekonomik yönden önemini sürdürmektedir. Tarımsal üretim ve pazarlamadan, esnaf ve sanatkârın finansman talebine kadar geniş kesimlere işletmecilik alternatifi sunan kooperatifçilik hem üretimin sürekliliğinin sağlanması hem de istihdama katkısı bakımından Türkiye ekonomisinde önem arz etmektedir.

Türkiye ekonomisi 2014 yılında sabit fiyatlarla %2,9 oranında büyümüştür. Sektörler itibariyle tarım sektöründe küçülme diğer sektörlerde ise büyüme görülmüştür (www.tuik.gov.tr). Büyüme 2014 yılında beklentilere yakın seviyede gerçekleşmiştir.

Türkiye ekonomisinde 2014 yılında üzerinde en fazla tartışılan konulardan biri enflasyon olmuştur. Yılsonunda %8,17 artan TÜFE endeksi, program hedefin üzerinde gerçekleşmiştir. Gıda fiyatları ve yılın ilk yarısında enerji fiyatlarının enflasyonu yukarı yönlü hareket ettiren ana harcama grupları olduğu Merkez Bankası Başkanlığı raporlarında sıkça vurgulanmıştır.

Son yıllarda istikrarlı büyüme gösteren Türkiye ekonomisinde, 2014 yılında ihracat rekor seviyede gerçekleşmiştir. İhracat değeri 2014 yılında bir önceki yıla göre %3,8 artarak 157,6 milyar ABD Dolarına ulaşmış, ithalat değeri ise bir önceki yıla göre %3,8 azalarak 242,1 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir (www.tuik.gov.tr).

Türkiye’de 2014 yılında kooperatifler sosyal yaşama destek ve ekonomiye katkı sağlamaya devam etmişlerdir. Tarımsal amaçlı kooperatifler ortaklarına girdi desteği sağlama yanında, ortaklarının ürününü satın alıp işlemek suretiyle tarımsal üretimin sürekliliğine katkı sağlamış ve kırsal alanda istihdam imkânı oluşturmuşlardır. Bununla birlikte ulaştırma hizmeti kooperatifleri faaliyetlerine aralıksız devam etmiş, esnaf ve sanatkâr kredi ve kefalet kooperatiflerinin ortaklarına kullandığı kredi miktarı 2014 yılında bir önceki yıla göre büyümüştür.

Türkiye’de 2014 yılsonu itibariyle, 72.563 kooperatif ve 7.373.224 kooperatif ortağı bulunmaktadır. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından 2014 yılında 53 farklı ilde 202 yeni kooperatif kuruluşuna izin verilmiştir.

Türkiye Kooperatifçilik Raporu-2014 **“Kooperatifçiliğin Genel Görünümü”** ile **“Gelişmeler ve 2014 Yılı Değerlendirmesi”** başlıklarından oluşmaktadır.

Kooperatifçiliğin Genel Görünümü başlığında; “Kooperatifçilik ve Türkiye’de Gelişimi”, “Kooperatifçilik Mevzuatı”, “Kooperatifler İçin Vergi Düzenlemeleri”, “Kooperatiflerin Sayısal Özellikleri ve Sınıflandırma” ile “Kooperatifçilik Organizasyonu ve Örgütlenme” konuları incelenmiştir.

Gelişmeler ve 2014 Yılı Değerlendirmesi başlığında ise “Kooperatiflerin Faaliyetleri”, “Kooperatiflerin İstihdama Katkısı”, “Kooperatiflerin Sanayiye Katkısı”, “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı Gelişmeleri” ile “Kooperatiflerin Uluslararası İlişkileri” incelenmiştir.

Analiz ve değerlendirmeler Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Türkiye İstatistik Kurumunun (TUİK) kamuoyuna açıklanan verileri ile kooperatif birlik/merkez birliklerinin rapor ve verilerine dayanmaktadır.

1. KOOPERATİFÇİLİĞİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

1.1. Kooperatifçilik ve Türkiye’de Gelişimi

1.1.1. Kooperatifçilik

Kooperatifçiliği, birlikte hareket etme, dayanışma ve sorunlara ortak çözüm bulma anlamında aldığımızda, kooperatif tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu belirtilmektedir (Rehber, E. 2011). Türk Toplumları ’nda birlikte çalışma ve ortaklaşa iş yapma şeklinde görülen dayanışma faaliyetleri; dönemsel olarak imece, lonca veya ahilik gibi isimler almış olup, yaklaşık 150 yıldır etkin olarak işleyen kooperatifçilik ilkeleri çerçevesinde yürütülmektedir.

Piyasa mekanizması içinde kooperatifler, sermaye birikimini sürekli kılarak (sermayeyi sosyalleştirerek) bazı mal ve hizmetlerin sunumunda ve isteminde ortaklarının pazarlık gücünü artırmada, ekonomik büyümeye katkıda bulunmada, “üretim ve bölüşüm” sürecini birbirleriyle ilintili kılarak ekonomik tıkanıklığı aşmada, pazarlık gücünü toplulaştırarak dev firmalar karşısında rekabeti korumada ve piyasaların (özellikle tarımsal piyasaların) yapısını ve işleyişini düzenlemede önemli görevleri yerine getiren kuruluşlardır (Çıkın, A. 2007).

Kooperatifler; piyasa tercihlerine ve karar alma süreçlerine katılan eşit konumdaki üyelerince denetlenen demokratik kuruluşlar olarak üyelerin eşit oy hakkına sahip olması (her üyeye bir oy hakkı) ve kooperatifin üyelerin katılımı ile birlikte yönetilmesi şeklinde anlaşıldığında, demokrasinin kültür ve anlayış olarak gelişeceği bir platformdur. Hatta kooperatifçiliğin dünyaca tanınan düşünür ve eylem adamı olan Warbasse’nin tanımlamasıyla kooperatifçilik sosyal bir kültür olmanın yanı sıra faaliyet ve hedefleriyle tek başına bir demokrasi alanıdır (Warbasse, 1946).

Uluslararası Kooperatifler Birliği kooperatifi; ***“ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilattır”*** şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımda kooperatiflerin temel değerleri olarak; kendi kendine yardım, kendi kendine sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet, dürüstlük ve dayanışma sıralanmaktadır (GTB-2012). Bu değerler çerçevesinde kooperatifçiliğin genel kabul görmüş yedi ilkesi bulunmaktadır.

1. Gönüllü ve herkese açık ortaklık:

Kooperatifler, cinsel, sosyal, ırksal, siyasal ve dinsel ayrımcılık olmaksızın, hizmetlerinden yararlanabilecek ve ortaklığın sorumluluklarını kabule razı olan herkese açık gönüllü kuruluşlardır.

2. Ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik yönetim:

Kooperatifler, politika oluşturma ve karar alma süreçlerine katılan ortaklarca yönetilen ve denetlenen demokratik kuruluşlardır. Seçilmiş temsilci olarak hizmet edenler, ortaklara karşı sorumludur. Birim kooperatif kuruluşlarında ortaklar eşit oy hakkına sahiptir (her ortağa bir oy hakkı). Diğer düzeydeki kooperatif kuruluşlarında ise oy hakkı demokratik bir yaklaşımla düzenlenir.

3. Ortakların ekonomik katılımı:

Ortaklar, kooperatiflerinin sermayesine adil bir şekilde katkıda bulunur ve bunu demokratik olarak yönetirler. Bu sermayenin en azından bir kısmı genellikle kooperatifin ortak mülkiyetidir. Çoğunlukla ortaklar, üyeliğin bir koşulu olarak taahhüt edildiği üzere

(var ise) sermaye üzerinden kısıtlı miktarda gelir elde ederler. Ortaklar gelir fazlasını, muhtemelen “en azından bir kısmı taksim olunamaz kaynaklar” oluşturma yoluyla kooperatiflerini geliştirme, kooperatifle yapmış oldukları işlemlerle orantılı olarak ortaklarına kâr sağlama ve ortaklarca onaylanan diğer faaliyetlere destek olma gibi amaçların biri ya da tamamı için ayırırlar.

4. Özerklik ve bağımsızlık:

Kooperatifler, özerk, kendi kendine yeten ve ortaklarınca yönetilen kuruluşlardır. Kooperatifler, hükümetler dâhil olmak üzere diğer kuruluşlarla bir anlaşmaya girmeleri ya da dış kaynaklar yoluyla sermayelerini artırmaları durumunda, bunu kooperatiflerin özerkliğini sürdürecektir ve ortaklarının demokratik yönetimini koruyacak şekilde gerçekleştirirler.

5. Eğitim, öğrenim ve bilgilendirme:

Kooperatifler, ortaklarına, seçilmiş temsilcilerine, yöneticilerine ve çalışanlarına kooperatiflerinin gelişimine etkin bir şekilde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğretim imkânı sağlar. Kooperatifler genel kamuoyunu-özellikle de gençleri ve kamuoyunu oluşturanları- işbirliğinin şekli ve yararları konusunda bilgilendirirler.

6. Kooperatifler arasında işbirliği:

Kooperatifler, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası oluşumlarla birlikte çalışarak ortaklarına daha etkin bir şekilde hizmet eder ve kooperatifçilik hareketini güçlendirir.

7. Topluma karşı sorumlu olma:

Kooperatifler, ortaklarınca onaylanan politikalar aracılığıyla toplumlarının sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar.

1.1.2. Kooperatifçiliğin Türkiye’de Gelişimi

Türk Kooperatifçilik hareketinin Mithat Paşa’nın kurduğu “**Memleket Sandıkları**” ile başladığı kabul edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli topraklarında bulunan Şehirköy (Pilot) kasabasında 1863 yılı Kasım ayında kurulan “Memleket Sandıkları” Türk Kooperatifçiliği ’nin ilk uygulamasıdır. Uygulamanın olumlu sonuçlar vermesinin ardından 1867 yılında çıkarılan “**Memleket Sandıkları Nizamnamesi**” ile bir devlet politikası olarak Memleket Sandıkları tüm ülkeye yayılmıştır. Memleket Sandıkları önce Menafi Sandıklarına sonrasında ise tüm sermayesiyle Ziraat Bankasına dönüşmüştür.

Birinci Dünya Savaşının ardından Osmanlı İmparatorluğu’nun ortadan kalkması ve akabinde Kurtuluş Savaşıyla ekonomik olarak yoksun düşmüş milletin, kurulacak yeni bir devlette dayanışma ve ortaklık ilişkilerinin önemini bilen Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından, Cumhuriyet ilan edilmeden önce “**Kooperatif Şirketler Kanunu**” tasarısı hazırlanmıştır (GTB-2014).). Bu tasarı yasalaşmasa da, Sakarya Meydan Savaşı esnasında kabul edilen “Ereğli Havzai Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Muteallik Kanun ”un dördüncü maddesinde “ihtiyat ve teavün sandıkları” ifadesi kullanılarak kooperatif teşkiline imkân tanındığı görülmektedir (HAZAR, N. 1990). Ardından kooperatiflere yönelik özel düzenlemeler olarak 1923 yılında “**İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi**” sonra da 1929 yılında “**Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu**” çıkarılmıştır.

1929 dünya ekonomik buhranından Ülkemiz ekonomisi de etkilenmiştir. Ekonominin tarım ağırlıklı olması ve tarım sektörünün krizden etkilenmiş olması nedeniyle çiftçilere finansman sağlama ve tarım ürünlerini pazarlama konularında çalışmalar başlatılmıştır. Bunun sonucu olarak 1935 yılında 2834 sayılı “**Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun**” ve 2836

sayılı **“Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu”** çıkarılmıştır. Kooperatifler Kanununun çıkarılmasına kadar (1969) geçen sürede kooperatifçilik Ticaret Kanunu hükümlerine göre yönetilmiş, tarım sektöründe ise özel kanunlarla kooperatifçilik faaliyetleri sürdürülmüştür.

Türkiye’de 1960’lı yıllara gelindiğinde başta işsizlik olmak üzere ekonomik ve sosyal sorunlar artmış, bunun sonucu olarak ekonomik ve sosyal alanda planlama dönemine geçilmiştir. Planlama döneminde kırsal alanda üretimi artırmak, kentlerde istihdam oluşturmak amacıyla birtakım politikalar geliştirilmiştir. 1956 yılında çıkarılan 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nda “Ticaret Şirketleri” ile ilgili kısmın sonunda (485-502. md.) kooperatiflerle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bununla birlikte 1960’tan sonra devletin kooperatifçiliğe verdiği önem de artmaya başlamış, 1961 Anayasasına ilk defa kooperatifçilikle ilgili hükümler (51-52. md.) konulmuştur. Ayrıca 1963’ten sonra kooperatifler kalkınma planı ve yıllık programlarda da yer almaya başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak 1969 yılında **“Kooperatifler Kanunu”** hayata geçirilmiştir (GTB-2014).

Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle; tüketim kooperatifleri, kredi ve kefalet kooperatifleri, tarımsal amaçlı kooperatifler ve konut kooperatifleri sayısal olarak artmış ve yeni kooperatif türleri olarak; üretim kooperatifleri, temin tevzi kooperatifleri ile ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren kooperatifler kurulmuştur. Tarım kredi kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri ve tarım satış kooperatif ve birlikleri yatırımlar yaparak sanayi tesisleri kurmuş ve faaliyetlerin çeşitlenmesi nedeniyle kooperatiflere bağlı ticari ortaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu şekilde sağlanan ortaklık ve ticari ilişkiler günümüzde büyük işletmelere dönüşmüştür.

Dünyada son otuz yıl içerisinde, ekonomik ve sosyal yaşam ile kamu yönetimi anlayışındaki değişimlerin sonucu olarak devletlerin; ekonomik ve sosyal alanda rollerini azaltmaya, idari, politik ve ekonomik yapıları serbestleştirmeye ve yerelleştirmeye, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye ve farklı ekonomik sektörlerin gelişimini dengelemeye doğru yöneldikleri bir süreç yaşanmıştır.

Söz konusu gelişmeler toplumun ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına çözüm üretebilecek oluşumlara olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Kooperatifler gibi kendi kendine yardım eden ve kendi sorumluluklarını yüklenen ekonomik dayanışma örgütleri, gelişmiş birçok ülkede ortaya çıkan bu boşluğu büyük ölçüde doldurmuştur. Bu açıdan, son dönemlerde uluslararası kuruluşlar ve bölgesel entegrasyonlar tarafından **“Devletlerin Kooperatiflere Olan Yaklaşımları”** konusunda yapılan çalışmalar da hız ve önem kazanmıştır.

Dünyada yaşanan bu gelişmeler ve bu gelişmelerden ayrı olarak ülkemizde yaşanan ekonomik ve mali krizler, ekonomik ve sosyal sorunlara yeni bir yaklaşım olarak “Program Esaslı” çözüm önerilerini zorunlu kılmıştır. Ekonomik ve mali istikrarın sağlanması, sosyal refahın artırılması gibi temel hedefleri olan programlarla, ekonomide strateji temelli yaklaşım dönemi başlamıştır. Bu yaklaşım ve dünyadaki gelişmeler de dikkate alınarak ülkemizde kooperatifçiliğin ideal yönde geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve kooperatifçilikte yeni bir planlama süreci başlatılmıştır. Nitekim Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Orta Vadeli Plan gibi üst politika belgelerinde ortaya konan hedefler de gözetilerek **“Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı”** uygulamaya konulmuştur.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP), kamu yönetiminin yanı sıra sektörün tüm paydaşlarının içinde yer aldığı geniş katılımlı çalışmaların ortak ürünüdür. Stratejik Plan’da ülke kooperatifçiliğinin yapısal özellikleri dikkate alınarak “2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı Bildirgesinde” yer alan Birleşmiş Milletler (BM) 2012 yılı hedefleriyle örtüşen vizyon ve amaçlar ortaya konmuştur (GTB-2014).

Stratejik hedeflerin bir takvim süresi içerisinde gerçekleştirilmesi için görevli ve sorumlu kurum ve kuruluşları belirleyen “Eylem Planı” da 17 Ekim 2012 tarihinde Stratejik Belge’yle eş zamanlı

olarak uygulamaya konulmuştur. Böylece kooperatifçilikte somut hedefleri olan bir “Stratejik Plan” ve plana uygun hazırlanmış bir “Eylem Planı” esaslarına göre yönetilen dönem başlamıştır.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı ile; kooperatifçilik ilkeleri çerçevesinde, kooperatifçiliğin başta imaj olmak üzere yapısal sorunlarına çözüm önerileri getirilip, kooperatif işletmelerin öneminin de kavranarak faaliyetlerin sürekliliğini sağlayacak anlayış ve vizyon sağlanmıştır. Bu gelişmeler, kooperatifçilik için yeni ve reform niteliğindedir. Bu döneme uyum sağlayan birçok kooperatif üst kuruluşu “Strateji Belgesi” yayınlamışlardır.

Bu dönemde; sayısal büyümeden ziyade, stratejik hedeflere yönelik gelişmelerden bahsetmek mümkün olacaktır. Nitekim kooperatif türlerinin çeşitlendirilmesine yönelik eylem planı çerçevesinde yeni kooperatif türleri için Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından örnek anasözleşmeler hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur.

1.2. Türk Kooperatifçilik Mevzuatı

Devletlerde en önemli hukuki düzenleme anayasalardır. T.C. Anayasanın 171’inci maddesi **“Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.”** hükmüyle, kooperatifçiliği koruma altına almış ve gelişmesi konusunda devlete görev vermiştir.

Tarihimizde kooperatifçilik alanında ilk yasal düzenleme, 1867 yılında Mithat Paşa tarafından bizzat hazırlanarak Babıâli’ye sunulan **“Memleket Sandıklarının Suret-i Tertibi ve Sermayesinin İdaresi ve Menafi ve Temerttütatının Sarfı Hakkında Layiha”** sıdır (Memleket Sandıkları Nizamnamesi). Ardından, 28/12/1920 tarihinde TBMM’de görüşülen ve kısmen kabul edildiği halde savaş nedeniyle yasalaşma süreci tamamlanamayan **“Kooperatif Şirketler Kanun Layihası”**yla kooperatifçilik tekrar gündeme gelmiştir. Sakarya Meydan Savaşı sürerken kabul edilen **“Ereğli Havzai Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun”** ile kooperatiflerin kuruluşuna imkân tanınmıştır (HAZAR, 1990).

Osmanlı’da davaların kanunlara dayalı olarak görülmemesi nedeniyle uygulamada görülen keyfi davranışların önlenmesi amacıyla Fransa Ticaret Kanunu’ndan tercüme edilerek hazırlanan 1850 tarihli Ticareti Berriye Kanunu’na (KABOĞLU, 1989) 1924 yılında eklenen fıkrada ise **“İşbu 15’inci maddede mezkûr üç şirketten maada kooperatif, yani ortaklık şirketleri de ticaret şirketlerindedir”** denilerek **“kooperatif”** kelimesi artık bir hukuk terimi haline gelmiştir (TUNÇAĞIL H. 2013). 29/05/1926 tarih ve 865 sayılı Ticaret Kanunu’nda da kooperatiflere ait bir bölüme yer verilmiş ve tanım maddesine de yer verilerek kooperatifler bir şirket türü olarak sayılmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise sırasıyla 1923 tarihli İstihsal Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi, 1925 tarihli İtibari Zirai Birlikleri Kanunu, 1929 tarihli Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu, 1935 tarihli 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Tüm kooperatifleri kapsayan ve kuruluş, işleyiş ve denetimlerine ilişkin özel hükümler içeren 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ise 1969 yılında yasalaşmıştır.

Kooperatifçilik faaliyetleri halen temelde 1163 sayılı Kooperatifler Kanunuyla birlikte 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu hükümlerine göre yürütülmektedir.

1.2.1. Kanunlar

1.2.1.1.1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, kooperatifçilik alanını düzenleyen temel kanundur. Birçok kooperatifin kurulup gelişmesini sağlayan Kanun 24/4/1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kooperatifler Kanunu'nun 98'inci maddesine göre, kanunda aksine açıklama bulunmayan konularda Türk Ticaret Kanunu'ndaki (TTK) anonim şirketlere ilişkin hükümleri kooperatifler hakkında da uygulanmaktadır. Yürürlüğe girdiği 1969 yılından 2014 yılı sonuna kadar 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun birçok maddesi;

- 1496 sayılı Kanun,
 - 2475 sayılı Kanun,
 - 3381 sayılı Kanun,
 - 3476 sayılı Kanun,
 - 4629 sayılı Kanun,
 - 5146 sayılı Kanun,
 - 5728 sayılı Kanun,
 - 5983 sayılı Kanun,
 - 6172 sayılı Kanun,
 - 6215 sayılı Kanun ve
 - 6525 sayılı Kanunla
- değişikliğe uğramıştır.

1.2.1.1. 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun

Tarım satış kooperatif ve birliklerinin ilk yasal düzenlemesi 21/10/1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun olup, 1984 tarihli 238 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ve 3186 sayılı Kanunu ile değiştirilmiş, 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu ile tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Halen yürürlükte olan 4572 Sayılı Kanun;

- 4962 sayılı Kanun,
- 5234 sayılı Kanun,
- 5290 sayılı Kanun,
- 6455 sayılı Kanun ve
- 6456 sayılı Kanunla

olmak üzere beş kez değişikliğe uğramıştır.

1.2.1.2. 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu

Tarım kredi kooperatiflerinin ilk yasal düzenlemesi 1929 tarihli Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunudur. Ancak 1935 tarih ve 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu kapsamlı olarak tarım kredi kooperatiflerinin kuruluş ve işleyişlerini belirlemiştir. Daha sonra bu kanun, 1972

tarihli 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. Halen yürürlükte olan 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu;

- 1984 tarihli 237 sayılı KHK,
 - 1988 tarihli 336 sayılı KHK,
 - 1995 tarihli 553 sayılı KHK,
 - 1981 tarihli 2460 sayılı Kanun,
 - 1985 tarihli 3223 sayılı Kanun ve
 - 2005 tarihli 5330 sayılı Kanunla
- olmak üzere 6 defa değişikliğe uğramıştır.

1.2.2. Anasözleşmeler

Kooperatifler, yapıları itibariyle çok sayıda kimsenin belirli bir ekonomik amaç etrafında bir araya gelmek suretiyle faaliyet gösterdikleri güvene dayalı kuruluşlardır. Bu nedenle kooperatif çatısı altında yürütülen faaliyetlerde kamu yararı bulunmaktadır. Buradan hareketle de, kooperatif ortaklarının menfaatlerinin ve tasarruflarının korunması amacıyla mevzuat düzenlemeleri önemlidir.

Anasözleşme, kooperatif tüzel kişisi ile ortaklar arasında veya ortakların kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen temel sözleşmedir. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 88'inci maddesinde Gümrük ve Ticaret Bakanlığına kooperatifler, kooperatif birlikleri, kooperatif merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği için örnek anasözleşmeler hazırlama görevi verilmiştir. Bununla birlikte Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kendi görev alanında bulunan kooperatiflerle ilgili olarak örnek anasözleşme hazırlama görevleri bulunmaktadır.

Anasözleşmelerde kooperatiflerin organları, bu organların görev, yetki ve sorumlulukları ile diğer faaliyetlerinin yapılma süreçleri de yer almaktadır. Ayrıca anasözleşmelerde kuruluş, işleyiş ve tasfiye işlemlerine ilişkin esaslar da bulunmaktadır. Bu yönüyle anasözleşmeler, kooperatif mevzuatında ikincil düzenleme niteliği taşımaktadır.

Ortaklık hak ve yükümlülüklerine ilişkin esasların örnek anasözleşmelerde düzenlenmesi; kooperatifler, ortakları ve bunlarla menfaat ilişkisi bulunan kesimler açısından bir aleniyet ve belirlilik sağlamaktadır. Bu yolla aynı zamanda, ortaklık ilişkisinden doğabilecek sorunların kamu düzenini ve kamu yararını zedelemesinin önüne geçilmesi de amaçlanmaktadır.

Tarım satış kooperatif ve birliklerinin kuruluşunu sağlayan 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanunda da örnek anasözleşmelere özel bir önem verilmiş, uygulanacak hukuk kuralları içindeki hiyerarşisi özel olarak tanımlanmıştır. 4572 sayılı Kanunun 8'inci maddesinin 2'nci fıkrasında tarım satış kooperatifleri ve birliklerin tabi oldukları mevzuat ve bu mevzuatın öncelik sırası düzenlenmiştir. Buna göre, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri hakkında sırasıyla, 4572 sayılı Kanun, anasözleşmeler (4572 sayılı Kanunda açıkça örnek anasözleşmelerde düzenleneceği belirtilen hususlarda), 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ve Türk Ticaret Kanununun anonim şirketlere ilişkin hükümlerinin uygulanacağı belirtilerek, anasözleşmelerin uygulamadaki önceliği vurgulanmıştır.

Kooperatiflerin ve üst örgütlerinin kuruluş ve anasözleşme değişikliği taleplerini incelemek, bunlara izin vermek, örnek anasözleşmeler hazırlamak ve günün ihtiyaçlarına göre revize etmek gibi görevler 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ile ilgili Bakanlıklara verilmiştir. Bu görevler çerçevesinde Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2014 yılında;

Bilimsel Araştırma ve Geliştirme, Hizmet, Çocuk Bakım Hizmetleri ve Gayrimenkul İşletme Kooperatifleri örnek anasözleşmelerini hazırlamış ve yayımlamıştır.

Ayrıca; Tarım Satış Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Örnek Anasözleşmelerine İntibak Usul Ve Esaslarının Belirlenmesine Dair Tebliğ 08/04/2014 tarihli ve 28966 sayılı Resmi Gazetede, yayımlanmış ve yürürlüğe konulmuştur.

1.3. Kooperatifler İçin Vergi Düzenlemeleri

Son yıllarda uygulanan ekonomik programların en önemli başlığını mali istikrar oluşturmaktadır. Mali istikrarın sağlanmasında bütçe harcamalarının ve gelirlerinin önemli olduğu muhakkaktır. Uygulanan ekonomik ve mali programlarda; kamu finansman sorununun çözülebilmesi için, ekonomik ve mali politikaların birbirleriyle uyumlu bir şekilde hazırlanıp uygulamaya konulması ve iç borçlanma yerine vergi gelirleri ile finansmanını sağlayacak tedbirlerin alınması gerektiğine yer verilmiştir. Bunun sağlanabilmesi için ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması gerekmektedir. Faaliyette buldukları alanlarda önemli rol üstlenen kooperatiflerin izlenmesi ve kayıt altına alınması da hem ortaklarına hesap verebilmeleri hem de kayıtlı ekonomik yapının oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Anayasanın 73'üncü maddesinde, **“Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür”** hükmü yer almaktadır. Buna göre kooperatifler de kanunlarla belirtilen miktar ve oranlarda gelirlerine göre vergi vermekle yükümlüdür. Ancak kooperatifler sosyal amaçları da gözeterek toplumsal kalkınmaya hizmet eden kuruluşlar olduğundan, vergi düzenlemelerinde kooperatiflere yönelik bir takım muafiyet ve istisnalar bulunmaktadır.

1.3.1. 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK)

Kooperatifler, amaçları kâr olan ticaret şirketleriyle diğer ticari kuruluşlardan farklı olarak sosyal yönleri ağır basan bir yapıda olmalarına rağmen, kurumlar vergisinin konusuna giren gelir unsurlarını (kazanç ve iratları) elde edebilecekleri varsayımına dayalı olarak prensipte kurumlar vergisi mükellefi kabul edilmişlerdir. 5520 sayılı KVK'nın 2'nci maddesinde hangi türde olursa olsun kooperatifler kurumlar vergisi mükellefi olarak kabul edilmektedir.

Kar amacı güden diğer sermaye şirketlerinden farklılıklarından dolayı kooperatiflere; gerek 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda, gerekse de kendi özel kanunlarında belli muafiyet ve istisnalardan yararlanmaları yönünde ayrıcalık sağlanmıştır. Bu çerçevede; 5520 sayılı KVK'nın 4'ncü maddesinde kurumlar vergisinden muaf olan kurumlara yer verilmiştir. Söz konusu maddenin 1'inci fıkrası (k) bendinde kooperatiflerle ilgili düzenleme de yer almıştır. Buna göre; tüketim ve taşımacılık kooperatifleri hariç olmak üzere, ana sözleşmelerinde sermaye üzerinden kazanç dağıtılmaması, yönetim kurulu başkan ve üyelerine kazanç üzerinden pay verilmemesi, yedek akçelerin ortaklara dağıtılmaması ve sadece ortaklarla iş görülmesine ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bu hükümlere fiilen uyan kooperatifler ile yapı ruhsatı ile arsa tapusu kooperatif tüzel kişiliği adına tescil edilmiş olan yapı kooperatifleri kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur. Yapı kooperatiflerinin kendilerine ait arsalarını kat karşılığı vererek her bir hisse için bir iş yeri veya konut elde etmeleri ortak dışı işlem sayılmaz.

Taşımacılık kooperatifleri ve tüketim kooperatifleri ise muafiyet şartlarını taşıyıp taşımadıklarına bakılmaksızın kurumlar vergisi mükellefi olup kurumlar vergisi beyannamesi vermektedirler. Kurumlar vergisi muafiyetinden yararlanamayan taşımacılık kooperatifleri, sadece ortakların yönetim gideri karşılığı olarak ödedikleri paralardan harcanmayarak ortaklara iade edilen kısımlar için tüketim kooperatifleri ise diğer tüm risturn istisnasından yararlanmaktadırlar.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda sağlanan muafiyet şartları arasında kooperatifin üst kuruluşa girme şartı bulunmamaktadır. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 4'üncü maddesi birinci fıkrası (k) bendindeki şartları taşıyan kooperatifler, üst kuruluşa ortak olmasalar dahi kurumlar vergisi muafiyetinden yararlanabilmektedir. Kooperatiflerin kurumlar vergisi muafiyetinden yararlanmaları için üst kuruluşa ortak olma şartının aranmaması, üst kuruluşlara ortak olmanın vergisel açıdan bir getirisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Üst kuruluşlara ortak olmak, Kooperatifler Kanununun 93'üncü maddesinde yer alan diğer bazı vergi, harç ve resimlerde muafiyetten yararlanılabildiğini sağlamaktadır. Kurumlar vergisinden muaf olan kooperatifler kurumlar vergisi beyannamesi düzenlemezler/vermezler.

Kurumlar vergisinden muaf olan bir kooperatif için kurumlar vergisinden istisna olan kazançların bir önemi yoktur. Ancak kurumlar vergisi muafiyeti bulunmayan kooperatifler için tanınan çeşitli istisnalar kooperatifler açısından vergisel bir kolaylık olmaktadır. Kooperatiflere sağlanan vergisel avantajlardan bir diğeri de kurumlar vergisi istisnalarıdır. Muafiyet şartlarından herhangi birinin ihlal edilmesi durumunda kooperatif, kurumlar vergisi mükellefi olmaktadır. Ancak bu durumda risturn istisnası devreye girmekte ve ortaklar için hesaplanacak olan risturnlar kurumlar vergisi kapsamı dışında tutulmaktadır.

Risturn istisnası 5520 sayılı KVK'nın 5'inci maddesinin 1'inci fıkrasının (i) bendinde düzenlenmiştir. Kooperatiflerin ortakları için hesapladıkları risturnlar, kurumlar vergisinden istisna tutulmuştur. Ancak, bu risturnlara da bazı sınırlamalar getirilmiş ve risturn istisnasından üretim, tüketim ve kredi kooperatiflerinin yararlanacağı belirtilmiştir. Bu tür kooperatiflerde hesaplanan risturnlar, kurumlar vergisi beyannamesinde indirimler arasında gösterilmekte, dolayısıyla bu risturnlar için vergi ödenmemektedir. Bu üç tür kooperatifin dışında kalan kooperatiflerin beyannamelerinde bu şekilde hesaplanan risturnlarda indirim yapmaları söz konusu değildir. Kurumlar vergisine göre;

1. Tüm kooperatifler için geçerli olmak üzere ortaklarının idare gideri karşılığı olarak yapmış oldukları ödemelerden harcanmayarak iade edilen kısımlar ile idare giderlerini karşılamak üzere ortaklardan alınan aidatlardan harcanmayarak ortaklara iade edilen kısımlar,
2. Tüketim kooperatiflerinde, ortakların kişisel ve ailevi gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için satın aldıkları malların değerine göre,
3. Üretim kooperatiflerinde, ortakların üreterek kooperatife sattıkları veya kooperatiftan üretim faaliyetinde kullanmak üzere satın aldıkları malların değerine göre,
4. Kredi kooperatiflerinde; ortakların kullandıkları kredilere göre,

hesaplanan risturnlar, kurumlar vergisinden istisna sayılmaktadır.

Risturnların ortaklara dağıtımı, kâr dağıtımı sayılmaz. Risturnun nakden veya aynı değerde mal ile ödenmesi istisnanın uygulanmasına engel değildir. Ortaklardan başka kimselerle yapılan işlemlerden doğan kazançlar ile ortaklarla ortaklık statüsü dışında yapılan işlemlerden doğan kazançlar hakkında risturnlara ilişkin istisna hükmü uygulanmaz. Bunların genel kazançtan ayrılmasında, ortaklarla yapılan iş hacminin genel iş hacmine olan oranı esas alınır.

1.3.2. 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu

Katma Değer Vergisi (KDV), genel tüketim vergilerinin en gelişmiş şekli olup ekonomideki üretim zincirinin tüm aşamalarında alınmaktadır. KDV, Türkiye'de ticari, sınai, zirai ve mesleki faaliyetler çerçevesinde yapılan mal teslimleri, hizmet ifaları ile her türlü mal ve hizmet ithalatını kapsar. KDV esas itibariyle, yurt içinde üretilen mal ve hizmetler ile Türkiye'ye ithal yolu ile getirilen mal ve hizmetlere ilişkin işlemlere uygulanmaktadır. 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununda, KDV oranı vergiye tabi her bir işlem için %10 olarak yer almıştır. Bakanlar Kurulu bu oranı, dört katına kadar artırmaya, %1'e kadar indirmeye, bu oranlar dâhilinde muhtelif mal ve

hizmetler ile bazı malların perakende safhası için farklı vergi oranları tespit etmeye yetkilidir. KDV mükellefi, verginin konusuna giren işlemleri yapan gerçek ve tüzel kişilerdir. KDV mükellefleri (satıcı), vergiyi mal ve hizmetin satış bedeli ile birlikte alıcıdan tahsil edip vergi dairesine yatırmakla görevlidir.

Kooperatifler ve üst kuruluşları; Türkiye’de ticari, sınai ve zirai faaliyetleri çerçevesinde yapacakları mal ve hizmet teslimleri ve mal ve hizmet ithalatı dolayısıyla vergi sorumlusu olarak, KDV Kanunu kapsamında, KDV’nin ödenmesinden sorumlu tutulmuşlardır. Ortak dışı kimselerle yapacağı mal teslimi ve hizmet ifası KDV’ne konu olmaktadır. Ancak, kuruluş amaçları doğrultusunda, ortaklarının müşterek menfaatlerini sağlamak amacıyla ortaklara yapılan mal teslimi ve hizmet ifalarının KDV’nin konusuna girip girmediği tartışmalıdır. Kooperatifler KDV Kanunu’nda bazı genel nitelikteki istisnalardan yararlandığı gibi yalnızca kooperatiflere özgü bir takım istisnalar da bulunmaktadır.

Kooperatiflerin yararlanabilecekleri KDV istisnaları;

1. Tarımsal amaçlı kooperatiflerin tarımı yaymak, ıslah ve teşvik etmek amacıyla yaptıkları teslim ve hizmetler,
2. Tarımsal amaçlı kooperatiflere bedelsiz olarak yapılan her türlü mal teslimi ve hizmet ifaları,
3. Tarımsal amaçlı kooperatiflerce yapılan arazi ıslahına ait hizmetler,
4. Organize sanayi bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinin kurulması ve
5. Konut yapı kooperatiflerine ilişkin bazı istisnalar,

şeklinde sıralanabilir.

1.3.3. Gelir Vergisi Mevzuatı

Tüzel kişiliğe sahip olan Kooperatifler, gelir vergisi mevzuatı açısından vergi sorumlusudurlar. Kooperatiflerin ortakları ile yaptıkları işlemlerden doğan gelir gider farklarının (kârların) ortaklara dağıtılması Gelir Vergisi açısından kazanç sayılmamaktadır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 56’ncı maddesi, yönetim kurulu üyelerine genel kurulca belirlenen aylık ücret, huzur hakkı, risturn ve yolluk dışında hiç bir ad altında başkaca ödeme yapılmayacağına amirdir. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine söz konusu maddede sayılan ödemeler haricinde yapılacak başka ödemeler ücret olarak değerlendirilmekte ve bu ödemeler gelir vergisine tabi olmaktadır. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine kazanç üzerinden hisse verilmesi durumunda yapılan ödemelerden de, ortak içi işlem olup olmadığına bakılmaksızın gelir vergisi kesintisi yapılmaktadır.

Kooperatifler genel olarak;

1. Hizmet karşılığı çalışana (personele), yönetim ve denetim kurulu üyelerine ödenen aylık ücret ve huzur hakkı ücreti,
2. Muhasebeci, avukat ve diğer serbest meslek işler için yapılan ödemeler,
3. Birden fazla takvim yılına sirayet eden inşaat ve onarım işleri dolayısıyla bu işleri yapanlara ödenen istihkak bedelleri,
4. Gerçek kişi gelir vergisi mükelleflerinden kiralanan gayrimenkuller için yapılan kira ödemeleri,
5. Kira gelirleri,
6. Tasfiye döneminde, tasfiye işlemleri sonucunda oluşan olumlu gelir-gider farkının ortaklara dağıtılması halinde yapılan ödemeler,

7. Ortak dışı işlemlerden elde edilen olumlu gelir gider farkını sermaye payları oranında ortaklara dağıtılması halinde, dağıtılan paylar,
 8. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine olumlu gelir gider farkından ödenen paylar,
 9. Çiftçilerden satın alınan zirai ürün ödemeleri,
- gelir vergisine tabidir.

1.4. Kooperatiflerin Sayısal Özellikleri ve Sınıflandırma

1.4.1. Kooperatiflerin Sayısal Özellikleri

Ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm modeli olarak ortaya çıkan kooperatifçilik, dünyada bir milyara yakın sayıda insanın ilişkili olduğu önemli bir işletmecilik boyutuna ulaşmıştır. Günümüzde ekonomik raporlar yazılırken veya işletmecilik modelinden bahsedilirken kooperatifler daha fazla konuşulmuşur. Kooperatifçiliğin gelişmesi kuşkusuz kooperatifler ve ortakları sayesinde gerçekleşmiştir. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de kooperatifçilik sürekli gelişme göstermiş, günümüzde 7 milyonu aşan ortak sayısı ve faaliyetleriyle ekonomik ve sosyal yönden önem taşıyan bir yapıya ulaşmıştır.

Kooperatiflerin sayısal büyüklüğü ve özellikleri kooperatifçiliğin seviyesini göstermektedir. Türkiye Resmi İstatistik Programında kooperatifçilik veri tabanı bulunmaması ve kooperatif veri yönetiminin tek elden yürütülmemesi nedeniyle, kooperatifçilikte veri temininde önemli zorluklarla karşılaşmakta ve temin edilen verilerin güvenilirlik sorunu da bulunmaktadır.

Rapor yazım döneminde kooperatiflerden veri temini ve temin edilen verilerin güvenilirliği en fazla karşılaşılan sorun olmuştur. Öyle ki, kooperatif sayısı ve kooperatif ortak sayısı gibi temel veriler üzerinde bile muhataplar arasında sıkça anlaşmazlıklara rastlanmıştır. Kooperatiflerin hukuki durumları (tasfiye sürecinde olup olmadıkları veya gayri faal oldukları gibi) ve kooperatiflere ortak giriş çıkışlarının süreklilik göstermesi gibi nedenlerin, veri güvenilirliğini güçleştirdiği muhataplarca ileri sürülmüştür.

Türkiye’de 2014 yılı sonu itibarıyla kayıtlı kooperatif sayısı 72.563 ortak sayısı 7.373. 224 olup, kooperatiflerin tamamı faal durumda değildir. Kooperatiflerin faaliyet durumları ve hukuki durumları (tasfiye sürecinde olup/olmadıkları) kooperatiflerin sayısal özelliklerinin değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Kooperatif sayılarındaki değişkenliğin nedenlerinden biri kooperatiflerin hukuki durumlarıdır. Hukuken varlığını sürdüren ancak faaliyette bulunmayan kooperatiflerin resen tasfiye edilmesine ilişkin 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun Geçici 7’nci maddesi kapsamında yapılan uygulama önemli gelişme olarak görülmektedir. Kooperatifler Kanunu hükümlerine göre herhangi bir nedenle dağılmış olan kooperatifler ve sebebi ne olursa olsun aralıksız son beş yıla ait olağan genel kurul toplantıları yapılamayan kooperatifler için 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun Geçici 7’nci maddesi kapsamında kooperatiflerin resen tasfiyeleri gerçekleşmiş ve ticaret sicilinden kayıtları silinmiştir.

Bu gelişme kooperatif sayıları bakımından önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Nitekim Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin (TOBB) verilerine göre 2014 yılı sonuna kadar TTK Geçici 7’nci maddesi kapsamında 34.086 kooperatifin kaydı silinmiştir. TTK’nın Geçici 7’nci maddesi uygulaması 1 Temmuz 2015 tarihine kadar devam edeceğinden kaydı silinen kooperatiflerin hangi türlerde olduğu ve hangi sayısal veri üzerinden yapıldığına ilişkin çalışmalar bu rapor kapsamında değerlendirilememiş bu nedenle kooperatif sayılarında GTB, GTH ve ÇŞB verileri esas alınmıştır.

Türkiye’de 2014 yılında yeni kooperatifler de kurulmuştur. İlgili Bakanlıklarca 2014 yılında 844 kooperatif kuruluşuna izin verilmiştir. 2014 yılında kuruluşuna izin verilen kooperatiflerin, türlerine göre dağılımı Tablo-1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: 2014 yılında İlgili Bakanlıklarca kuruluşuna izin verilen kooperatiflerin dağılımı

Kooperatif Türü	Kooperatif Sayısı	Ortak sayısı
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	86	780
Motorlu Taşıma Kooperatifi	26	184
İşletme Kooperatifi	14	125
Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi	14	105
Üretim Pazarlama Kooperatifi	10	96
Kadın Girişimci Üretim Kooperatifi	10	82
Eğitim Kooperatifi	9	137
Tüketim Kooperatifi	9	66
Turizm Geliştirme Kooperatifi	7	218
Kredi Kefalet Kooperatifi	5	588
Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	3	78
Temin Tevzi Kooperatifi	2	24
Elektrik Enerji Üretim ve Tüketim Kooperatifi	2	14
Tarım Satış Kooperatifi	1	58
Sigorta Kooperatifi	1	11
Küçük Sanat Kooperatifi	1	7
Hizmet Kooperatifi	1	7
Araştırma Geliştirme Kooperatifi	1	7
Konut Yapı Kooperatifi	352	4.183
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	43	1.292
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	41	316
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	103	1.787
Sulama Kooperatifi	90	1.350
Su Ürünleri Kooperatifi	13	223
Toplam	844	11.738

Kaynak: GTB

Tablo-1’in incelenmesinden 2014 yılında İlgili Bakanlıklarca kuruluşuna izin verilen toplam 844 kooperatifin 11.738 ortaklı olduğu, en fazla sayıda Konut Yapı Kooperatifi kuruluşuna izin verildiği görülmektedir. 2014 yılında kuruluşuna izin verilen kooperatifler arasında yeni tür kooperatifler de bulunmaktadır. Araştırma Geliştirme Kooperatifi ve Hizmet Kooperatifi türünde kooperatif kuruluşuna ilk defa 2014 yılında izin verilmiştir.

Türkiye’de 2014 yılında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’nca 53 ilde kooperatif kuruluşuna izin verilmiş olup en fazla sayıda kooperatif kuruluş izni alan il İstanbul (17 kooperatif) olmuştur. İstanbul’u sırasıyla Mardin (15 kooperatif), Muğla (14 kooperatif), İzmir (13 kooperatif), Antalya (11 kooperatif) ve Hatay (11 kooperatif) izlemiştir. Antalya’da kuruluşuna izin verilen 11 kooperatif 407 ortaklı, İstanbul’da 17 kooperatif 306 ortaklı ve Ankara’da 7 kooperatif 222 ortaklıdır (Tablo-2).

Tablo 2: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nca 2014 yılında kuruluş izni verilen kooperatiflerin il bazında dağılımı

İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
İstanbul	17	306	Amasya	2	14
Mardin	15	107	Artvin	2	14
Muğla	14	162	Elazığ	2	14
İzmir	13	101	Isparta	2	14
Antalya	11	407	Sakarya	2	14
Hatay	11	84	Tokat	1	112
Van	9	182	Kırıkkale	1	10
Adana	8	165	Yozgat	1	10
Ankara	7	222	Kars	1	9
Manisa	7	59	Çankırı	1	8
Denizli	7	49	Konya	1	8
Kayseri	5	35	Ağrı	1	7
Mersin	4	29	Aksaray	1	7
Kocaeli	4	28	Bingöl	1	7
Ordu	4	28	Çanakkale	1	7
Şırnak	3	40	Edirne	1	7
Osmaniye	3	28	Erzincan	1	7
Samsun	3	28	Eskişehir	1	7
Kastamonu	3	26	Gaziantep	1	7
Sinop	3	25	Kahramanmaraş	1	7
Balıkesir	3	23	Karaman	1	7
Bursa	3	21	Kırklareli	1	7
Diyarbakır	3	21	Muş	1	7
Gümüşhane	3	21	Uşak	1	7
Kütahya	3	21	Siirt	1	7
Rize	3	21	Trabzon	1	7
Şanlıurfa	2	16	Toplam	202	2.587

Kaynak: GTB

1.4.2. Kooperatiflerin Sınıflandırılması

Kooperatifçilik yapısı gereği ortaklık üzerine kurulduğundan, ülkelerin ekonomi politikaları ve ortakların tercihine bağlı olarak birçok sektörde yaygınlaştığı görülür. Geniş kitlelere yayılım ve faaliyet çeşitliliği gibi özelliklerin yanı sıra her ülkede farklı uygulama ve önceliklerin olması nedenleriyle kooperatiflerin sınıflandırılmasında mutabık kalınan tek bir sistematik yaklaşım bulunmamaktadır. Ancak akademik çevreler ve kamu otoritelerince ortaklığın amacı, faaliyet alanı veya ortakların birleşme biçimine (hizmet durumuna) göre sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir. Zaman zaman tarım kooperatifleri ve tarım dışı kooperatifler gibi değerlendirmelere rastlansa da ülkelerin kendi mevzuatları ve ekonomik sistemlerine göre sınıflandırmalarda bulunmaktadır (GTB-2014).

Rapor 'da kooperatifler anasözleşmelerde belirtilen faaliyet alanlarına göre sınıflandırılmış ve bölgelere göre il bazında dağılımı incelenmiştir.

1.4.2.1. Faaliyet Alanına Göre Kooperatifler

Kooperatiflerin kuruluş amaç ve faaliyet alanları anasözleşmelerinde belirlenmektedir. Genel olarak kooperatifler faaliyet amaçları itibarıyla üretim, tüketim ve hizmet gibi sınıflara

ayrılmaktadır. Ancak, Rapor 'da anasözleşme faaliyet alanına göre gruplandırma yapılmıştır. Gümrük ve Ticaret Bakanlığının verilerine göre, Türkiye'de 2014 yılında 35 ayrı türde 72.563 kooperatif ve 7.373.224 kooperatif ortağı bulunmaktadır (Tablo-3).

Tablo 3: Türkiye'de kooperatif ve ortak sayıları

Kooperatif Türleri	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Konut Yapı Kooperatifi	44.910	1.655.098
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.534	805.368
Taşıma Kooperatifleri	6.491	187.277
Tüketim Kooperatifi	2.617	234.797
Sulama Kooperatifi	2.381	282.867
Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.054.340
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.617	92.706
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	1.094	131.493
Kredi Kefalet Kooperatifi	994	648.743
İşletme Kooperatifi	640	114.422
Su Ürünleri Kooperatifi	549	30.632
Üretim Pazarlama Kooperatifi	428	18.845
Turizm Geliştirme Kooperatifi	360	18.908
Temin Tevzi Kooperatifi	305	24.221
Tarım Satış Kooperatifi	304	402.289
Küçük Sanat Kooperatifi	295	8.783
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	177	2.876
Bağımsız Tarım Satış Kooperatifi	15	9.000
Eğitim Kooperatifi	46	2.780
Yaş Sebze Meyve Kooperatifleri	37	3.142
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.564.320
Karayolu Yük Taşıma Kooperatifleri	27	689
Yayıncılık Kooperatifi	25	588
Yardımlaşma Kooperatifi	19	13.909
Kadın Girişimci Üretim Kooperatifi	13	105
Tedarik Kooperatifi	7	599
Hamal Taşımacılığı Kooperatifi	6	522
Sigorta Kooperatifi	5	63.638
Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	4	171
Elektrik Enerjisi Üretim Kooperatifi	2	14
Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	1	37
Basın Yayın İletişim Kooperatifi	1	23
Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	1	8
Hizmet Kooperatifi	1	7
Araştırma Geliştirme Kooperatifi	1	7
TOPLAM	72.563	7.373.224

Kaynak: GTB, GTHB, ÇŞB

Tablo-3'ün incelenmesinden görüleceği üzere; en fazla sayıda kooperatif (44.910) konut yapı türünde olup, konut yapı kooperatiflerini sırayla tarımsal kalkınma kooperatifleri (7.534), taşıma kooperatifleri (6.491), tüketim kooperatifleri (2.617), sulama kooperatifleri (2.381) ve tarım kredi kooperatifleri (1.625) izlemektedir. Kooperatif sayısında olduğu gibi kooperatif ortak sayısında da

konut yapı kooperatifleri ilk sırada bulunmaktadır (1.655.098). Konut kooperatiflerini sırasıyla pancar ekicileri kooperatifleri (1.564.320) ve tarım kredi kooperatifleri (1.054.340) izlemektedir.

1.4.2.1. Bölgelere Göre Kooperatifler

Türkiye’de kooperatifçilik ülke geneline yayılmış olup, yedi coğrafi bölge ve tüm illerde kooperatifçilik faaliyeti bulunmaktadır. Türkiye’de il bazında kooperatif sayısı bölgelere göre Tablo-4’de, il bazında ortak sayısı bölgelere göre Tablo-5’de özetlenmiştir.

Tablo 4: Bölgelere göre il bazında kooperatif sayıları

İl	Kooperatif Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı
Marmara Bölgesi					
İstanbul	8.862	Tekirdağ	1.088	Bilecik	472
Bursa	2.051	Edirne	1.016	Yalova	381
Kocaeli	2.043	Sakarya	913	Kırklareli	355
Balıkesir	1.521	Çanakkale	748	Bölge Toplamı	19.450
İç Anadolu Bölgesi					
Ankara	8.419	Karaman	520	Kırşehir	374
Konya	2.481	Sivas	498	Yozgat	330
Kayseri	1.445	Kırıkkale	445	Niğde	299
Nevşehir	647	Aksaray	391	Çankırı	254
Eskişehir	582			Bölge Toplamı	16.685
Ege Bölgesi					
İzmir	3.971	Denizli	964	Kütahya	536
Aydın	1.576	Manisa	862	Uşak	214
Muğla	1.138	Afyonkarahisar	749	Bölge Toplamı	10.010
Akdeniz Bölgesi					
Antalya	2.862	Mersin	1.234	Burdur	510
Adana	2.021	Kahramanmaraş	1.085	Osmaniye	298
Hatay	1.279	Isparta	545	Bölge Toplamı	9.834
Karadeniz Bölgesi					
Samsun	618	Ordu	511	Kastamonu	332
Bolu	601	Çorum	487	Bayburt	281
Karabük	564	Zonguldak	439	Trabzon	248
Giresun	538	Tokat	419	Düzce	210
Artvin	521	Amasya	389	Bartın	163
Rize	520	Gümüşhane	364	Sinop	152
				Bölge Toplamı	7.357
Doğu Anadolu Bölgesi					
Erzurum	1.235	Elazığ	374	Ağrı	167
Malatya	852	Erzincan	321	Hakkâri	157
Bingöl	531	Muş	318	Bitlis	134
Van	480	Iğdır	247	Tunceli	80
Kars	381	Ardahan	197	Bölge Toplamı	5.474
Güneydoğu Anadolu Bölgesi					
Gaziantep	1.103	Batman	343	Kilis	211
Diyarbakır	719	Şanlıurfa	336	Siirt	185
Mardin	453	Adıyaman	272	Şırnak	131
				Bölge Toplamı	3.753
Türkiye Toplamı					72.563

Tablo-4'ün incelenmesinden, Türkiye'de 2014 yılında kayıtlı olan 72.563 kooperatifin 19.450'sinin Marmara Bölgesinde, 16.685'inin İç Anadolu Bölgesinde, 10.010'unun Ege Bölgesinde, 9.782'sinin Akdeniz Bölgesinde, 7.347'sinin Karadeniz Bölgesinde, 5.457'sinin Doğu Anadolu Bölgesinde ve 3.753'ünün Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunduğu görülmektedir. İl bazında en fazla sayıda kooperatif İstanbul (8.862), Ankara (8.419) ve İzmir'de (3.971) bulunurken, en az sayıda kooperatif ise Tunceli (80), Şırnak (131) ve Bitlis (134)'te bulunmaktadır.

Tablo 5: Bölgelere göre il bazında kooperatif ortak sayıları

İl	Ortak Sayısı	İl	Ortak Sayısı	İl	Ortak Sayısı
Marmara Bölgesi					
İstanbul	522.465	Kırklareli	126.425	Çanakkale	64.214
Bursa	220.831	Tekirdağ	94.758	Bilecik	19.094
Balıkesir	213.841	Kocaeli	91.956	Yalova	18.873
Sakarya	181.187	Edirne	84.211	Bölge Toplamı	1.637.855
İç Anadolu Bölgesi					
Ankara	487.365	Niğde	81.974	Karaman	29.331
Konya	339.809	Sivas	64.716	Aksaray	28.954
Kayseri	192.562	Kırşehir	50.312	Kırıkkale	26.016
Eskişehir	165.685	Nevşehir	38.561	Çankırı	25.836
Yozgat	83.365			Bölge Toplamı	1.614.486
Ege Bölgesi					
İzmir	352.098	Manisa	157.134	Kütahya	84.252
Aydın	178.814	Denizli	124.879	Uşak	58.670
Afyonkarahisar	172.939	Muğla	121.068	Bölge Toplamı	1.249.854
Akdeniz Bölgesi					
Antalya	206.785	Kahramanmaraş	111.067	Isparta	72.730
Mersin	142.984	Burdur	103.229	Osmaniye	26.983
Adana	131.487	Hatay	76.376	Bölge Toplamı	871.641
Karadeniz Bölgesi					
Samsun	154.280	Giresun	82.909	Artvin	40.516
Tokat	133.868	Kastamonu	82.556	Karabük	27.341
Amasya	111.422	Rize	76.794	Sinop	26.564
Ordu	102.433	Düzce	57.316	Bartın	18.760
Çorum	101.531	Zonguldak	47.653	Gümüşhane	9.864
Trabzon	90.616	Bolu	43.348	Bayburt	8.431
				Bölge Toplamı	1.216.202
Doğu Anadolu Bölgesi					
Erzurum	88.434	Elazığ	62.549	Bingöl	8.218
Malatya	82.618	Van	52.220	İğdır	7.526
Erzincan	50.659	Kars	21.371	Tunceli	4.360
Ağrı	46.874	Bitlis	12.764	Hakkâri	3.646
Muş	44.383	Ardahan	12.415	Bölge Toplamı	498.037
Güneydoğu Anadolu Bölgesi					
Gaziantep	78.569	Mardin	35.471	Batman	10.654
Şanlıurfa	56.743	Adıyaman	26.348	Şırnak	5.434
Diyarbakır	51.786	Kilis	15.645	Siirt	4.499
				Bölge Toplamı	285.149
Türkiye Toplamı					7.373.224

Tablo-5'in incelenmesinden; Türkiye'de kayıtlı kooperatif ortak sayısı 2014 yılında 7.373.224 olup, bunların 1.637.855'i Marmara Bölgesinde, 1.614.486'sı İç Anadolu Bölgesinde, 1.249.854'ü Ege Bölgesinde, 1.216.202'si Karadeniz Bölgesinde, 871.641'i Akdeniz Bölgesinde, 498.037'si Doğu Anadolu Bölgesinde ve 285.149'u Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunmaktadır. İl bazında en fazla kooperatif ortak sayısı İstanbul (522.465), Ankara (487.365) ve İzmir'de (352.098) bulunurken, en az sayıda kooperatif ortak sayısı Hakkâri (3.646), Tunceli (4.360) ve Siirt'te (4.499) bulunmaktadır.

Türkiye'de 2014 yılında kooperatif başına düşen ortalama ortak sayısı 101,6 olup bölgelere göre kooperatif başına düşen ortalama ortak sayısında ilk sırayı 169,8 ortakla Karadeniz Bölgesi almaktadır. Bu değer; Ege Bölgesinde 125,5, İç Anadolu Bölgesinde 96,9 Doğu Anadolu Bölgesinde 94,5, Akdeniz Bölgesinde 89,1, Marmara Bölgesinde 84,6 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 72,6 olarak gerçekleşmiştir (Tablo-6).

Türkiye'de kooperatif sayısının; %26,8'i Marmara Bölgesinde, %23,1'i İç Anadolu Bölgesinde, %13,8'i Ege Bölgesinde, %13,4'ü Akdeniz Bölgesinde, %10,1'i Karadeniz Bölgesinde, %7,6'sı Doğu Anadolu Bölgesinde ve %5,2'si Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunurken, kooperatif ortak sayısının %22,2'si Marmara Bölgesinde, %21,7'si İç Anadolu Bölgesinde, %16,9'u Ege Bölgesinde, %11,7'si Akdeniz Bölgesinde, %16,8'i Karadeniz Bölgesinde, %7,0'ı Doğu Anadolu Bölgesinde ve %3,7'si Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunmaktadır (Tablo-6).

Tablo 6: Bölgelere göre kooperatif sayısı ve ortak sayısının görünümü

Bölge	Kooperatif Sayısı	Oran (%)	Ortak Sayısı	Oran (%)	Kooperatif başına düşen ortalama ortak sayısı
Marmara	19.450	26,8	1.637.855	22,2	84,6
İç Anadolu	16.685	23,1	1.614.486	21,7	96,9
Ege	10.010	13,8	1.249.854	16,9	125,5
Akdeniz	9.834	13,4	871.671	11,7	89,1
Karadeniz	7.357	10,1	1.216.202	16,8	169,8
Doğu Anadolu	5.474	7,6	498.037	7,0	94,5
Güneydoğu Anadolu	3.753	5,2	285.149	3,7	72,6
Türkiye	72.563	100,0	7.373.224	100,0	101,6

Kaynak: GTB, GTHB, ÇŞB

1.5. Kooperatifçilik Organizasyonu ve Örgütlenme

1.5.1. Kooperatifçilikte Kamu Yönetiminin Yapısı ve Organizasyonu

Türkiye'de kooperatifçiliğin geliştirilmesi ile ilgili olarak Anayasanın Devlete verdiği görevden önceki bölümde bahsedilmiştir. Başlangıcından günümüze kadar kooperatifçiliği geliştirmek, çeşitlendirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla politikalar üretmek ve uygulanmasında rehberlik etmek üzere Devlet, çeşitli teşkilat yapıları oluşturmuştur. Bilahare kooperatifçiliğin ilk uygulaması olan "Memleket Sandıkları" revize edilerek ilk kamu bankası olan Ziraat Bankası kurulmuştur.

Bu güne kadar değişik Bakanlıklar marifetiyle kooperatiflere kuruluş, işleyiş ve denetim gibi kamusal hizmetlerin sunulduğu ülkemizde, kooperatiflerle ilgili esas yetkinin (bir şirket türü olmaları nedeniyle) her zaman Ticaret Bakanlığında (bugünkü ismiyle Gümrük ve Ticaret Bakanlığı) olduğu görülmektedir. Kooperatifler için temel mevzuat olan 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda Ticaret Bakanlığının yetkili kılınması bu hususun teyidi olmakla birlikte,

Bakanlıkların kuruluş mevzuatlarındaki görev ve yetki hükümlerinin bir araya toplanması bakımından da önem taşımaktadır.

Öte yandan, kooperatifçiliğin ülkemizde birçok alanda başarıyla uygulanması ve bu işletmelere daha iyi hizmet sunulabilmesi amacıyla 1983 yılında Bakanlıkların yeniden yapılandırılması esnasında yetki değişiklikleri yapılmıştır. Bu çerçevede, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu kapsamına giren köy kalkınma, kooperatifleri, orman köyleri kalkınma kooperatifleri, balıkçılık kooperatifleri, çay istihsal ve satış kooperatifleri, pancar istihsal ve satış kooperatifleri, hayvan üreticileri tedarik ve pazarlama kooperatifleri, elektrik üretim kooperatifleri ve üst kuruluşlarının kuruluş ve denetimleri ile ilgili olarak Ticaret Bakanlığına verilmiş olan görev ve yetkiler 183 sayılı KHK ile kurulan Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığına devrolunmuştur. Bahse konu yetki devri 1988 tarihinde 3476 sayılı Kanunla 1163 sayı Kanuna işlenen Ek Madde 1'e yansıtılmıştır. 2010 yılına gelindiğinde ise dönemin Sanayi ve Ticaret Bakanlığının görev ve yetki alanında olan yapı kooperatifleri 5983 Sayılı Kanunla Kooperatifler Kanunu Ek Madde 1'de yapılan değişiklik uyarınca Çevre ve Şehircilik Bakanlığının hizmet alanına eklenmiştir.

Halen kooperatifçilikle ilgi temel görevler Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca yürütülmektedir. 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2'nci maddesi Bakanlığın görevlerine, 6'ncı maddesi Bakanlığın hizmet birimlerine yer vermiştir. Bakanlığın görevlerini sayan 2'nci maddenin k bendinde "Esnaf ve sanatkârlar ile kooperatifçiliğe ilişkin politikaları, ilke ve hedefleri ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlemek, stratejiler geliştirmek, sonuçları izlemek ve değerlendirmek" ifadesiyle kooperatifçilik konusunda görev tanımı yapılmış, 6'ncı madde kapsamında Bakanlık hizmet birimi olarak "Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. Böylece kamu yönetimi teşkilatlanmasında kooperatifçilik, ilk defa kendi ismiyle Genel Müdürlük seviyesinde temsil edilir olmuştur.

Kooperatifçilik Genel Müdürlüğünün görevleri 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 13'ncü maddesinde sayılmıştır. Kooperatifçilik Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır;

- a) Kooperatifçiliğe ilişkin politikaları, ilke ve hedefleri ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlemek, stratejiler geliştirmek, uygulamak, sonuçlarını izlemek ve değerlendirmek.
- b) Kooperatifçilikle ilgili Ar-Ge çalışmaları yapmak, kooperatif bilgi ve denetim sistemini kurmak ve işletmek.
- c) Kooperatifçiliğin geliştirilmesi için gerekli tedbirleri almak ve uygulanmasını sağlamak, yayın, tanıtım ve eğitim faaliyetlerinde bulunmak.
- ç) Kooperatiflerin amaçlarını gerçekleştirmek için hazırlayacakları projeleri desteklemek ve teşvik etmek, teşvik ve desteklere yönelik düzenlemeler yapmak.
- d) Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst birlikleri, yapı kooperatifleri ve üst birlikleri hariç olmak üzere, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ile genel hükümlere tabi kooperatif ve birliklerin kuruluşuna, işleyişine ve denetlenmesine yönelik düzenlemeler yapmak, uygulamak ve uygulanmasını sağlamak, kooperatifleri ve üst kuruluşlarını denetlemek veya denetlettirmek.
- e) Kooperatifler için örnek ana sözleşmeler hazırlamak ve yürürlükte olan ana sözleşmeleri ihtiyaçlar doğrultusunda güncellemek.
- f) Kooperatiflere ve üst kuruluşlarına yol göstermek ve çalışmalarında yardımcı olmak, yeni alanlarda kooperatif girişimlerin geliştirilmesine yönelik özendirici ve destekleyici çalışmalar yürütmek, bireysel tasarrufların uygun kooperatif girişimcilik modelleri ile ekonomiye kazandırılmasını sağlamak.

g) Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri tarafından kullanılan ürün alım kredilerine faiz desteği sağlamak ve bu kredilerin amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemek.

ğ) Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmaktır.

Görüldüğü üzere Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst birlikleri, yapı kooperatifleri ve üst birlikleri hariç olmak üzere kooperatifçilikle ilgili temel görevler Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğüne yürütülmektedir.

Kooperatifçilik hizmetleri, Gümrük ve Ticaret Bakanlığında genel müdürlük statüsünde yürütülürken, Çevre ve Şehircilik Bakanlığında daire başkanlığı statüsünde, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında şube müdürlüğü statüsünde yürütülmektedir. Bakanlıklara göre hizmet birimlerinin isim ve statüleri Tablo-7’de özetlenmiştir.

Tablo 7: Kooperatifçilik hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin Bakanlıkların idari yapılanması

Bakanlık	İdari Yapı	Hizmet Birimi
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Genel Müdürlük	Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Daire Başkanlığı	Mesleki Hizmetler Genel Müdürlüğü Yapı Kooperatifleri Daire Başkanlığı
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Şube Müdürlüğü/ Koordinatörlük	Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Teşkilatlanma Daire Başkanlığı Kooperatifçilik Koordinatörlüğü

1.5.2.Kooperatiflerde Örgütlenme ve Kooperatif Kurumları

1.5.2.1. Kooperatiflerin Yönetim Organları ve Örgütlenme

Kooperatifler bir işletmecilik modeli olarak ticaret sisteminin içinde yer almasına karşın, yönetim organizasyonu bakımından diğer ticari işletme modellerinden farklılık göstermektedir. Kooperatifçiliğin temel ilkelerinden “*Ortakların Ekonomik Katılımı*” ve “*Demokratik Kontrol*” yaklaşımı, kooperatiflerin yönetim anlayışının temelini oluşturmaktadır. Nitekim ülkemizde halen yürürlükte olan “1163 sayılı Kooperatifler Kanunu” tüm ortakların temsil edildiği “Genel Kurul”u kooperatiflerin yönetiminde yetki bakımından en üst organ olarak kabul etmiştir.

Kooperatifler Kanunu’nun 42’nci maddesi kooperatiflerin yönetiminde en yetkili organın bütün ortakları temsil eden genel kurul olduğunu hükme bağlamış, kooperatif icra organı olarak görev yapan “Yönetim Kurulu”nun ve genel kurul namına kooperatifin tüm işlem ve hesaplarını tetkik etme yetkisi verilen “Denetçiler Kurulu”nun da genel kurul tarafından seçilmesini öngörmüştür.

Kooperatifler müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmek ve faaliyetlerini koordine etmek üzere örgütlenebilmektedirler. Nitekim 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 70’inci maddesi kooperatiflerin; birlik, merkez birliği ve milli birlik şeklinde üst yapı organizasyonları kurmasına imkân sağlamıştır.

Türkiye’de 35 ayrı tür altında kayıtlı toplam 72.563 kooperatifin 17.875’i bir üst organ olan birliklere ortaktır. Birlik sayısı 533, Merkez birliği sayısı 14 olup, konut yapı kooperatiflerinde 2’si faal toplam 3, tarımsal kalkınma kooperatiflerinde 5, tarım kredi kooperatifleri, sulama kooperatifleri, taşıma kooperatifleri, tüketim kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri ve kredi kefalet kooperatiflerinde birer adet merkez birliği bulunmaktadır.

Tarım Satış Kooperatiflerinin kuruluş ve faaliyetleri 1935 tarihli 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun çerçevesinde başlatıldığından örgütlenmelerini de 1163 sayılı Kooperatifler Kanunundan önce tamamlamışlardır. Halen yürürlükte olan 4572 sayılı

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun çerçevesinde faaliyette bulunan 304 tarım satış kooperatifinin 289'u örgütlenerek, 13 adet tarım satış kooperatif birliğini oluşturmuştur.

Kooperatiflerde örgütlenme, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle başlamıştır (tarım satış kooperatifleri ve tarım kredi kooperatifleri kendi mevzuatına göre) Kooperatiflerin ve birliklerin üst organlara katılma oranına ilişkin bilgiler Tablo-8'de özetlenmiştir.

Tablo 8: Kooperatiflerde bir üst organa katılma (örgütlenme) oranı

Birliklere Katılım Durumu	
Toplam Kooperatif Sayısı	72.563
Birlik Ortağı Kooperatif Sayısı	17.875
Katılım Oranı (%)	24.6
Merkez Birliklerine Katılım Durumu	
Toplam Birlik Sayısı	533
Merkez Birliğine Ortak Kooperatif Sayısı	242
Katılım Oranı (%)	45.4
Milli Birliğe Katılım Durumu	
Toplam Merkez Birliği sayısı	14
Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine ortak merkez birliği sayısı	11
Katılım Oranı (%)	78.5

Kaynak: GTB

Tablo-8'in incelenmesinden görüleceği üzere; kooperatiflerin birliklere katılma oranı %24,6, birliklerin merkez birliğine katılma oranı %45,4, merkez birliklerinin Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine katılma oranı %78,5'dir.

Tablo 9: Kooperatif türlerine göre üst yapılara katılma oranları

Kooperatif Türü	Birliklere Katılma		Merkez Birliklerine Katılma	
	Kooperatif Sayısı	Katılım Oranı(%)	Birlik Sayısı	Katılım Oranı (%)
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	100	1	-
Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	100	16	100
Kredi Kefalet Kooperatifi	994	97	32	100
Tarım Satış Kooperatifi	304	96	13	-
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.534	68	83	100
Su Ürünleri Kooperatifi	549	41	16	84
Sulama Kooperatifi	2.381	30	13	100
Konut Yapı Kooperatifi	44.910	17	282	22
K.S.Sitesi Yapı Kooperatifi	1.094	16	5	-
Üretim Pazarlama Kooperatifi	428	12	4	-
Taşıma Kooperatifi	6.491	12	40	38
Turizm Geliştirme Kooperatifi	360	10	3	-
Tüketim Kooperatifi	2.617	5	13	54
Küçük Sanat Kooperatifi	295	5	2	-
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.617	3	4	-
İşletme Kooperatifi	640	2	1	-
Ortalama	72.563	27,2	533	48,4

Kaynak: GTB

Tablo-9'un incelenmesinden; 2014 yılı itibarıyla 16 kooperatif türü birlik kurarak bir üst örgütlenmeyi gerçekleştirmiş, birlik kurarak örgütlenmiş 16 türün 8'i merkez birlikleri

kurmuşlardır. Birlik kuran 16 kooperatif türünde birliklere katılma oranı ortalama %24,8 olup, pancar ekicileri ve tarım kredi kooperatifi türlerinde kooperatiflerin tamamı birliklere ortak olmuşlardır. Birliklere ortak olma oranı kredi kefalet kooperatiflerinde %97, tarım satış kooperatiflerinde %96, tarımsal kalkınma kooperatiflerinde %68, su ürünleri kooperatiflerinde %41, sulama kooperatiflerinde %30, konut kooperatiflerinde %17'dir. Birliklerin merkez birliklerine katılma oranı, kooperatiflerin birliklere katılım oranından daha yüksek olmasına karşın, %50'nin altındadır. Tarım kredi kooperatifleri, sulama kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri ve tarımsal kalkınma kooperatiflerinde birliklerin tamamının merkez birliklerine katıldığı, su ürünleri kooperatiflerinde %84, tüketim kooperatiflerinde %54, motorlu taşıma kooperatiflerinde %38, konut yapı kooperatiflerinde %22 katılım olduğu görülecektir.

1.5.2.2. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği

Kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmek, faaliyetlerini koordine etmek ve dış ülkelerle ilişkilerini düzenlemek üzere birtakım hizmetlerin yürütülmesinde birlikler, merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatif Birliği şeklinde üst yapı organizasyonları kurulması 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'yla sağlamıştır. Kanunun, 1969 yılında yürürlüğe girmesiyle kooperatifler önce kooperatif birlikleri ve merkez birlikleri kurarak örgütlenmişlerdir. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten 22 yıl sonra (30 Aralık 1991) kurulmuştur. Türkiye Milli Kooperatif Birliği'nin ortakları Merkez Birlikleri ve Birliklerdir (Tablo-10). Tarım Satış Kooperatif Birlikleri Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine ortak olmamışlardır.

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Uluslararası ilişkiler konusunda çalışmalar yürütmekte olup, Uluslararası Kooperatifler Birliği, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Kooperatifleri Birliğinin üyesidir. Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin gelirleri ortak merkez birlikleri ve birliklerden alınan aidat ve bazı ek ödemelerden oluşmaktadır.

Tablo 10: Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ortaklarının görünümü

	Ortak Merkez Birlikleri
Merkez Birlikleri	Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
	Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği
	Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği
	Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği
	Tüm Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği
	Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Yapı Kooperatifleri Merkez Birliği
	Ortak Müstakil Birlikler
Kooperatif Birlikleri	Marmara Bölgesi Küçük Sanayi Siteleri Yapı Kooperatifleri Birliği
	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
	Tüm Eczacılar Üretim, Temin, Dağıtım Kooperatifleri Birliği

Kaynak: TMKB

1.5.2.3. Türk Kooperatifçilik Kurumu

Türk kooperatifçiliğinde önemli işleve sahip kurumlardan biri de Türk Kooperatifçilik Kurumu (KOOP-KUR)'dur. KOOP-KUR, 20 Mayıs 1931 tarihinde İstanbul'da "**Türk Kooperatifçilik Cemiyeti**" adıyla kurulmuştur. 1933 yılı sonunda merkezini Ankara'ya taşıyan Cemiyet, 1948 yılında "**Türk Kooperatifçilik Kurumu**" adını almıştır. KOOP-KUR, 2908 Sayılı Dernekler Kanunu hükümlerine göre faaliyetlerine devam etmektedir.

Kooperatifçilik alanında önemli çalışmaları bulunan Türk Kooperatifçilik Kurumu araştırma ve eğitim faaliyetleri ile yayın faaliyetinde bulunmaktadır. Kamu yararına çalışan dernek statüsündedir. KOOP-KUR'un, Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), Uluslararası Raiffeisen Birliği (IRU) ve Uluslararası Kamu, Sosyal ve Kooperatifçilik Ekonomisi Araştırma Merkezi (CIRIEC)'ne üyeliği bulunmaktadır. KOOP-KUR'un faaliyetleri arasında yayıncılık öne çıkmaktadır.

Bu çerçevede;

1. Karınca Kooperatif Postası: Kurumun aylık yayın organıdır. İlk sayısı 1934 yılı Haziran ayında yayımlanan Dergi, Türkiye'nin en uzun ömürlü dergisidir. 2014 yılı sonuna kadar 936 sayısı yayınlanmıştır.
2. Kooperatifçilik: Kooperatifçilik incelemelerinin yayımlandığı, üç aylık hakemli bilimsel dergidir. İlk sayısı 1931 yılı Kasım ayında yayınlanan Derginin 2014 yılı sonuna kadar 148 sayısı yayınlanmıştır. Dergi 2011 yılından sonra "Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi" ismiyle altı ayda bir yayınlanmaktadır.
3. Karınca Kardeş: Türk çocuklarına kooperatifçiliği öğretmek ve sevdirmek amacıyla 1988 yılında bu yana "Karınca Kooperatif Postası"nın eki olarak yayınlanmaktadır.

KOOP-KUR kooperatifçilik konusunda yapılan bilimsel çalışmaları yayınlamanın yanında, uluslararası düzeyde kongreler de gerçekleştirmektedir. Son olarak 2011 yılında 20. Düzenlenen Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi'nin 2015 yılında 21'incisinin düzenlenmesine yönelik çalışmalara başlanılmıştır.

2. GELİŞMELER VE 2014 YILI DEĞERLENDİRMESİ

Geniş alanlarda ve farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler olması ve sağlanan katkının GSYH ile doğrudan ilişkilendirilememesi nedeniyle ülke ekonomilerinde kooperatifçiliğin yerini ve etkisini belirlemek zordur. Ülkemizde GSYH, iktisadi faaliyet kollarına göre cari ve sabit (1998 bazlı) fiyatlarla dönemsel tahmin sonuçları üzerinden verilmektedir. Bu sınıflamaya göre dönemsel tahminlerde içerilen faaliyet kolları sektörel olduğundan kooperatifçilikle ilgili ayrı bir değerlendirme yapılamamaktadır (GTB-2014). Bununla birlikte, Türkiye Resmi İstatistik Programında kooperatifler için veri düzeni de bulunmamaktadır. Bu nedenle kooperatifçiliğin ekonomi içinde yerini sayısal veri temelli ortaya koymak mümkün olamamaktadır. Bu durum dikkate alınarak elde edilen veriler temelinde Raporda, kooperatiflerin 2014 yılına ilişkin faaliyetleri incelenmiş gelişmeler dönemsel ve sektörel olarak değerlendirilmiştir.

2.1. Kooperatif Faaliyetleri

Kooperatifçilik, hemen her ekonomik faaliyet için uygulanabilecek bir işletme modelidir. Bu nedenle birçok sektörde uygulanabilir ve geniş kitlelerin katılımına olanak sağlayan bir özellik gösterir. Kooperatifçilik faaliyetleri yarattığı istihdam ve ekonomik değer üretme katkısı kadar ticari yaşamın içinde de önemli bir yer almaktadır. Bu nedenle konut üretiminden, tarımsal üretime, eğitim hizmetlerinden, sağlık hizmetlerine ve taşımacılıktan, sigortacılık hizmetlerine kadar geniş alanlara yayılım göstermektedir.

Faaliyetleri itibariyle ülke ekonomisine önemli katkı sağlayan ve sektörel olarak önemli işlevler üstlenen kredi ve kefalet kooperatifleri, tarımsal amaçlı kooperatifler, yapı kooperatifleri, ulaştırma hizmeti kooperatifleri, tüketim kooperatifleri, enerji kooperatifleri, eczacı kooperatifleri, sigorta kooperatifleri ile kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifleri RAPOR'da ayrı ayrı incelenmiştir.

2.1.1.Kredi ve Kefalet Kooperatifleri

Bir ekonominin büyümesi ve gelişmesinde mal ve hizmet üretimi kadar ekonomik faaliyetler için kaynak sağlamak da önemlidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sermaye yetersizliği nedeniyle işletmeler dış finansmana ihtiyaç duyarlar. Sağlanan dış finansmanın işletmelerde etkin kullanılması mali yapının istikrarı bakımından kaçınılmaz bir gerekliliktir. Aksi takdirde, toplumun tasarrufları ve sermaye birikimi istenen ölçüde oluşamaz ve ekonomiye kazandırılmaz (GTB-2014).

İşletmelerin finansman ihtiyacının, banka veya diğer finans kuruluşlarından karşılanmasında mali yapının istikrarı açısından kredi kefalet sistemi önem taşımaktadır. Ülkemizde halen kredi kefaleti sağlama konusunda en önemli organizasyon kredi ve kefalet kooperatifleridir. Ülkemizde bu amaca hizmet eden kurumsal yapıların başında Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri (ESKKK) gelmektedir.

Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatiflerinin ilki 1951 yılında kurulmuş, 1969 yılından sonra 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle üst örgütlenmesini oluşturmuş, halen Kooperatifler Kanunu hükümleri çerçevesinde değişir ortaklı, değişir sermayeli ve sınırlı sorumlu olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Kredi ve kefalet kooperatifleri 32 bölge birliği ve bir merkez birliği altında örgütlenmişlerdir. 2014 yılı itibarıyla kooperatif sayısı 994, kooperatif ortak sayısı 648.743'dür. Kredi ve kefalet kooperatifleri, ortaklarına kredi kullanırmak üzere kefalet vermektedirler. İlk kurulduğu 1951 yılından itibaren ESKKK'nin kooperatif sayıları onar yıllık dönemler itibarıyla Tablo-11'de özetlenmiştir.

Tablo 11: Dönemler İtibarıyla (1951-2014) Kurulan ESKKK Sayısı

Dönem	Kurulan Kooperatif Sayısı	Toplam Kooperatif Sayısı	Oran (%) (10 yıllık dönem)	Oran (%) (başlangıca göre)
1951-1960	111	111	11,2	11,2
1961-1970	298	409	30,0	41,2
1971-1980	269	678	27,0	68,2
1981-1990	88	766	8,9	77,1
1991-2000	134	900	13,5	90,6
2001-2010	48	948	4,8	95,4
2011-2014	46	994	4,6	100
Toplam	994	994	100	100

Kaynak: TESKOMB

Tablo-11'in incelenmesinden görüldüğü üzere; ilk on yılda 111 adet kooperatifle toplam kooperatif sayısının %11,2 si kurulmuşken, 1970 yılında bu oran %41,2, 1980 yılında %68,2, 1990 yılında %77,1, 2000 yılında %90,6'ya ulaşmıştır. İlk otuz yılda kurulan kooperatif sayısı 2014 yılı sonu itibarıyla toplam kooperatif sayısının %68,2'sini oluşturmaktadır. Son on dört yılda (2014 yılı sonu itibarıyla) kurulan kooperatiflerin oranı %9,4 dür.

ESKKK'lar tabii oldukları mevzuat gereği (anasözleşme) mülki sınırlar (il ve ilçe) temelinde kurulmakta ve bölge birlikleri oluşturmaktadırlar. Türkiye'de 81 ilin tamamında kredi kefalet kooperatifi bulunmaktadır. Ortak sayısına göre kredi kefalet kooperatiflerinin il bazında sıralaması Tablo-12'de gösterilmiştir.

Tablo 12: Ortak sayısına göre kredi kefalet kooperatiflerinin il bazında sıralaması

İl	Ortak Sayısı	İl	Ortak Sayısı	İl	Ortak Sayısı
İzmir	50.244	Kahramanmaraş	7.143	Karabük	3.561
Ankara	39.104	Tekirdağ	6.869	Isparta	3.535
Antalya	31.644	Çanakkale	6.647	Çankırı	3.452
Bursa	27.508	Edirne	6.587	Bolu	3.383
Samsun	23.263	Diyarbakır	6.377	Elazığ	3.357
İstanbul	22.796	Sakarya	6.347	Nevşehir	3.248
Balıkesir	21.094	Zonguldak	6.249	Bitlis	2.594
Aydın	18.387	Niğde	6.090	Gümüşhane	2.513
Mersin	18.116	Amasya	5.751	Kars	2.438
Hatay	17.856	Giresun	5.645	Van	2.332
Konya	17.194	Kocaeli	4.955	Yalova	2.287
Gaziantep	15.632	Kırklareli	4.949	Ağrı	2.075
Manisa	15.456	Aksaray	4.782	Bilecik	1.791
Denizli	15.135	Kütahya	4.678	Karaman	1.788
Adana	15.092	Kırıkkale	4.582	Erzincan	1.693
Trabzon	13.349	Uşak	4.413	Bartın	1.641
Muğla	12.968	Burdur	4.389	Muş	1.586
Afyon	12.468	Düzce	4.134	Şırnak	1.136
Şanlıurfa	12.295	Osmaniye	4.112	Tunceli	1.044
Tokat	10.812	Rize	3.975	Siirt	1.043
Ordu	9.500	Sinop	3.966	Ardahan	978
Eskişehir	8.789	Erzurum	3.899	Batman	947
Çorum	8.582	Kırşehir	3.894	Kilis	873
Kastamonu	8.071	Mardin	3.734	Iğdır	789
Yozgat	7.967	Artvin	3.701	Hakkâri	570
Kayseri	7.816	Adıyaman	3.680	Bayburt	465
Sivas	7.407	Malatya	3.601	Bingöl	355

Kaynak: GTB

Tablo-12'nin incelenmesinden görüleceği üzere, kredi ve kefalet kooperatiflerinde en fazla ortak sayısı İzmir'de (50.244 ortak) bulunmaktadır. Ortak sayısı büyüklüğüne göre İzmir'i sırasıyla Ankara, Antalya, Bursa ve Samsun izlemektedir. Öte yandan en düşük ortaklı iller Bingöl, Bayburt, Hakkâri, Iğdır ve Kilis'tir.

Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri, anasözleşmelerinde belirtildiği üzere kefalet sağlamak suretiyle ortaklarının finansmana ulaşmalarına hizmet etmektedir. ESKKK'ların 2005-2014 yılları (son on yıl) kefalet verebilen kooperatif sayısı, yıl içinde kullanılan kredi miktarı ve yıllara göre kredi hacmi değişimine ilişkin bilgiler Tablo-13'de özetlenmiştir.

Tablo 13: 2005-2014 yılları ESKKK kredi kullanım görünümü

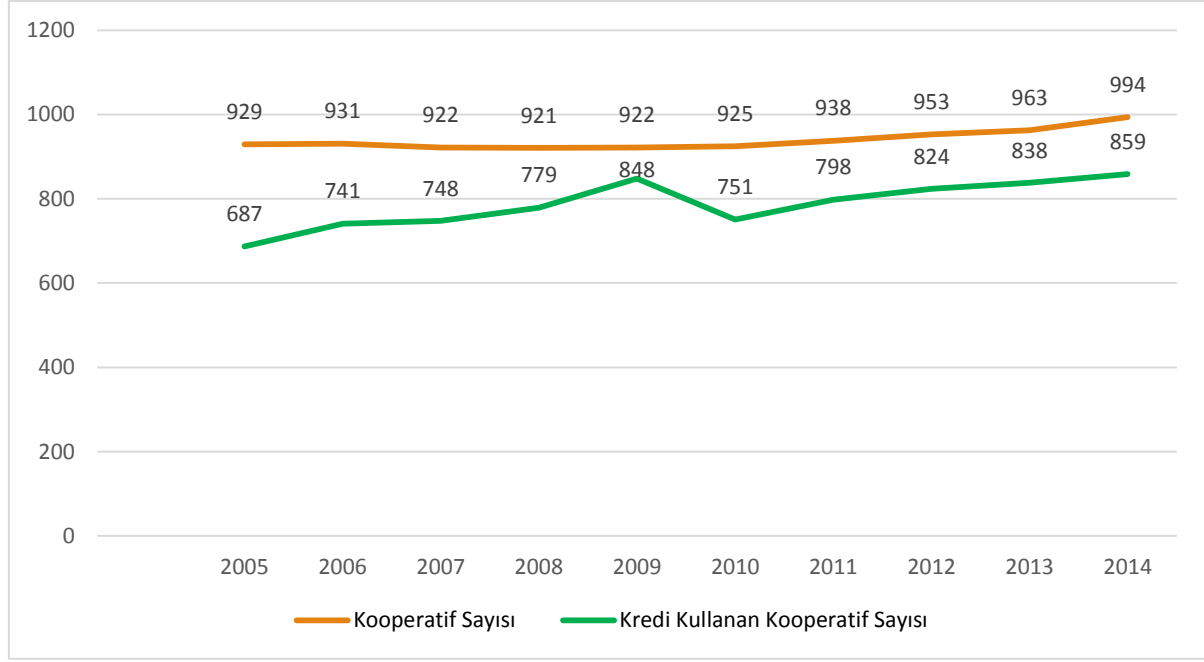
YIL	Yıl Sonunda Kredi Bakiyesi Bulunan Ortak Sayısı	Yıllık Değişim (%)	Kefalet Verebilen Kooperatif Sayısı	Yıl İçinde kullandırılan Kredi Miktarı (TL)	Toplam Kredi Hacmi (TL)
2005	227.431	-	687	1.450.000.000	1.558.546.562
2006	257.030	13	741	1.860.000.000	2.362.453.000
2007	266.922	4	748	2.200.000.000	2.634.324.869
2008	255.221	-4	779	2.663.000.000	3.114.135.015
2009	248.070	-3	848	2.633.000.000	3.290.952.080
2010	236.742	-5	751	2.720.000.000	3.669.123.551
2011	244.700	3	798	4.674.000.000	5.541.322.896
2012	258.057	5	824	4.705.000.000	6.925.756.228
2013	286.123	11	838	6.738.000.000	9.617.317.535
2014	317.710	11	859	8.073.000.000	12.519.575.397

Kaynak: TESKOMB ve Halkbank

Tablo-13'ün incelenmesinden görüleceği üzere, son on yılda kredi bakiyesi olan ESKKK ortak sayısı 227.431'den 317.710'a yükselmiştir. Kredi bakiyesi olan ortak sayısının yıllara göre değişiminde 2008, 2009 ve 2010 yıllarında bir önceki yıla göre azalış, diğer yıllarda ise artış olmuştur. Aynı dönemde kefalet verebilen kooperatif sayısı 687'den 859'a yükselmiş, yıl içinde kullandırılan kredi miktarı 1.450.000.000 TL'den 8.073.000.000 milyon TL'ne, kredi hacmi ise 1,558.546.562 TL'den, 12,519.575.397 TL'ye yükselmiştir.

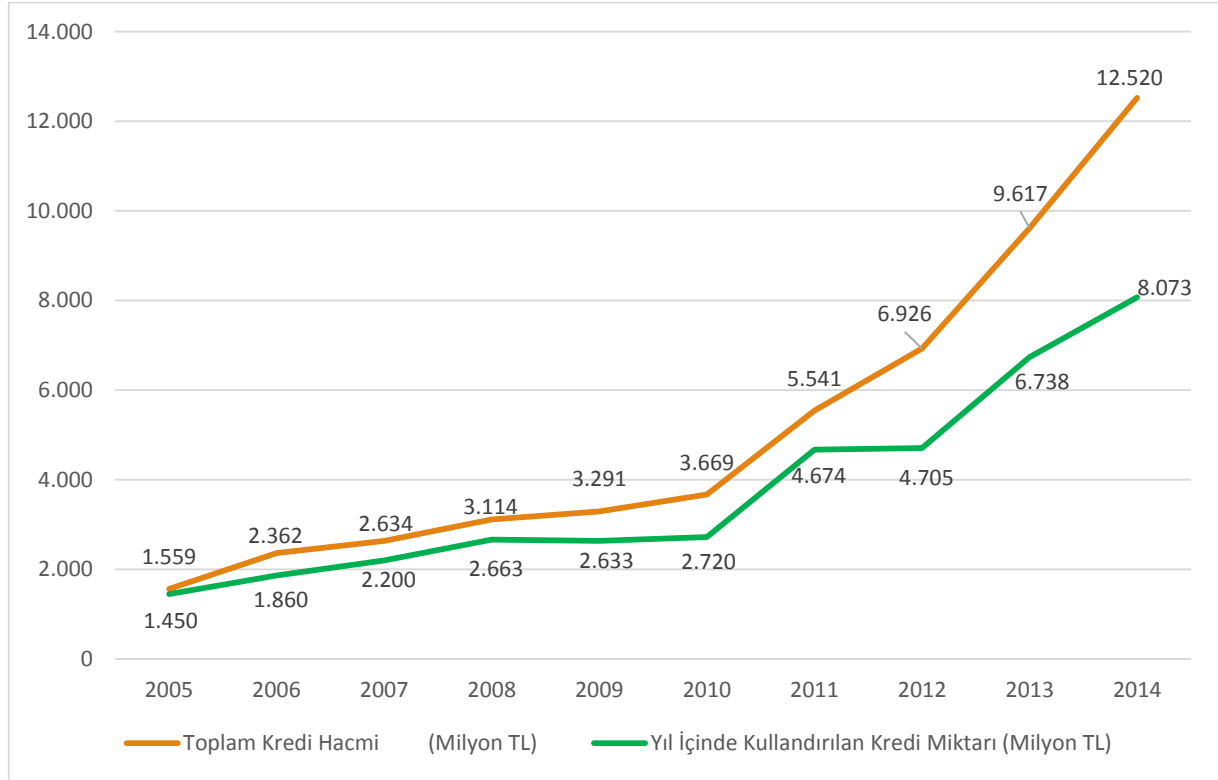
2014 yılı itibariyle ESKKK'ların sayıları 994, ortak sayıları 648.743 olup, kefalet verebilen kooperatif sayısının toplam kooperatife oranı %86.41 iken, kredi bakiyesi olan ortak sayısı toplam ortak sayısının %48.9'u kadar gerçekleşmiştir. Son on yıl (2005-2014) ESKKK kooperatif sayısı ve yıllara göre kredi kullanan kooperatif sayısı Grafik-1'de, yıllara göre kredi kullanım miktarı ve toplam kredi hacmi miktarı Grafik-2'de gösterilmiştir.

Grafik 1: 2005-2014 yılları ESKKK kooperatif sayısı ve kredi kullanan kooperatif sayısı

Kaynak: TESKOMB

Grafik 2: ESKKK 2005-2014 yılları yıllık kredi kullanım ve toplam kredi hacmi miktarı

Kaynak: TESKOMB

Son on yılda kefalet verebilen kooperatif sayısı ile kredi kullanan ortak sayısının artmasında ve kredi hacminin büyümesinde; faiz oranlarının düşmesi (2008 yılı hariç), kamu destekleme

programı çerçevesinde bütçe ödenekleriyle faiz desteğinin sağlanması ve kredi kullanma limitlerinin artırılmış olması etkili olmuştur (Tablo-14).

Tablo 14: 2005-2014 yılları ESKKK kredi kullanım görünümü

Yıl	Kooperatif Sayısı	Kredi Kullanan Kooperatif Sayısı	Cari Faiz Oranı %	Kooperatiflere Uygulanan Faiz Oranı %	Hazine Payı (%)	Kooperatif kredileri Şahıs Limiti (TL)
2005	929	687	20	15	5	25.000
2006	931	741	20	13	7	
2007	922	748	20	13	7	35.000 - 50.000
2008	921	779	22	14,3	7,7	
2009	922	848	16	8	8	35.000 - 100.000
2010	925	751	10-12	5	5	
2011	938	798	10-12	5	5	40.000 - 125.000
2012	953	824	10-12	5	5	
2013	963	838	8-10	4	4	75.000 - 150.000
2014	994	859	8-10	4	4	

Kaynak: TESKOMB ve Halkbank

Tablo-14'ün incelenmesinden görüleceği üzere 2005 yılında %20 olan cari faiz oranı, 2008 yılında %22 olmuş, diğer yıllarda azalarak 2014 yılında %10-12 arasında gerçekleşmiş, aynı dönemde hazine kaynaklı sağlanan faiz desteğiyle ESKKK ortakları cari faiz oranından daha düşük oranla (yaklaşık %50'si) kredi kullanabilmiştir. Aynı dönemde kredi limitleri de 25.000 TL'den, 150.000 TL'ye yükselmiştir.

ESKKK'ların kefaletiyle kooperatif ortaklarına, kamu faiz desteği programı çerçevesinde, Halk Bankası aracılığıyla kullanılacak krediler için 2014 yılında merkezi yönetim bütçesinde 528 milyon 108 bin TL ödenek tahsis edilmiş ve yıl içinde tamamı harcanmıştır.

ESKKK tüm illerde bulunmakta olup, kredi kullanma miktarı ve kooperatiflerin kefalet verebilme durumları illere göre değişkenlik göstermektedir. İllere göre ESKKK ortak sayısı ve kredi kullanım oranları Tablo-15'de özetlenmiştir.

Tablo 15: ESKKK'ların kredi kullanma oranına göre il bazında sıralama

İl	Ortak Sayısı	Kredi Kullanma Oranı (%)	İl	Ortak Sayısı	Kredi Kullanma Oranı (%)
Hakkâri	570	76,29	Amasya	5.751	44,28
Siirt	1.043	72,93	Karabük	3.561	44,08
Osmaniye	4.112	72,21	Bartın	1.641	43,87
Bayburt	465	71,95	Yozgat	7.967	43,41
Şanlıurfa	12.295	71,34	Çorum	8.582	43,34
Adıyaman	3.680	68,88	Mersin	18.116	43,00
Kütahya	4.678	68,12	İstanbul	22.796	42,45
Bolu	3.383	67,70	Denizli	15.135	42,25
Batman	947	67,22	Sinop	3.966	41,54
Kocaeli	4.955	66,44	Yalova	2.287	41,50
Bitlis	2.594	66,27	Çankırı	3.452	41,13
Mardin	3.734	66,28	Konya	17.194	40,94
Manisa	15.456	65,31	Kahramanmaraş	7.143	40,47
Bursa	27.508	63,71	Nevşehir	3.248	37,76
Diyarbakır	6.377	63,26	Ankara	39.104	37,70
Tekirdağ	6.869	62,75	Giresun	5.645	37,39
Kayseri	7.816	60,77	Aydın	18.387	37,34
Edirne	6.587	58,19	Iğdır	789	35,98
Malatya	3.601	58,06	Tunceli	1.044	35,04
Muş	1.586	56,63	Uşak	4.413	34,86
Kırklareli	4.949	56,01	Tokat	10.812	33,96
Kırıkkale	4.582	55,45	Isparta	3.535	33,33
Çanakkale	6.647	53,95	Eskişehir	8.789	32,83
Bingöl	355	53,17	Burdur	4.389	31,80
Adana	15.092	52,28	Kars	2.438	31,59
Van	2.332	50,92	Kilis	873	30,33
Elazığ	3.357	50,22	Ardahan	978	29,85
Hatay	17.856	49,67	Gümüşhane	2.513	29,75
Rize	3.975	49,56	Erzincan	1.693	29,36
Gaziantep	15.632	48,68	Karaman	1.788	29,20
Bilecik	1.791	49,45	Bahçesir	21.094	28,96
Kastamonu	8.071	47,77	Artvin	3.701	28,58
Düzce	4.134	46,88	Sakarya	6.347	27,85
Erzurum	3.899	46,20	Afyonkarahisar	12.468	25,97
Ordu	9.500	45,61	Trabzon	13.349	25,42
Şırnak	1.136	45,41	İzmir	50.244	25,40
Muğla	12.968	45,31	Niğde	6.090	25,15
Antalya	31.644	45,21	Sivas	7.407	20,20
Aksaray	4.782	45,11	Zonguldak	6.249	19,21
Samsun	23.263	44,58	Ağrı	2.075	13,12
Kırşehir	3.894	44,43	Ortalama		48,9

Kaynak: TESKOMB ve Halkbank

Tablo-15'in incelenmesinden görüleceği üzere, ESKKK ortaklarının %48,9'u kredi kullanmıştır. İllere göre en yüksek kredi kullanma oranı Hakkâri'de gerçekleşmiş, Hakkari'yi sırasıyla Siirt, Osmaniye ve Bayburt izlemiştir.

2.1.2. Tarımsal Amaçlı Kooperatifler

Kuruluş yıllarında Türkiye’de milli gelirin büyük kısmı tarımdan karşılanıyor, iş gücünün büyük kısmı tarımda istihdam ediliyor ve nüfusun büyük çoğunluğu kırsal yerleşimde yaşıyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarda ekonominin tarım ağırlıklı olması ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesinde de tarımsal konuları önemli kılmıştır. Türkiye tarımı üzerine 1920’li yıllarda yapılan analizlerde tarımın iki ana düşmanının tefeci ve kasaba eşrafı olduğu vurgusuna sıkça rastlanmaktadır (Köymen 1999). Tarım sektörünün finansman ihtiyacı ve pazarlama sorunlarına çözüm arayışında olan Cumhuriyetin kurucuları, Memleket Sandıkları ve onu izleyen dönemde kurulan kooperatiflerin deneyiminden istifade edilmesini ve kooperatifleşmeye önem verilmesini savunmuşlardır (gtb.gov.tr, 2013). Bunun bir sonucu olarak 1925 tarihli İtibari Zirai Birlikleri Kanunu, 1929 tarihli Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu, 1935 tarihli 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunlar aynı zamanda Cumhuriyetin kooperatifçilikle ilgili ilk yasal düzenlemeleridir.

Tarımsal amaçlı kooperatifler, üreticilerin (ortaklarının) karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle tarımsal üretim faaliyetleri ile mesleki faaliyetlerinde ihtiyaçlarını karşılamak, ürünlerini daha iyi değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla kurulmuşlardır. Bu amacı gerçekleştirmek için ortaklarının üretim girdilerini temin etmek, ürünlerini alıp en iyi şartlarda değerlendirmek, gerekirse işleyip mamul haline getirerek piyasaya sürmek ve ortaklarının finansman ihtiyaçlarını aynı veya nakdi kredi yoluyla karşılamak faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Dünya’da ve Türkiye’de kooperatifçiliğin uygulama bulduğu alanların başında tarım sektörü gelmektedir. Günümüzde en başarılı kooperatifler arasında da tarımsal amaçlı kooperatifler ile kırsal alanda finansal hizmetler yürüten kooperatif bankaları ilk sırada yer almaktadır. Yapısal özellikleri gereği tarım sektöründe dayanışma ilişkilerine sıkça rastlanır. Tarımda dayanışma ilişkilerini ve kooperatifçiliği önemli kılan birçok neden bulunmaktadır.

1. *Tarımsal girdilerin temin edilmesinde kooperatifler etkin rol oynarlar.* Tarımsal üretimin en temel üretim faktörleri arasında tohumluk, fide/fidan ve damızlık hayvan gibi üretim materyalleri bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak kalitenin yükselmesi ve fiyatın artması nedeniyle üretim materyallerinin temin edilmesi güçleşmektedir. Ayrıca kimyasal gübre, tarımsal makine ve ilaç gibi tarımsal girdilerin piyasası sanayiciler tarafından yönetildiğinden hem arzı hem de fiyatları belirleme gücüne tarımsal üreticiler sahip olamamaktadır. Kooperatifleşme yoluyla ortak hareket ederek; çiftçiler sanayi ürünü tarımsal girdileri düşük maliyetle ve zamanında temin etme, sanayiciler ise arz miktarı için öngörü ve üretim planlaması yapma fırsatı yakalamış olmaktadır.
2. *Kooperatifler tarımsal girdilerin daha rasyonel ve etkin biçimde kullanılmasına fırsat sağlar.* Tarımsal üreticiler genel olarak küçük ölçekli ve dar gelirli bir yapıya sahiptirler. Başta tarım makinaları olmak üzere bir takım tarımsal girdileri tek başlarına satın almaları ve sahip olmaları güçtür. Kooperatifleşme yoluyla kullanılan üretim materyalleri ortak kullanılabileceğinden bunların etkinliği artmaktadır.
3. *Tarımsal ürünlerin pazarlanmasında kooperatifler etkin rol alır.* Ekonomik yaşamda tarımsal ürünlerin alımı, işlenmesi ve pazarlanmasına ilişkin faaliyetlerin tamamının bir çiftçi/kişi tarafından yürütülmesi oldukça güçtür. Bu işlerin her biri uzmanlık ister ve çiftçinin iyi bir üretici olmasının yanı sıra başarılı bir yönetici, muhasebeci, yatırımcı ve pazarlamacı olması mümkün değildir. Bu nedenle tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin günümüzde çok amaçlı yapıya dönüştükleri görülmektedir. Ortaklarının girdi ve finansman taleplerini karşılamaya yönelik faaliyetler yanında ürün alımı, işleme, dereceleme, standardizasyon, depolama, kalite kontrolü gibi hizmetleri de yürütmektedirler (İnan, H. 2008).

4. *Kooperatifler tarımsal üreticilere finansmana ulaşma kolaylığı sağlar.* Tarımsal üretimde de diğer ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi sermaye önemlidir. Tarımsal üretimde ağırlıklı olarak sahip olunan arazi ve diğer üretim faktörlerini harekete geçirmek ve ekonomik faaliyeti sürdürebilmek için işletme finansmanına ihtiyaç duyulmaktadır. Finansmana düşük maliyetle ve zamanında ulaşılmasında kooperatifler etkin rol oynarlar. Nitekim Türk Kooperatifçiliğinin zihinsel alt yapısını tarım üreticilerinin finansman sorunlarına çözüm bulma çabaları oluşturmuştur.

Günümüzde tarımsal amaçlı kooperatifler hizmet ettikleri alanlara göre pancar ekicileri kooperatifleri, tarım kredi kooperatifleri, tarımsal kalkınma kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri, sulama kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri ve yaş sebze meyve kooperatifleri gibi isimlerle gruplandırılmaktadır.

Türkiye’de 2014 yılı itibarı ile kooperatif sayısının %17’si, ortak sayısının %55’i tarımsal amaçlı kooperatiflerde bulunmaktadır. Tarımsal amaçlı kooperatifler arasında en fazla sayıda kooperatif tarımsal kalkınma kooperatiflerinde (7.534 adet) bulunmakta olup, sulama kooperatifleri (2.381 adet) ve tarım kredi kooperatifi (1.625 adet) sayısı binden fazladır. Tarımsal amaçlı kooperatiflerden pancar ekicileri kooperatifleri (1.564.320 ortak) ve tarım kredi kooperatifleri (1.054.340 ortak) ortak sayısı bir milyondan fazla olan kooperatiflerdir (Tablo-16).

Tablo 16: Tarımsal amaçlı kooperatiflerin sayısal büyüklükleri

Kooperatifler	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.564.320
Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.054.340
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.534	805.368
Tarım Satış Kooperatifi	289	393.292
Sulama Kooperatifi	2.381	282.867
Su Ürünleri Kooperatifi	549	30.632
Bağımsız Tarım Satış Kooperatifi	15	9.000
Yaş Sebze ve Meyve Kooperatifi	37	3.142
Tarımsal Amaçlı Kooperatif Toplamı	12.461	4.142.961
Türkiye Toplamı	72.563	7.373.224
Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Payı (%)	17,2	56,1

Kaynak: GTB, GTHB ve Kooperatif Birlikleri verileri

Tarımsal amaçlı kooperatiflerden su ürünleri kooperatifleri Halk Bankası’nın öncülüğünde başlamış ve ilk olarak 1949 tarihinde İstanbul’da kurulmuştur. Su ürünleri kooperatifçiliği günümüze kadar önemli yapılanmalar ve gelişmeler sağlamıştır. Su ürünleri kooperatifleri 1969 yılında 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun çıkması ve 1971 yılında 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu ile kooperatif çatısı altında örgütlenmeye başlamışlardır. 2014 itibarıyla 549 su ürünleri kooperatifi bulunmakta olup, kooperatiflerin 30.632 ortağı bulunmaktadır.

Tarımsal amaçlı kooperatiflerden, tarım satış kooperatif ve birlikleri, tarım kredi kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri, tarımsal kalkınma kooperatifleri ve sulama kooperatifleri gerek kooperatifçilik faaliyetleri gerekse tarım sektörü açısından işlevleri dikkate alınarak RAPOR’da ayrı başlıklarda değerlendirilmiştir.

2.1.2.1. Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri

Türk Kooperatifçiliğinde geçmişi en eski olan, örgütlenme seviyesi yüksek ve faaliyetleri bakımından uygulamada etkin olan kooperatiflerin başında tarım satış kooperatifleri gelmektedir. Tarım satış kooperatiflerinin geçmişi Osmanlı dönemine kadar uzanır. 1914 yılında kurulan Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı ilk tarım satış kooperatifi olarak bugünkü tarım satış kooperatiflerinin temelini oluşturmuştur.

Tarım satış kooperatif ve birlikleri, 1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun'la yasal zemin kazanmıştır. 2834 sayılı Kanun referans alınarak 1937 yılında hazırlanan anasözleşmelerle tarım satış kooperatifleri birlikler halinde örgütlenmişlerdir. 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun, 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır.

Tarım satış birliklerinin bir kısmı üzüm, incir, fındık, tiftik, gül, koza, pamuk, zeytin-zeytinyağı gibi faaliyet konusu tarımsal ürünlerin adıyla tüzel kişilik kazanmışken, bazıları da Antbirlik, Çukobirlik, Marmarabirlik, Karadenizbirlik, Trakyabirlik gibi bölgesel isimlerle faaliyette bulunmaktadır (GTB-2014). Sayıları bir dönem 17 olan tarım satış kooperatif birliklerinden Taskobirlik, Kayısbirlik ve Güneydoğubirlik tasfiye sürecine girmiş, 2000 yılında kurulan Gapbirlik ise hiç faaliyete geçememiştir.

Ortak sayısı dönemsel olarak yarım milyonu aşan tarım satış kooperatiflerinin 2014 yılsonu itibarıyla kooperatif sayısı 304, birlik sayısı 13, ortak sayısı 402.289'dur. Faal tarım satış kooperatif birliklerinin kuruluş tarih sırasına göre kooperatif sayısı ve ortak sayısı ile bağımsız tarım satış kooperatiflerinin kooperatif ve ortak sayıları Tablo-17'de özetlenmiştir.

Tablo 17: Tarım satış kooperatifleri birliklerinin sayısal görünümü

Birlik	Kuruluş Yılı	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Tariş İncir Birliği	1937	14	4.012
Tariş Üzüm Birliği	1937	13	10.385
Fiskobirlik	1938	50	178.883
Çukobirlik	1940	34	15.681
Kozabirlik	1940	5	3.344
Tariş Pamuk Birliği	1949	44	31.996
Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği	1949	32	23.548
Antbirlik	1952	5	6.297
Marmarabirlik	1954	8	31.039
Gülbirlik	1954	6	3.282
Trakyabirlik	1967	48	43.441
Tiftikbirlik	1969	12	2.965
Karadenizbirlik	1978	18	38.416
Bağımsız Tarım Satış Kooperatifleri	-	15	9.000
TOPLAM	-	304	402.289

Kaynak: GTB

Tablo-17'nin incelenmesinden; tarım satış birliklerinden kooperatif sayısı ve ortak sayısı en fazla olan birliğin Fiskobirlik olduğu (50 kooperatif ve 178.883 ortak), Trakyabirlik (43.441 ortak), Karadenizbirlik (38.416 ortak) ve Tariş Pamuk Birliği'nin (31.996 ortak) ortak sayısı büyüklüğüne göre Fiskobirlik'i izlediği görülmektedir. Tiftikbirlik (2.965 ortak), Gülbirlik (3.282 ortak) ve

Kozabirlik (3.344 ortak) ortak sayısı en az olan birliklerdir. Tarım satış kooperatiflerinden 15’i hiçbir birliğe ortak olmadan bağımsız tarım satış kooperatifi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Tarım satış kooperatif ve birlikleri kuruluş amaçları gereği ortaklarına tarımsal girdi temin ederken, ortaklarının ürünlerini ham veya işlenmiş olarak pazarlanmasını da sağlamaktadırlar. Ortaklarının girdi taleplerini karşılamak ve satın aldığı ürünleri muhafaza etmek ve işlemek için kuruluşunun ilk yıllarında sınırlı yatırımlar yapan tarım satış kooperatif ve birlikleri, 1960’lı yıllarla birlikte tarımsal destekleme politikası içinde önemli bir araç olarak görülmüş ve devlet adına destekleme alımları yapmakla görevlendirilmiştir. Bu dönemden sonra tarım satış kooperatif birlikleri devlet destekleri de kullanarak yatırımlar yapmış ve günümüzdeki sanayi tesislerine kavuşmuşlardır. Tarım satış kooperatif ve birliklerinin ürün gruplarına göre 2013 ve 2014 yılı ürün alım miktarları Tablo-18’de özetlenmiştir.

Tablo 18: Tarım satış birliklerin 2013 ve 2014 yılları ürün alım miktarı (ton)

Birlik	Ürün	2013 Birlik Alım Miktarı (Ton)	2014 Birlik Alım Miktarı (Ton)
Trakyabirlik	Yağlık Ayçiçeği	297.280	297.937
Karadenizbirlik		55.244	17.433
Çukobirlik		771	218
Tariş Pamuk Birliği	Kütlü Pamuk	22.817	37.083
Çukobirlik		20.590	25.340
Antbirlik		17.901	17.624
Tariş Üzüm Birliği	Çekirdeksiz Kuru Üzüm	16.403	25.727
Marmarabirlik	Zeytin	36.523	23.798
Tariş Zeytin ve Zeytin Yağı B.		181	1.416
Fiskobirlik	Kabuklu Fındık	122.4	421
Tariş Zeytin ve Zeytin Yağı B.	Zeytinyağı	1.906	3.276
Çukobirlik		1.214	707
Karadenizbirlik	Soya	912	724
Tariş İncir Birliği	Kuru İncir	3.624	1.023
Gülbirlik	Gül çiçeği	944	943
Tiftikbirlik	Tiftik	185	213
Kozabirlik	Yaş Koza	121,4	80,05

Kaynak: TSKB verileri

Tablo-18’in incelenmesinden görüleceği üzere; 2013 ve 2014 yıllarında tarım satış birliklerince yağlık ayçiçeği, kütlü pamuk, zeytin, zeytinyağı, çekirdeksiz kuru üzüm, kabuklu fındık, soya, kuru incir, gül çiçeği, tiftik ve yaş koza satın alınmıştır. 2014 yılında miktarca en fazla satın alınan ürün yağlık ayçiçeği olup, ayçiçeğinin önemli kısmını Trakyabirlik satın almıştır.

Tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürünlerin miktarı, yıllara göre değişkenlik gösterse de bazı ürünlerde ülke üretiminin önemli kısmı kooperatiflerce satın alınmaktadır. Tarım satış kooperatif birliklerinin 1996 yılından 2014 yılına kadar satın aldıkları ürün miktarının rekolteye oranı incelendiğinde; üretilen yağlık ayçiçeğinin %42’sinin, soya üretiminin %22,3’ünün kuru üzüm üretiminin %17,9’unun, kütlü pamuk üretiminin %11,8’inin, zeytin üretiminin %10,2’sinin, incir üretiminin %8,1’inin ve zeytinyağı üretiminin %2’sinin tarım satış kooperatif birliklerince satın alındığı görülür (Tablo-19).

Tablo 19: Birliklerce satın alınan ürün miktarlarının dönemsel olarak Türkiye üretimine oranı (%)

Dönem	Kütlü Pamuk	Yağlık Ayçiçeği	Kuru Üzüm	İncir	Soya	Zeytin	Zeytin Yağı
1996-2000	17,5	45,3	26,5	11,0	34,8	9,3	4,6
2001-2005	15,9	52,2	20,2	9,0	32,9	8,0	0,7
2006-2010	7,4	37,2	12,7	7,2	17,3	12,7	1,0
2011-2014	5,4	24,6	9,2	3,8	1,1	8,9	3,4
Ortalama	11,8	42,0	17,9	8,1	22,3	10,2	2,0

Kaynak: GTB

Tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürünlerden tiftik, gül yağı, koza, incir, zeytin ve zeytinyağı bölgesel ürün özelliği taşımaktadır. Bölgesel ürünlerle birlikte bazı türlerde tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürün miktarları kooperatif/birliğin bulunduğu bölge itibarıyla önem taşımaktadır. Nitekim Trakyabirlikçe satın alınan ayçiçeği miktarı Trakya Bölgesi üretiminin %62-66 kadarına karşılık gelmekte, aynı şekilde, Antbirlikçe satın alınan kütlü pamuk miktarı bölge üretiminin %70'i, Tariş Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliğince satın alınan kütlü pamuk miktarı bölge üretiminin %25 kadarını oluşturmaktadır (Başaran, H. vd. 2015).

Tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürünlerin alım değeri son yıllarda yıllık ortalama 700-800 milyon lira arasında değişmektedir. Alınan ürünler doğrudan pazarlanabildiği gibi işlenip mamul hale getirilmekte, ticari ve pazar değeri artmaktadır. Bu faaliyetler kooperatiflerin iştirak olduğu veya ortaklık ilişkisi içinde olduğu kurumlarca yerine getirilmektedir (Başaran, H. vd. 2015). Sayısal olarak büyüyen tarım satış kooperatifleri, faaliyetlerinin de çeşitlenmesi sonucu zamanla yeni işletmeler kurmuş veya kurulmuş olan işletmelere ortak olmuşlardır. Başlangıçta anasözleşmelerindeki faaliyetler çerçevesinde işletmeler kuran tarım satış kooperatif ve birlikleri zamanla akaryakıt istasyonu işletmeciliği, sigorta acenteliği, paketleme tesisleri, ürün işleme tesis ve fabrikaları ile hammadde temin eden işletmeler kurmuşlar ve sanayi kurumları haline gelmişlerdir.

Kooperatifçilik faaliyetleri yanında, bağlı işletme ve ortaklık ilişkileriyle tarım satış kooperatif ve birlikleri günümüzde hem bölgesel hem sektörel hem de ülke ekonomisinde önemli kurumlar haline gelmişlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım satış kooperatifleri bir taraftan tarımın gelişmesi için çaba gösterirken öte yandan tarım ürünlerinin işlenmesi ve tarımsal sanayinin gelişmesine de öncülük etmiştir. Nitekim 1930'lu yıllardan başlayarak Türkiye'de kurulan ilk çırçırılama tesislerinin, tarım ürünleri depolarının, yağ işleme ve ezim evlerinin, çok sayıda yem fabrikasının ve birçok sanayi tesisinin sahipleri tarım satış kooperatifleri olmuştur. Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin bağlı ortaklık ve iştiraklerine ilişkin bilgiler Tablo-20'de özetlenmiştir.

Tablo 20: Tarım satış kooperatif birlikleri işletme ve bağlı ortaklıkları

Birlik	İşletme	Bağlı Ortaklık
Antbirlik	- Yağ Kombinasyonu - Narenciye Paketleme - Akaryakıt İstasyonu - Tarım Marketler	- Antbirlik Sig. Ltd. Şti - ANTSER A.Ş.
Çukobirlik	- Ceyhan Yağ Fabrikası - Merkez Yağ Fabrikası - Pamuk İşleme Tesisleri	- Çukurova Elektrik A.Ş. - Gübretaş - Ülfet A.Ş. - PATAŞ - Ceyhan Sanayi İşletmeleri - Başak Sigorta Acenteliği
Fiskobirlik	- Entegre Fındık İşletmesi	- Fiskobirlik Efit San. A.Ş. - Fiskomar A.Ş. - Fiskobirlik Sigorta Aracılık Hizmetleri - Ordu Yağ Sanayi A.Ş. - Pancar Motor A.Ş. - Halkbank A.Ş.
Gülbirlik	- Gül Yağı Tesisi - Gül Konkreti Tesisi	- Rosense A.Ş.
Marmarabirlik	- Entegre tesisler	- Başak Sigorta A.Ş. - BESAS A.Ş. - Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. - Gübre Fabrikaları T.A. Ş. - SİFAŞ Sentetik İplik Fabrikaları A.Ş.
Karadenizbirlik		- Meray Yağ Sanayi ve Ticaret A.Ş. - LIMAGRAIN Tohum Islah Üretim Sanayi Ticaret A.Ş. - Pancar Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş. - BAFAY Yağ Sanayi A.Ş.
Kozabirlik	- Tohum Üretim İşletmesi - Koza Çekim Tesisi	- Kozabirlik Tic. San. Ltd. Şti. - Kozabirlik Sigortacılık Hizmetleri Ltd. Şti.
Tariş İncir Birliği	- Germencik İncir İşletme - Kolonya Fabrikası	- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.
Tariş Üzüm Birliği	- Alaşehir Entegre Üzüm İşletmesi - Sirke Pekmez İşletmesi	- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.
Tariş Pamuk Birliği	- Pamuk Yağ Kombinasyonu - Çırçır Tesisleri - Delintasyon Tesisi	- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.
Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği		- TARIŞ Sigorta A.Ş. - TARIŞ Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - TARIŞ Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş. - Manisa Pamuklu Men. A.Ş.
Trakyabirlik	- Karacabey Yağ Fabrikası - Tekirdağ Entegre Tesisleri	- Trakyabirlik Sigorta Ltd. Şti. - Trakyabirlik Tohum Islah Üretim San. Paz. Ltd. Şti. - LIMAGRAIN Tohum Islah Üretim San Tic.A.Ş. - Edirne Depoculuk İşletmeleri A.Ş.

Kaynak: TSKB

Tarım satış kooperatif ve birlikleri ülkemizin geleneksel ihraç ürünlerden üzüm, incir ve zeytin tarımında önemli rol üstlenirken dış satımında da önemli aktörler olarak öne çıkmaktadırlar. Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından yayımlanan “Türkiye’nin İlk 1000 İhracatçı Firması” listesinde Tariş Üzüm Birliği ve Marmarabirlik sürekli yer almıştır. Ayrıca kuru üzüm ihracatında sektörün lideri olan Tariş Üzüm Birliğinin toplam kuru meyveler ihracatında, sofralık zeytin ihracatında da %17’lik payla Marmarabirlik’in sektörde lider durumda oldukları görülmektedir (TİM, 2014).

Tarım satış kooperatif ve birliklerinin tarımsal teknik destek sağlama faaliyetleri yanında yerel ekonomilerin kalkınmasına etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim Trakyabirlik Edirne ilinde hemen her yıl vergi rekortmeni kurum olma özelliğini sürdürmektedir. Benzer şekilde başta İzmir ve Aydın illeri olmak üzere Ege Bölgesi’nde TARIŞ’in, Isparta’da Gülbirlik’in, Antalya’da Antbirlik’in ve Karadeniz’de Fiskobirlik’in önemi bulunmaktadır.

4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanunda önemli değişiklikler içeren 6455 sayılı Gümrük Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 11.04.2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. 6455 sayılı Kanun’la Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) kaynaklı kredi borçlarının yeniden yapılandırılması sağlanmıştır. Bu çerçevede on beş yıla yayılan ve ilk ödemesi 2014 yılında başlayan DFİF borçlarının ilk yıl içinde 31 milyon TL’si tarım satış kooperatif birliklerince ödenmiştir.

4572 sayılı Kanunda yapılan değişiklikler kapsamında yürürlüğe konulan Örnek Anasözleşmeler ile önemli değişik ve yenilikler getirilmiştir. Bu çerçevede Tarım Satış Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Örnek Anasözleşmeleri hazırlanmış, Tarım Satış Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Örnek Anasözleşmelerine İntibak Usul ve Esaslarının Belirlenmesine Dair Tebliğ yürürlüğe konmuş, öngörülen 6 aylık intibak süreci sonunda 13 Birlik ve 300’e yakın tarım satış kooperatifi intibak işlemlerini tamamlamıştır.

2.1.2.2. Pancar Ekicileri Kooperatifleri

İlk pancar ekicileri kooperatifi 1951 yılında şeker fabrikasına ortak olmak amacıyla Adapazarı’nda kurulmuştur. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle ülke genelindeki tüm pancar ekicileri kooperatifleri bir araya gelerek üst örgütlenmelerini 1972 yılında S.S. Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) adı altında gerçekleştirmişlerdir.

Pankobirlik, ülkede şekerpancarı tarımı yapılan 64 il ve 7.500 yerleşim birimine yaygınlaşmış olup 1.564.320 ortağı bulunmaktadır. Pancar ekicileri kooperatif sayısı 31 olup, 312 şubesi, 5 adet şeker fabrikası (Amasya, Kayseri, Boğazlıyan, Konya, Çumra), 11 adet yem fabrikası ve 50’nin üzerinde iştirak ve bağlı ortaklığı bulunmaktadır.

Başlangıçta çiftçinin ürününü çiftçinin ortağı olduğu fabrikalarda işlenmesi amacıyla kurulan pancar ekicileri kooperatifleri, günümüzde ortaklarının tüm tarımsal faaliyetlerine destek olmak, her türlü tarımsal girdi temin etmek, başta şekerpancarı olmak üzere ortaklarının ürünlerini doğrudan ve dolaylı olarak pazarlamasına aracılık etmek gibi faaliyetlerde bulunan çok amaçlı kooperatifler haline gelmişlerdir.

Pankobirlik, sektör içinde daha fazla rol alma amacıyla pancar dışındaki ürünlerin değerlendirilmesini sağlayacak tesis, kurum veya kuruluşlar kurmuş ve bazı ticari kuruluşlara iştirak etmiş veya mevcut kurulu işletmelere ortak olmuştur. Kooperatifçilik faaliyetleri yanında iştiraklerinin de katılımıyla 2013/2014 faaliyet yılında Pankobirlik; 660 milyon ABD Doları sermaye, 2.460 milyar ABD Doları aktif toplam, 1.866 milyar ABD Doları Ciro büyüklüğüne ulaşmış, 6.655 kişiye istihdam sağlamış, ortaklarına 172 milyon ABD Doları ayni ve nakdi destek

sağlamıştır. Bunların yanında Pankobirlik 2014 yılında nominal sermayesi 6.1 milyar TL olan çeşitli kurum ve kuruluşlara iştirak etmiştir (Tablo-21).

Tablo 21: PANKOBİRLİK 'in bazı işletme, iştirak ve bağlı ortakları görünümü

İştirak	Nominal Sermayesi	Hisse Değeri
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	300.000.000,00	13.393.985,78
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	900.000.000,00	8.051.911,00
Liberty Sigorta A.Ş.	142.750.000,00	7.732,11
Pancar Motor Sanayi Ve Tic. A.Ş.	8.000.000,00	144.933,28
Beta Ziraat Ve Ticaret A.Ş.	11.600.000,00	10.936,48
Panek	1.000.000,00	430.000,00
Dinar Yem Sanayi A.Ş.	75.000,00	5.625,00
Hedef Tarım Tic.ve Sanayi A.Ş.	3.750.000,00	17.386,75
Gübre Fabrikaları T.A.Ş.	334.000.000,00	33.138,76
Şeker Bilişim Sanayi A.Ş.	750.000,00	15.000,00
Pancar Ekicileri Kooperatifleri	98.753.533,63	15.500,00

Kaynak: Pankobirlik

Ülkemiz kooperatifçiliğinde uluslararası kuruluşlarla en fazla ilişki kuran kooperatiflerin başında Pankobirlik gelmektedir. Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) üyesi olan Pankobirlik; Uluslararası Raiffeisen Kooperatifler Birliği (IRU), Uluslararası Avrupa Pancar Üreticileri Konfederasyonu (CIBE), Dünya Pancar ve Kamış Üreticileri Birliği (WABCG)'nin de üyesidir.

Pancar ekicileri kooperatiflerinde, şeker pancarı üreticileri (kooperatif ortakları) ile kooperatifler arasında sözleşmeli tarım ilişkisi bulunmaktadır. Kooperatif ortakları üretimin her aşamasında kooperatiflerden teknik yardım alır ve girdi temin eder, kooperatifler ise ortaklarına ürün pazarlama güvencesi verir ve bir kampanya programı çerçevesinde ortaklarının ürünlerini satın alır.

Türkiye'de şeker pancarı ekimi, şeker pancarı üretimi ve şeker üretiminde Pankobirlik önemli pay sahibidir. Yıllara göre değişmekle birlikte şeker pancarı ekim alanının %31-37'si, şeker pancarı üretiminin %36-46'sı ve şeker üretiminin %34-40 kadarı Pankobirlik tarafından gerçekleştirilmektedir (Tablo-22). Kamu ve özel şeker fabrikalarının işlediği şeker pancarının da pancar ekicileri kooperatifleri ortakları tarafından yetiştirildiği dikkate alındığında ülke şeker piyasasının en önemli aktörünün kooperatifler olduğu söylenebilir.

Tablo 22: Şeker pancarı ekim alanı, şeker pancarı üretimi ve şeker üretiminin görünümü

	Yıl	Ekim Alanı (Dekar)	Şeker Pancarı Üretimi (ton)	Şeker Üretimi (ton)
Kooperatifler	2006	1.045.410	5.119.000	700.200
	2007	1.050.570	5.358.000	677.000
	2008	1.117.400	5.676.000	677.600
	2009	1.172.710	6.206.000	835.900
	2010	1.171.770	7.028.000	1.005.700
	2011	1.097.600	6.973.000	886.400
	2012	999.100	6.195.000	911.000
	2013	955.850	5.810.920	783.500
	2014	933.900	5.957.890	903.200
Türkiye Toplamı	2006	3.355.560	14.447.000	2.070.000
	2007	3.237.000	14.267.000	1.825.000
	2008	2.988.000	12.248.000	1.731.000
	2009	3.207.000	15.586.000	2.151.000
	2010	3.239.000	16.979.000	2.533.000
	2011	3.286.000	17.463.000	2.275.000
	2012	2.938.000	15.648.000	2.263.100
	2013	2.795.000	14.937.000	2.128.300
	2014	2.809.240	16.505.000	2.390.600
Kooperatiflerin Payı (%)	2006	31,4	35,8	34,0
	2007	32,4	37,9	37,0
	2008	37,3	46,3	39,1
	2009	36,6	39,8	38,8
	2010	36,1	41,3	39,6
	2011	33,4	39,9	38,9
	2012	34,0	39,5	40,2
	2013	34,1	38,9	36,7
	2014	33,2	36,0	37,7

Kaynak: Pankobirlik

2.1.2.3. Tarım Kredi Kooperatifleri

Türkiye’de kooperatifçiliğin ortaya çıkış nedenlerinin ilk sırasında tarım üreticilerinin finansal sorunlarına çözüm üretmek gelmektedir. Mithat Paşa’nın 1863’te başlattığı kooperatifçiliğin zihinsel altyapısında zirai kredi sistemi olduğu görülür. İlk kooperatifçilik uygulamaları bunu karşılamaya yönelik olmuş, memleket sandıkları Ziraat Bankasına dönüşmüştür (GTB-2014).

Cumhuriyetle birlikte yeni devletin ekonomik faaliyetleri tarımsal yapıya dayandığından tarımsal alanda kredi sağlayacak ve çiftçiye tarımsal hizmetlerde öncülük edecek kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla ilk olarak 1929 yılında 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifler Kanunu” çıkarılmış, kısa bir süre sonra 1935 yılında 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” çıkarılarak bugünkü tarım kredi kooperatiflerinin faaliyeti başlamıştır.

Faaliyetine 1929 yılında başlayan tarım kredi kooperatifleri, 1972 yılından sonra 1581 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” çerçevesinde bölge birlikleri ile merkez birliğini oluşturarak örgütlenmesini tamamlamıştır. Tarım kredi kooperatiflerinin 2014 yılı sonu itibarıyla 16 bölge müdürlüğü, 1625 kooperatifi ve 1.054.340 ortağı bulunmaktadır. İlk faaliyetine 1929 yılında başlayan tarım kredi kooperatiflerinin onar yıllık dönemler halinde kooperatif ve ortak sayıları Tablo-23’de gösterilmiştir.

Tablo 23: Tarım kredi kooperatifleri sayısal özellikleri

Yıl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Ortalama Ortak Sayısı
1930	191	20.170	105.6
1940	543	138.126	254.3
1950	900	438.410	487.1
1960	1572	937.696	596.4
1970	2021	1.305.461	645.9
1980	2236	1.435.790	642.1
1990	2459	1.579.208	642.2
2000	2489	1.569.844	630.7
2010	1791	1.083.041	604.7
2014	1625	1.054.340	648,8

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Tablo-23'ün incelenmesinden görüleceği üzere, 1930'da 191 olan tarım kredi kooperatifi sayısı 70 yıl boyunca sürekli artarak 2000 yılında 2.489'a ulaşmıştır. 2000 yılından sonra kooperatif sayısı azalış göstermiş ve 2014 yılsonu itibarıyla 1.625 olmuştur. Ortak sayısının yıllara göre değişimi de kooperatif sayısı ile paralellik göstermekte olup 1990'lı yıllarda 1,5 milyon kişiye ulaşan ortak sayısı 2014 yılında 1.054.340 kişiye düşmüştür. Ortalama ortak sayısı ise 2014 yılında (648,8) en yüksek seviyesine çıkmıştır.

İlk kurulduklarında bir kredi kooperatifi gibi çalışan tarım kredi kooperatifleri günümüzde, ülke geneline yayılmış kooperatif ve şubeleriyle kredi kullandırma yanında girdi temini, tüketim malzemeleri temini, sigorta hizmetleri ve pazarlama hizmetleri gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Tarım kredi kooperatifleri gübre fabrikaları, yem fabrikaları, gıda ve süt sanayinde faaliyette bulunan birtakım ticari şirketlerle ortaklık ilişkisi içinde veya iştirak ederek tarım sektöründe önemli aktör durumuna gelmiştir. Tarım kredi kooperatiflerinin 2014 yılı itibarıyla 697 milyon TL sermayeli ticari şirketlerle ortaklık/iştirak ilişkisi bulunmaktadır (Tablo-24). Tarım kredi kooperatifleri bağlı ortaklıklarında 1.521 kişiye istihdam sağlanmaktadır.

Tablo 24: Tarım kredi kooperatifleri iştirak ve bağlı ortaklıkları

Bağlı Ortaklık/İştirak Adı	Sermaye (TL)	Çalışan Sayısı
Gübre Fabrikaları Ticaret A.Ş.	334.000.000	431
Tarım Kredi Yem Sanayi ve Ticaret A.Ş.	83.953.869	308
Tarım Kredi Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş.	120.000.000	192
Tarım Kredi Süt Sanayi ve Ticaret A.Ş.	31.000.000	98
TAREKS Tarım Ürünleri Araç-Gereç İthalat İhracat ve Ticaret A.Ş.	30.000.000	107
Başak Tarım İşletmeleri A.Ş.	28.000.000	46
Tarım Kredi Plastik Sulama Sistemleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	20.000.000	118
İmece Plastik Tarım İnşaat Taahhüt Petrol Ürn. Ve Gıda San. Tic. A.Ş.	20.000.000	60
TARKİM Bitki Koruma Sanayi ve Ticaret A.Ş.	16.000.000	51
İmece Prefabrik Yapı Tarım Mak. Tem. Ve Güv. Hizm. San. Ve Tic.A. Ş.	7.000.000	7
TARNET Tarım Kredi Bilişim ve İletişim Hizm. San. Ve Tic.A. Ş.	2.500.000	95
Tarım Kredi Birlik Tarım Ür. Hay. Amb. Pet. Nak. İth. İhr. San. ve Tic.A.Ş.	5.000.000	8
Tarım Kredi Endüstriyel Ürünler Pazarlama ve Ticaret A.Ş.	100.000	0

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Tarım kredi kooperatifleri, ortaklarına işletme ve yatırım kredileri kullandırmaktadır. İşletme kredileri kısa vadeli (genellikle bir yıla kadar vadeli) olup; genel ihtiyaç kredisi veya girdi temini için kullanılan kredilerdir. Kısa vadeli kredilerin tahsilatında ürün bedelinden mahsuplaşma yöntemi uygulanmaktadır. Yatırım kredileri ise orta vadeli krediler olup işletmenin araç ve gelir getirici yatırımları için dört yıla kadar (uzun süreli) uygulanmaktadır. Tarım kredi kooperatiflerinin ortaklarına yönelik 2004-2014 yıllarında kredi kullanan ortak sayısı ve kredi hacminin yıllara göre değişimi Tablo-25'te gösterilmiştir.

Tablo 25: Tarım kredi kooperatifleri kredi kullanan ortak sayısı ve kredi hacmi görünümü

Yıl	Kredi Kullanan ortak Sayısı	Yıllık Değişim (%)	Kredi Hacmi (TL)	Yıllık Değişim (%)
2005	376.652	12,9	1.207.514.759	49,3
2006	414.513	11,0	1.698.811.713	40,6
2007	376.797	-9,1	1.892.254.206	11,4
2008	355.698	-5,5	2.115.137.910	11,7
2009	318.956	-10,3	1.678.409.183	-20,6
2010	343.869	7,8	2.664.256.827	58,7
2011	378.543	10,0	3.873.119.280	45,3
2012	391.892	3,5	4.325.055.551	11,6
2013	409.496	4,4	5.220.823.769	20,6
2014	421.286	2,9	5.947.587.441	13,9

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Tablo-25'te görüleceği üzere 2014 yılında; tarım kredi kooperatiflerinden kredi kullanan ortak sayısı 421.286, kredi hacmi 5.94 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2005-2014 yılları arasında kredi kullanan ortak sayısı artmış, kredi hacmi yükselmiştir. Son on yıla ait bilgilere göre 2007, 2008, 2009 yıllarında kredi kullanan ortak sayısı bir önceki yıla göre azalmış diğer yıllarda artmış, kredi hacmi ise 2009 yılında azalmış diğer yıllarda artmıştır. İl bazında tarım kredi kooperatif ve ortak sayısı Tablo-26'da gösterilmiştir.

Tablo 26: Tarım kredi kooperatiflerinin il bazında kooperatif ve ortak sayıları

İl	KOOP Sayısı	Ortak Sayısı	İl	KOOP Sayısı	Ortak Sayısı
Balıkesir	60	33.379	Şanlıurfa	13	9.874
Manisa	64	33.304	Gaziantep	16	9.871
Konya	61	32.071	Uşak	20	8.971
Samsun	33	31.029	Kırşehir	23	8.846
İzmir	53	30.369	Sinop	7	8.417
Bursa	53	30.272	Rize	6	8.211
Ordu	10	30.137	Çankırı	11	8.193
Antalya	40	29.080	Kars	17	7.950
Denizli	43	28.953	Aksaray	18	7.404
Tokat	24	28.812	Osmaniye	15	7.403
Aydın	49	28.455	Karaman	12	7.382
Afyonkarahisar	60	26.368	Erzincan	9	7.085
Giresun	18	25.941	Niğde	13	7.035
Sakarya	36	25.122	Hatay	12	6.930
Trabzon	12	24.606	Ardahan	5	6.920
Ankara	55	24.040	Kırıkkale	19	6.706
Mersin	43	23.061	Bartın	3	6.093
Çorum	42	22.620	Adıyaman	9	6.068
Tekirdağ	43	20.136	Elazığ	9	5.996
Amasya	16	18.952	Bilecik	10	5.049
Kastamonu	19	18.948	Diyarbakır	5	4.962
Kütahya	33	18.786	İstanbul	7	4.340
Muğla	22	18.691	Karabük	2	4.309
Çanakkale	42	18.444	Mardin	5	3.805
Adana	37	17.860	Bayburt	6	3.761
Burdur	27	17.427	Iğdır	4	3.339
Sivas	29	17.401	Van	3	3.291
Yozgat	40	17.207	Zonguldak	3	3.280
Edirne	28	16.804	Bitlis	5	3.121
Kayseri	33	15.882	Gümüşhane	4	3.120
Malatya	23	15.297	Kilis	3	2.526
Artvin	6	13.040	Ağrı	5	2.353
Düzce	13	12.777	Muş	2	2.279
Kahramanmaraş	17	12.682	Batman	2	1.538
Eskişehir	29	11.724	Yalova	2	1.500
Erzurum	14	11.375	Tunceli	2	1.117
Isparta	20	11.324	Bingöl	1	924
Nevşehir	21	10.405	Siirt	1	589
Kırklareli	20	10.100	Şırnak	1	213
Kocaeli	15	10.083	Hakkâri	0	0
Bolu	12	10.016	TOPLAM	1.625	1.053.751

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Tablo-26'nın incelenmesinden; Hakkâri dışında tüm illerde tarım kredi kooperatifi bulunduğu, kooperatif ortak sayısı en fazla olan ilin Balıkesir olduğu, Balıkesir'i sırasıyla Manisa, Konya ve Samsun'un izlediği, kooperatif ortak sayısı en az olan illerin Şırnak, Siirt, Bingöl ve Tunceli

olduğu görülmektedir. Öte yandan, kooperatif başına üç binden fazla ortağın düştüğü Ordu’da en verimli örgütlenmenin sağlandığı görülmektedir.

2.1.2.4. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

Kırsal alanda ekonomik faaliyetler tarım ağırlıklıdır. Tarımsal yapının özelliği ve üretici örgütlenmesi kırsal alanın kalkınması ve gelişmesinde belirleyici olmaktadır. Kırsal alan da yaşayanlar genel olarak düşük gelir grubuna sahip ve sürekli gelire sahip olamamaktadırlar. Bu nedenle kırsal alanda yoksulluk daha fazla görülmektedir.

Küçük aile işletmecilik yapısıyla ürettiği ekonomik değerin büyüklüğü ve istihdama katkısı yüksek olan tarım sektörü, Türkiye gibi ülkeler için önemini sürdürmektedir. Küçük ölçekli işletmeciliğin sürdürülebilir olması ve kırsal kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için köylerde üreticilerin örgütlenmesi önem taşımaktadır.

Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ilk uygulaması “Köy Kalkınma Kooperatifleridir”. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulan tarımsal kalkınma kooperatifleri köylerde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Tarımsal kalkınma kooperatifleri çok amaçlı kooperatifler olmaları nedeniyle bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık ve seracılık alanlarında ürün alım, satış, işleme, depolama, sigorta aracılığı ve nakliye gibi hizmetler sunmaktadır. Tarımsal kalkınma kooperatiflerini diğer kooperatiflerden ayıran temel özellik köy sanayinin kurulmasına yönelik hizmetlerde bulunmasıdır.

İlk başlarda ürün gruplarına göre örgütlenme görülmüş ancak 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda değişiklik yapan 3476 sayılı Kanun; köy kalkınma, ormancılık, hayvancılık ve çay kooperatiflerinin ana sözleşmelerini değiştirerek, tip ana sözleşme türü olan “Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Anasözleşmesine” intibak zorunluluğu getirmiştir.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri konu bazında, Köy Kalkınma Kooperatifleri Birliği (KÖY-KOOP) Tarım Kooperatifleri Birliği (TAR KOOP), Hayvancılık Kooperatifleri Birliği (HAY KOOP), Ormancılık Kooperatifleri Birliği (OR KOOP), Çay Ekicileri Kooperatifleri Birliği (ÇAY KOOP) şeklinde örgütlenmişlerdir. Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin hizmet alanlarına göre kooperatif ve ortak sayıları Tablo-27’de özetlenmiştir.

Tablo 27: Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin hizmet alanlarına göre görünümü

Kooperatifler	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Köy Kalkınma Kooperatifleri	1.405	165.474
Tarım Kooperatifleri	850	106.959
Hayvancılık Kooperatifi	1.998	197.428
Ormancılık Kooperatifi	2.383	114.788
Çay Üreticileri Kooperatifi	41	66.516
Diğer	857	154.203
Toplam	7.534	805.368

Kaynak: GTHB ve GTB

Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez birliğine bağlı; 14 bölge birliği, 1.405 kooperatif bulunmaktadır. Tarım kooperatiflerinin merkez birliğine bağlı bölge birlik sayısı 13 olup, kooperatif sayısı 850, ortak sayısı 106.959’dur. Hayvancılık kooperatiflerinin merkez birliğine bağlı bölge birlik sayısı 34 olup kooperatif sayısı 1.998, ortak sayısı 197.428’dir. Ormancılık

kooperatiflerinin merkez birliğine bağlı bölge birlik sayısı 18 olup, kooperatif sayısı 2.383, ortak sayısı 114.788'dir. Çay üreticileri kooperatiflerinin merkez birliğine bağlı bölge birlik sayısı 5 olup, kooperatif sayısı 41, ortak sayısı 66.516'dır.

2.1.2.5. Sulama Kooperatifleri

Türkiye'de su kaynaklarının geliştirilmesi ve sulama hizmetlerinin ortaklaşa yürütülmesinin geçmişimece yöntemine dayanmaktadır. Türkiye'de tarımsal üreticilerin kooperatif kurmaları Osmanlı Dönemine kadar uzanmasına karşın sulama kooperatifi adı altında örgütlenme 1960'lı yıllardan sonra başlamıştır. Sulama Kooperatifi, yeraltı suyu, gölet ve diğer su kaynaklarını kullanmak suretiyle tarım arazilerine sulama suyu temin etmek isteyen çiftçilerin bir araya gelerek kurdukları demokratik, katılımcı, ekonomik ve sosyal amaçlı örgütlerdir. Sulama kooperatiflerinin amacı, devlet tarafından inşa edilmiş veya edilecek sulama tesislerinden alınacak veya her ne surette olursa olsun tarım alanlarından çıkarılacak suyun tarımda kullanılması ile ilgili arazi tesviyesi, tarla başı kanalları, tarla içi sulama ve drenaj kanalları gibi sulama tesislerini kurmak veya kurulmuş olan işletmelere ortak olmak şeklinde belirlenmiştir.

Türkiye'de 2014 itibarıyla 2.381 sulama kooperatifi ve 282.867 kooperatif ortağı bulunmaktadır. Türkiye'de sulama kooperatifleri ağırlıklı olarak yeraltı suyu kullanımını işletmek/yönetmek amacıyla kurulmuşlardır (2.381 sulama kooperatifinin 1.426'sı yeraltı suyu (YAS) sulama kooperatifidir).

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) verilerine göre Türkiye'de 2014 itibarıyla DSİ tarafından 15.912 adet sondaj kuyusu işletmeye açılmış ve 667.080 hektar (ha) alan sulanabilmektedir. DSİ tarafından açılan 15.912 sondaj kuyusunun 11.700'ü 1.426 "Yeraltı suyu Sulama Kooperatifleri" tarafından işletilmektedir (%73,5). Yeraltı suyu Sulama Kooperatiflerinin işletiminde bulunan sondaj kuyularının sulama alanı 482.275 hektardır (%72,7).

Sulama kooperatifleri, yeraltı suyu kuyusu işletme faaliyetleri yanında yüzey sularının tarımda kullanılmasında da faaliyet göstermektedirler. DSİ tarafından işletilen sulama tesislerinin işletme, bakım ve yönetim sorumluluklarını üstlenen kooperatifler bulunmaktadır. Sulama kooperatifleri DSİ tarafından işletilen sulama işletmelerinin yönetimini devir almaya başladığı 1990'lı yıllardan sonra hızlı gelişme göstermiştir. Sulama kooperatifleri bölge birlikleri ve merkez birliği altında örgütlenmelerini de gerçekleştirmişlerdir.

GTHB 2014 yılı verilerine göre Türkiye'de 14 ilde (Bingöl, Hakkâri, Muş, Ordu, Rize, Siirt, Trabzon, Zonguldak, Batman, Şırnak, Ardahan, Iğdır, Yalova ve Düzce) sulama kooperatifi bulunmamaktadır. İl bazında en fazla sulama kooperatifi Konya'da bulunmaktadır. Kooperatif ortak sayısında da Konya ilk sırada bulunmaktadır. Ortak sayısı büyüklüğüne göre Konya'yı sırasıyla Afyonkarahisar, Burdur, İzmir, Denizli ve Isparta izlemektedir (Tablo-28).

Sulama kooperatifleri ağırlıklı olarak, yeraltı suyunun sulamada daha fazla kullanıldığı illerde kurulmuşlardır. GTHB 2014 yılı verilerine göre il bazında en fazla YAS sulama kooperatifi de Konya'da (230 adet) bulunmaktadır. Konya ilini Afyon (196 adet), Eskişehir (82 adet), Burdur (81adet), Amasya (70 adet), İzmir (60 adet), Kütahya (56 adet) ve Niğde (56 adet) izlemektedir.

Tablo 28: Sulama kooperatifleri il bazında görünümü

İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Konya	278	28.442	Bilecik	12	1.862
Afyonkarahisar	205	26.005	Samsun	15	1.836
Burdur	113	17.167	Kahramanmaraş	20	1.648
İzmir	94	14.090	Malatya	25	1.631
Denizli	80	13.921	Erzincan	9	1.430
Isparta	68	13.299	Yozgat	19	1.394
Edirne	88	12.175	Nevşehir	16	1.279
Antalya	73	10.985	Kırşehir	11	862
Kayseri	60	10.418	İstanbul	6	734
Manisa	84	9.441	Bayburt	4	730
Niğde	66	8.516	Sivas	15	724
Amasya	100	8.391	Çankırı	5	716
Eskişehir	112	7.943	Gaziantep	13	712
Mersin	50	6.906	Osmaniye	6	673
Çanakkale	41	5.899	Bolu	5	638
Kütahya	81	5.812	Van	9	468
Balıkesir	21	5.598	Kırıkkale	2	461
Karaman	31	5.454	Kocaeli	2	432
Aydın	29	4.892	Diyarbakır	17	404
Bursa	35	4.403	Bitlis	3	380
Hatay	22	4.346	Adıyaman	9	343
Kırklareli	28	4.090	Karabük	2	162
Çorum	37	4.060	Giresun	2	127
Erzurum	14	3.564	Gümüşhane	3	114
Uşak	34	3.542	Şanlıurfa	4	111
Adana	23	3.004	Bartın	1	80
Ankara	48	2.965	Kilis	1	75
Tekirdağ	30	2.776	Tunceli	2	68
Elazığ	37	2.677	Kars	3	65
Aksaray	36	2.586	Mardin	2	30
Tokat	35	2.529	Artvin	1	17
Muğla	22	2.352	Ağrı	1	15
Kastamonu	25	2.053	Sakarya	2	15
Sinop	34	2.030	TOPLAM	2.381	282.867

Kaynak: GTHB

2.1.3.Yapı Kooperatifleri

Türkiye’de yapı kooperatifçiliği, 1934 yılında Ankara’da “Bahçelievler Yapı Kooperatifi” uygulamasıyla başlamıştır. Ankara’da özellikle üst düzey devlet memurlarının konut ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan kooperatif sayesinde 150’den fazla konut inşa edilmiştir (Güney, S. 2009).

Gelişmekte olan ülkelerde konut sorununun temel nedenleri arasında altyapılı arsa eksikliği/yetersizliği, mevzuat eksikliği/yetersizliği ve finansman temini güçlüğü ilk sıralarda sayılmaktadır. Türkiye’de de benzer durumlar söz konusu iken 1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Kanunu ile konut kooperatiflerine ve belediyelere imarlı, altyapılı, ucuz arsa temin

edileceği hükmü getirilmiştir. Ayrıca 1969 yılında Kooperatifler Kanunu çıkarılmış, böylece altyapılı arsa temini ve yasal dayanağa kavuşan konut kooperatifçiliği, 1970'li yıllarda önemli gelişme göstermiştir. Bu dönemde (1960-1980 arası) yaklaşık 4 bin konut kooperatifi tarafından 250 bin kadar konut üretilmiştir (Karasu, M. 2015).

2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, Türkiye'de 1980'li yılların başında, konut üretimi için bir kamu fonunun oluşturulması ve konut kooperatiflerinin de fon kaynaklarından yararlanmasını sağlamıştır. Bu gelişme konut kooperatifçiliği için itici güç olmuştur. Ancak 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu Uygulama Yönetmeliği 1998 yılında değişmiş, kredi verme şartları ağırlaştırılmış ve konut fonunda biriken meblağların bir kısmı genel bütçeye bir kısmı da diğer fonlara aktarılmış ve devletin konut üretimine desteği azalmıştır. Son yıllarda ise TOKİ, konut kooperatiflerine kredi vermek yerine doğrudan konut üretimine başlamıştır (Karasu, M. 2015).

Türkiye'de 2014 yılı itibarıyla en fazla sayıda kooperatif yapı kooperatifi türünde bulunmaktadır. Yapı kooperatifleri anasözleşme faaliyetlerine göre üç grup altında toplanmaktadır. Yapı kooperatiflerinin sayısal büyüklükleri ve ülke kooperatifçiliğindeki yeri Tablo-29'da özetlenmiştir.

Tablo 29: Yapı kooperatiflerinin gruplara göre sayısal büyüklükleri

Kooperatif Grupları	Kooperatif	
	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Konut Yapı Kooperatifleri	44.910	1.655.098
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifleri	1.094	131.493
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifleri	1.617	92.706
Yapı Kooperatifleri Toplamı	47.621	1.879.297
Türkiye Geneli Kooperatifler	72.563	7.373.224
Yapı Kooperatiflerinin Payı	65.6	25.2

Kaynak: ÇŞB

Tablo-29'un incelenmesinden görüleceği üzere, Türkiye'de 2014 yılında, 44.910 konut yapı kooperatifi, 1.094 küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi ve 1.617 toplu işyeri yapı kooperatifi bulunmaktadır. Türkiye kooperatifçiliğinde 2014 yılı itibarıyla toplam kooperatif sayısının %65,6'sı ve toplam kooperatif ortak sayısının %25,2'si yapı kooperatiflerinde bulunmaktadır.

Yapı kooperatiflerinde en fazla sayıda kooperatif ve kooperatif ortağı konut yapı kooperatiflerinde bulunmaktadır. Konut yapı kooperatiflerinin geçici süreli kooperatifler olması nedeniyle kooperatif ve ortak sayılarında değişkenlik sıkça görülmektedir.

Türkiye'de 2014 yılında toplam 123.554 yapıya kullanma izin belgesi verilmiş olup, bunların 2.878'i (%2,3) kooperatiflere ait yapılardır. Türkiye'de 2009-2014 yıllarında yapı sahipliğine göre yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların sayısı ve değeri Tablo-30'da özetlenmiştir.

Tablo 30: 2009-2014 yılları yapı kullanma izin belgelerine göre yapı sahipliği

Yıl	Yapı Sayısı/ Oran/ Değer	Özel Sektör	Kooperatifler	Devlet	Toplam
2009	Yapı Sayısı (adet)	80.160	8.804	5.808	94.772
	Oran (%)	85,2	9,2	5,6	100,0
	Değer (TL)	37.197.249.910	5.249.300.063	6.909.873.347	49.356.423.320
2010	Yapı Sayısı (adet)	70.950	6.285	4.896	82.131
	Oran (%)	86,3	7,6	6,1	100,0
	Değer (TL)	36.306.784.893	4.100.089.847	6.961.723.235	47.368597.975
2011	Yapı Sayısı (adet)	89.732	4.339	4.268	98.339
	Oran (%)	91,2	4,4	4,4	100,0
	Değer (TL)	56.745.243.126	3.334.238.949	6.874.343.325	66.953.825.400
2012	Yapı Sayısı (adet)	88.721	2.859	4.183	95.763
	Oran (%)	92,6	3,1	4,3	100,0
	Değer (TL)	60.610.733.731	1.965.407.714	8.665.588.901	71.241.730.346
2013	Yapı Sayısı (adet)	112.304	2.914	5.629	120.847
	Oran (%)	93,1	2,4	4,5	100,0
	Değer (TL)	84.169.172.854	2.957.994.474	11.067.568.202	98.194.735.530
2014	Yapı Sayısı (adet)	115.853	2.878	4.823	123.554
	Oran (%)	93,4	2,3	4,3	100,0
	Değer (TL)	102.483.971.496	2.906.776.019	12.795.828.815	118.186.576.330

Kaynak: TÜİK

Tablo-30'un incelenmesinden görüleceği üzere; özel sektörün ürettiği yapı sayısı 2009 yılında 80.160 (%85,2) iken, 2010 yılında 70.950 (%86,3), 2011 yılında 89.732 (%91,2), 2012 yılında 88.721 (%92,6), 2013 yılında 112.304 (%93,1) ve 2014 yılında 115.853 (%93,4) olarak gerçekleşmiştir. Kooperatiflerin ürettiği yapı sayısı 2009 yılında 8.804 (%9,2) iken yıllar itibarıyla azalarak, 2010 yılında 6.285 (%7,6), 2011 yılında 4.339 (%4,4), 2012 yılında 2859 (%3,1), 2013 yılında 2.914 (%2,4) ve 2014 yılında 2.878 (%2,3) olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de 2009 yılında yapı sahipliğine göre üretilen konutların toplam değeri 49,3 milyar TL iken 2010 yılı dışında sürekli artış göstererek 2014 yılında 118,1 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Kooperatiflere ait yapı kullanma izin belgesi alan yapıların değeri 2009 yılında 5,2 milyar TL iken bir önceki yıla göre 2013 yılı dışında sürekli azalarak 2014 yılında 2,9 milyar TL'ne düşmüştür. Kooperatiflere ait yapıların üretim değeri 2009 yılında toplam değer %10,5'i iken, 2014 yılında %2,4'e düşmüş, devlet tarafından üretilen yapıların değeri ise 2009 yılında toplamın %13,9'u iken, 2014 yılında %10,8 olarak gerçekleşmiştir.

Yapı kooperatifleri arasında bulunan küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri gerek sayısal olarak gerekse ekonomiye katkıları nedeniyle günümüzde önemli işlevler üstlenmişlerdir. Türkiye'nin kalkınma politikalarının temelinde büyük sanayiye destekleyen bir yan sanayi oluşturma çabaları bulunmaktadır. Yan sanayi işletmeciliği, genellikle küçük esnaf ve sanatkârın kurduğu işletmelerden oluşmaktadır. Bu tür küçük işletmeler altyapısı yeterli, sosyal tesisleri olan, etkin üretim yapabilecek ve sorunlarını kolayca giderebileceği iş ortamlarına ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyacı gidermek amacıyla küçük sanayiciler kooperatifleşme faaliyetine başlamışlar ve kooperatifler kurmuşlardır. Küçük sanayi sitesi kooperatifleri kurulması için bazı zamanlar devletin destek ve teşvik edici uygulamaları da olmuştur.

Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri faaliyetleri itibarıyla ülke sanayisinde önemli roller üstlenen ve gerek istihdam gerekse iş hacimleriyle ekonomi içinde önemli yer tutan yapılar haline

gelmiştir. Birçok küçük sanayi sitesi kooperatifi sanayi tesislerini kurduktan sonra işletme kooperatifine dönüşmüşlerdir.

Türkiye’de 2014 yılı itibarıyla küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerinin sayısı 1.094 olup, ortak sayısı 131.493’tür. Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri, ülkenin hemen her tarafında bulunmakta olup, bazı bölgelerde birlikler halinde üst yapılarını kurmuşlardır. 2014 yılı itibarıyla beş adet küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi birliği bulunup bunlardan Marmara Bölgesi Yapı Kooperatifleri Birliği, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği’nin (TMKB) üyesi olmuştur.

Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri ya organize sanayi bölgelerinde kurulmuşlardır ya da küçük sanayi sitelerinin kurucusu olmuşlardır. Ankara OSTİM Organize Sanayi Bölgesi ve İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi’nde bulunan küçük sanayi sitesi kooperatifleri bölgelerinde faaliyet çeşitliliği sağlayarak işyeri sayısı ve istihdam yönüyle önemli büyüklüğe ulaşmışlardır. Anılan bu iki bölgede bulunan küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerin bir kısmı işletme kooperatifine dönüşmüştür.

Bunlardan İkitelli Organize Sanayi Bölgesinde; 37 küçük sanayi kooperatifi ve kooperatif ortaklarına ait 18.597 işyeri bulunmaktadır. Kooperatifler tesislerini ve altyapı yatırımlarını kendileri yapmışlardır. Kooperatiflerin öz kaynakları ile yaptıkları yatırım tutarının yaklaşık 2 Milyar ABD Doları olduğu tahmin edilmektedir. Yaklaşık 200.000 kişinin istihdam edildiği İkitelli Organize Sanayi Bölgesi’nde, küçük sanayi sitesi kooperatiflerinde yapılan istihdam 120.000 kişiye ulaşmıştır. İkitelli Organize Sanayi Bölgesi’ndeki kooperatifler ağırlıklı olarak; deri ve mamulleri, ayakkabı, makine yedek parça, demir döküm, madeni eşya, tekstil, hazır giyim, oto tamir, mobilya, kereste, demir çelik, hırdavat, elektrik, elektronik, plastik ve kimyevi madde sektörlerinde faaliyetlerini sürdürmektedirler.

2.1.4. Ulaştırma Hizmetleri Kooperatifleri

Ulaştırma hizmeti kooperatifleri, taşımacılığı fiilen hizmet edinen minibüsçüler, taksiciler, kamyoncular, otobüsçüler ve deniz motorcuları tarafından kurulan kooperatiflerdir. Ancak sayısı az da olsa ülkemizde taşıma hizmeti sağlayan hamal taşımacılığı kooperatifleri de bulunmaktadır. Ulaştırma hizmeti kooperatifleri son yıllarda çeşitlenerek sayısı en fazla artan kooperatif türüdür. Ulaştırma hizmeti kooperatifleri; motorlu taşıyıcılar, karayolu yolcu taşıma, karayolu yük taşıma, deniz yolcu taşıma, deniz yük taşıma ve hamal taşımacılığı kooperatifleri olarak gruplandırılmaktadır.

2014 yılı itibarıyla 6.491 adet motorlu taşıyıcılar kooperatifi, 177 adet karayolu yolcu taşıma kooperatifi, 27 adet karayolu yük taşıma kooperatifi, 6 adet hamal taşımacılığı kooperatifi, 4 adet deniz yolcu taşıma kooperatifi ve 1 adet deniz yük taşıma kooperatifi bulunmaktadır. Ulaştırma hizmeti kooperatiflerinin ortak sayısı toplamı 191.543’dür. Ulaştırma hizmeti kooperatifleri ülke kooperatif sayısının %9,2’sini, kooperatif ortak sayısının %2,6’sını oluşturmaktadır (Tablo-31).

Tablo 31: Ulaştırma hizmetleri Kooperatiflerinin sayısal özellikleri

Kooperatif Türleri	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Motorlu Taşıyıcı Kooperatifleri	6.491	187.277
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	177	2.876
Karayolu Yük Taşıma Kooperatifleri	27	689
Hamal Taşımacılığı Kooperatifi	6	522
Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	4	171
Deniz Yük Taşımacılığı Kooperatifi	1	8
Ulaştırma Hizmetleri Kooperatifleri Toplamı	6.706	191.543
Türkiye Geneli	72.563	7.373.224
Ulaştırma Hizmetleri Kooperatiflerinin Oranı (%)	9,2	2,6

Kaynak: GTB

Ulaştırma hizmeti kooperatifleri, örgütlenecek merkez birliklerini oluşturmuşlardır. Birlik sayısı 40 olup, 15'i merkez birliğinin ortağıdır. Ulaştırma hizmeti kooperatifleri ülke geneline yaygınlaşmış olup 81 ilin tamamında faaliyet göstermektedir. Taşıma kooperatiflerinin kooperatif sayısı büyüklüğüne göre il bazında sıralaması Tablo-32'de özetlenmiştir.

Tablo 32: Ulaştırma hizmetleri kooperatifleri il bazında görünümü

İl	Kooperatif Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı
Muğla	321	Şanlıurfa	78	Muş	36
Antalya	296	Samsun	78	Bitlis	35
İstanbul	228	Şırnak	76	Elazığ	34
Aydın	238	Kırklareli	74	Karabük	32
Kocaeli	211	Zonguldak	67	Niğde	31
Hatay	206	Tokat	64	Uşak	30
İzmir	200	Trabzon	64	Siirt	28
Mersin	181	Malatya	63	Burdur	27
Giresun	181	Rize	61	Hakkari	26
Adana	175	Düzce	60	Bilecik	25
Tekirdağ	174	Yalova	57	Karaman	24
Balıkesir	168	Kastamonu	56	Bingöl	23
Bursa	164	Kayseri	56	Kars	21
Manisa	160	Erzurum	55	Kırşehir	21
Sakarya	154	Batman	55	Gümüşhane	20
Ordu	140	Osmaniye	54	Kırıkkale	20
Konya	128	Afyonkarahisar	53	Tunceli	20
Kahramanmaraş	128	Amasya	52	Aksaray	19
Diyarbakır	123	Sivas	51	Bartın	19
Mardin	118	Iğdır	50	Erzincan	18
Ankara	116	Kütahya	50	Çankırı	17
Gaziantep	116	Nevşehir	48	Eskişehir	16
Çanakkale	115	Artvin	44	Kilis	15
Denizli	111	Yozgat	44	Ardahan	14
Edirne	108	Ağrı	43	Bayburt	11
Adıyaman	102	Sinop	42	Toplam	6.706
Bolu	94	Isparta	41		
Van	92	Çorum	40		

Kaynak: GTB

Tablo-32'nin incelenmesinden; ulaştırma hizmeti kooperatifi sayısı en fazla bulunan ilin Muğla olduğu, Muğla'yı sırasıyla Antalya, İstanbul, Aydın ve Kocaeli'nin izlediği en az sayıda kooperatif bulunan illerin sırasıyla Bayburt, Ardahan, Kilis, Eskişehir ve ankırı olduğu görülür.

2.1.5. Tüketim Kooperatifleri

Tüketim kooperatifleri ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüketicilerin gönüllü olarak bir araya gelerek oluşturdukları ortaklıklar olup; tüketicilerin, özellikle de dar gelirli tüketicilerin tüketim maddeleri ihtiyaçlarını en iyi biçimde ve olabildiğince ucuza sağlamalarında önemli görevler üstlenmektedirler. 1925 yılında Ankara'da Atatürk tarafından kurulan "Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifi" ile başlayan Cumhuriyet dönemi tüketim kooperatifçiliği, günümüze kadar iniş çıkışlı bir seyir izlemiştir. Tüketim kooperatifçiliği; 1950 ve 1960'lı yıllarda durgun bir dönem geçirmiş olup 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesi, 1970'lerde Türk-İş'in başlattığı eğitim hareketleri, 1475 sayılı İş Kanunu'nun Őehir merkezinden uzak işyerlerinde çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılayacak kantin açma zorunluluğu getirilmesi sonucunda ivme kazanmıştır. Ayrıca Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında tüketim kooperatiflerinin ulusal kalkınmanın araçlarından biri olarak görülmesi ve geliştirilmeleri için fon ayrılması da tüketim kooperatiflerinin gelişmesine önemli etkide bulunmuştur.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde üreticinin tüketicie doğrudan ulaşamaması ve ürünlerin toptancı, perakendeci, komisyoncu gibi çeşitli kanallardan geçerek tüketicie ulaşması, maliyeti yükseltmekte bu da tüketicinin alım gücünü düşürmektedir. Aracı sayısı artıca malın fiyatı daha da yükselmekte buna bağlı olarak da fiyatlar genel seviyesini arttırmaktadır (Döner, B.2013). Bu durum, tüketicilerin mağdur olmasına neden olmaktadır. Tüketiciler bu mağduriyetlerini en aza indirmek veya ortadan kaldırmak, seslerini duyurabilmek, temsil edilebilmek ve işbirliği yaparak güçlü üreticiler ve pazarlamacılar karşısında haklarını koruyabilmek amacıyla tüketim kooperatifleri Şeklinde örgütlenmeleri gerekmektedir (Karaca, Z. 2007). Sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği ve Türkiye'nin dışa açılma sürecinin önemli ölçüde tamamlandığı 1980 sonrası, uluslararası markaların Türkiye'ye girişi ve süpermarket zincirlerinin açılması tüketim kooperatiflerinin gelişimini durdurmuş, devamında ise büyük marketlerle rekabet gücü bulamayan kooperatifler için faaliyetlerin sonlandırıldığı dönem başlamıştır.

rn çeşitliliğindeki artış, etkin ve agresif pazarlama teknikleri, satış sonrası hizmetlere verilen önem, markalaşma ve beraberinde gelen ürün farklılaştırması Türk insanının tüketime bakış açısını değiştirmiştir. Önceleri daha çok ihtiyaçları karşılamanın bir aracı olarak görülen tüketim, bu dönemde daha farklı bir yapı kazanarak bireysel ve kültürel bir özellik kazanmıştır.

Ülkemizdeki tüketim kooperatiflerini tehdit eden diğer bir unsur da, çok uluslu Şirketler ve süper marketlerin varlığıdır. Çoğunlukla işyeri düzeyinde örgütlenen tüketim kooperatifleri, işyerindeki mağazalarında ana ihtiyaç maddelerini piyasa fiyatına yakın ya da daha da pahalıya satmaktadırlar. Albenisi ve fiyat avantajı daha fazla olan çok uluslu Şirketler ve süper marketler karşısında tüketim kooperatiflerinin rekabet Őansları az olmaktadır. Bunun yanında, 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun Muafiyetler başlıklı 4. maddesi (k) bendi tüketim kooperatiflerini muafiyet kapsamı dışında bırakmıştır (Serinikli, N. 2009). Bu durum, tüketim kooperatiflerinin küresel Şirketler karşısında rekabet Őanslarını dşrmştir.

1991 yılında Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin kurulması ve tüketim kooperatifleri üst birliği olan Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliğinin (TKOBİRLİK) Milli Birliğe katılımı ile dikey örgütlenme adına önemli adımlar atılmış ve ilk toplu alım denemeleri gerçekleştirilmiştir. İş Kanunu'nda 2003 yılında yapılan değişiklik ve 2006 yılında Kurumlar Vergisi Kanununda getirilen düzenlemeyle tüketim kooperatiflerine yönelik muafiyetin kaldırılması, tüketim kooperatifçiliğini olumsuz etkilemiştir. Nitekim 2006 yılından başlayarak 2012 yılı sonuna kadar 32 adet yeni tüketim kooperatifi kurulmuşken, 378 adet tüketim kooperatifi kapanmıştır (GTB).

2014 yılında kooperatif sayısı 2.617, ortak sayısı 234.797 olan tüketim kooperatiflerinin, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı verilerine göre 511 adedi faal durumdadır. Tüketim kooperatifleri ülke geneline yaygınlaşmış olup, Kilis dışında tüm illerde tüketim kooperatifi bulunmaktadır. Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre il bazında sıralama Tablo-33’de gösterilmiştir.

Tablo 33: Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre tüketim kooperatiflerinin il bazında görünümü

İl	Kooperatif Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı	İl	Kooperatif Sayısı
Ankara	481	Trabzon	27	Burdur	11
İstanbul	149	Uşak	26	Kastamonu	10
Adana	162	Çankırı	26	Niğde	10
İzmir	115	Muğla	25	Hakkâri	10
Bursa	89	Elazığ	24	Bilecik	9
Konya	84	Diyarbakır	24	Bitlis	9
Kocaeli	79	Giresun	23	Çorum	8
Erzurum	65	Amasya	23	Rize	8
Antalya	61	Zonguldak	23	Kars	8
Samsun	57	Sivas	22	Adıyaman	7
Aydın	56	Kahramanmaraş	22	Bingöl	6
Kayseri	54	Karabük	19	Aksaray	6
Balıkesir	52	Kırklareli	16	Yalova	6
Sakarya	51	Artvin	16	Karaman	5
Mersin	47	Kırşehir	15	Düzce	5
Bolu	44	Yozgat	15	Bartın	4
Malatya	44	Mardin	15	Siirt	4
Tokat	39	Çanakkale	15	Ağrı	3
Denizli	38	Sinop	14	Gümüşhane	3
Gaziantep	37	Muş	13	Tunceli	3
Isparta	35	Tekirdağ	12	Batman	2
Kütahya	31	Van	12	Osmaniye	2
Manisa	31	Nevşehir	12	Bayburt	2
Afyonkarahisar	30	Erzincan	12	Ardahan	2
Eskişehir	28	Şanlıurfa	12	Iğdır	1
Edirne	27	Kırıkkale	11	Şırnak	1
Hatay	27	Ordu	11	Kilis	0

Kaynak: GTB

Tablo-33’ün incelenmesinden en fazla tüketim kooperatifi bulunan ilin Ankara olduğu, Ankara’yı sırasıyla İstanbul, Adana, İzmir ve Bursa’nın izlediği görülmektedir. Kilis’te tüketim kooperatifi bulunmayıp en az sayıda tüketim kooperatifi bulunan iller sırasıyla Şırnak, Iğdır, Ardahan, Bayburt ve Osmaniye olarak sıralanmıştır.

2.1.6. Enerji Kooperatifleri

Türkiye son yıllarda büyüme hızı en yüksek olan ülkeler arasında bulunmaktadır. Ekonomik büyüme Türkiye’nin enerji talebini de artırmaktadır. Birincil enerji kaynakları bakımından kendine yeterli olmayan Türkiye, enerji talebini dış alımla karşılamaktadır. Nitekim Türkiye’nin dış alımında miktarda en fazla harcama yapılan ürün grubunu enerji oluşturmaktadır (GTB-2014).

Türkiye’de, başta güneş ve rüzgâr olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminde istenilen seviyeye ulaşılammış olup elektrik üretiminde halen hidrokarbonlu yakıtla çalışan santraller bulunmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarından güneş ve rüzgâr santrallerinde üretilen elektrik gücünün diğer kaynaklara göre yüksek değerde olmaması, ilk yatırım tutarının fazla olması gibi nedenlerle yakın geçmişe kadar büyük yatırımcıların yeterince ilgisini çekmemiştir. Benzer durum ekonomisi gelişmiş diğer ülkelerde de görülmektedir. Nitekim ABD, Avustralya ve Hindistan’da kırsal alanlarda elektrik üretimi, ağırlıklı olarak enerji kooperatifleri aracılığıyla sağlanmaktadır (ILO-2013).

Kooperatifler, hemen her sektörde başarı yakalamış işletmelerdir. Enerji kooperatiflerinin amacı, ortaklarının elektrik enerjisi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, elektrik piyasasına ilişkin mevzuata uygun olarak yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretmek, şeklinde belirlenmiştir. Kooperatifler aynı zamanda yöre halkının kendileriyle ilgili konularda karar alabildikleri, ya da alınan kararlara etki edebildikleri yerel demokratik mekanizmaları da ortaya çıkarmaktadır. Şeffaf ve katılımcı bir kooperatif yapısı, üyeler arasında dayanışma ve yardımlaşma yanında demokratik kültürün de gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Yenilenebilir enerji alanında en sık karşılaşılan model topluluk mülkiyetindeki kooperatiflerdir. Topluluktan kasıt kooperatifin müşteri kitlesidir. Müşterilerini aynı zamanda kooperatif hissedarı yapan model, ortak çıkara ya da ihtiyaçlara sahip her toplulukta geçerli olabilecek bir model olarak gözükmemektedir. Özellikle evsel ya da sanayi tipi enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında bu tür kooperatiflere dünyanın pek çok ülkesinde rastlanılmaktadır. Herhangi bir yenilenebilir enerji kaynağının üretim aşamasında kullanıcıları kooperatif şeklinde örgütleyen ve kullanıcılardan oluşan ortaklık yapısıyla başlangıç sermayesini oluşturan model, üretimin satılması noktasında da piyasa talebine ihtiyaç duymamaktadır.

İlk yatırım bedelinin tek sermayedar yerine daha fazla sayıda ortağın katkısıyla oluşması ve üretilen elektriğin pazar sorunu olmaması (kooperatif ortakları) elektrik üretim santralleri işletmesinde kooperatifçilik modeline fırsatlar oluşturmaktadır. Özellikle büyük sermayenin yeterince ilgi göstermediği yenilenebilir enerji kaynaklarının üretime dönüştürülmesinde ve dağıtım sisteminde etkin bir işletmecilik modeli sağlanmış olacaktır.

Dünyada enerji kooperatifleri en önemli kooperatif türlerinden biri haline gelmiştir. Gelişmiş ülkeler başta Almanya, Danimarka, İngiltere, Kanada ve ABD olmak üzere yenilenebilir enerji konusunda çeşitli düzenlemeler yapmış ve bu konuyu ülke politikası haline getirmişlerdir. Sayılan ülkelerde yapılan araştırmalarda enerji alanında en iyi hizmet veren yapıların kooperatifler olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte ülkemizde de yürütülen farkındalık çalışmalarıyla eşzamanlı olarak kooperatiflerin enerji piyasasında faaliyet gösterebilmelerini sağlamak amacıyla yasal altyapı hazırlanmış ve 2013 yılında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından Enerji Üretim ve Tüketim Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi potansiyel kooperatif girişimcilerinin hizmetine sunulmuştur.

Söz konusu çalışmalar sonucunda bugün ülkemizde Karaman ve Denizli’de olmak üzere iki adet enerji kooperatifinin kurulmuştur. Ortaklarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla güneş enerjisinden elektrik üretimi yapacak olan bu kooperatiflerin tesis kuruluş çalışmaları devam etmektedir.

2.1.7. Eczacı Kooperatifleri

Kooperatiflerin ilk kuruldukları tarihten itibaren faaliyet gösterdikleri hemen hemen her alanda ortaya koydukları başarılı performans, sağlık hizmeti sunumu için de bir alternatif olarak ön plana çıkmalarını sağlamıştır. En basit tanımıyla sağlık hizmeti kooperatifleri, düşük bir aidat

karşılığında önleyici sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere kapsamlı sağlık bakımı sunan kooperatiflerdir. Diğer bir tanıma göre sağlık hizmeti kooperatifleri, herhangi bir sağlık hizmetinin sunumunu yerine getiren, üyelerin kontrolü temelinde örgütlenmiş kuruluşlardır. Sağlık hizmetinden yararlananlar tarafından kurulan kooperatiflerin, sağlık alanında faaliyet gösteren diğer kuruluşlardan farkı, kar amaçlı olmamaları ve müşterilere değil de üyelerine sağlık hizmeti sunmak amacıyla kurulmuş olmalarıdır. Sağlık kooperatifleri, sağlık, sosyal bakım ve eczacılık alanında faaliyet göstermektedirler. Türkiye’de sağlık kooperatiflerinin ilki eczacılık alanında kurulmuştur. Tabandan gelen ihtiyaçla önce Manisa, İzmir ve Bursa’da kurulan ilk eczacı kooperatiflerinin ardından ülkenin birçok bölgesinde eczacı kooperatifleri kurulmuştur.

Eczacı kooperatifleri zamanla gelişme göstermiş ve 1989 yılında bir üst organ olan Tüm Eczacı Kooperatifler Birliği’ni (TEKB) oluşturmuşlardır. Birliğe bağlı bulunan beş eczacı kooperatifi; Bursa Ecza Kooperatifi (1979), Çevreci Eczacılar Kooperatifi (2010), İzmir Eczacılar Kooperatifi (1979), Güney Ecza Kooperatifi (1989) ve İstanbul Ecza Kooperatifi (1989)’dir. İlaç temin ve dağıtım fonksiyonları olan eczacı kooperatifleri ağırlıklı olarak Ege ve Marmara Bölgesinde faaliyette bulunmaktadırlar.

TEKB, dünyada ve Türkiye’de eczacılık alanında tüm hareket ve gelişmeleri takip ederek ortak kooperatiflerin ve üyelerinin gelişmesini özendirici önlemler almayı; ilaç ve eczacılık konularında çeşitli proje ve etkinlikler gerçekleştirerek ilaç ve sağlık sektörüne yeni hizmetler kazandırma faaliyetleri bulunmaktadır. 2014 yılı itibari ile TEKB, yurt genelindeki elli şubesi ve üç bine yaklaşan çalışan sayısı ile 13 bini aşkın ortağına hizmet görmektedir.

İlaç dağıtım sektöründe TEKB’nin pazar payının %19 olduğu tahmin edilmektedir (TEKB). Eczacı kooperatifleri faaliyetlerini çeşitlendirmiş ve sektörle ilişkili kuruluşlara ortak olmuş veya işletmeler kurmuştur. Bunlar arasında Çağdaş Eczacılar Laboratuvarı, Doğal Destek Ürünler A.Ş. ve Farmalojistik A.Ş. bulunmaktadır. Sayılan bu işletmeler kendi alanlarında ülke genelinde önemli işlevleri olan ve ekonomik olarak büyük pay sahibi haline gelmişlerdir.

2.1.8. Sigorta Kooperatifleri

Türkiye’de sigortacılık faaliyetleri yakın zamana kadar sermaye şirketlerince (anonim şirket) yapılabilir iken, 2007 yılında yürürlüğe giren 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu ile kooperatiflerin de sigortacılık faaliyetine imkân sağlanmıştır. Günümüzde faaliyet gösteren sigorta şirketleri başlıca iki sınıfta incelenmektedir:

1. Karşılıklılık (mütakabiliyet) esasına dayanan sigorta şirketleri (mütüel şirketler, kooperatif şirketler)
2. Belirlenmiş bir prim karşılığı sigorta faaliyeti gösteren sigorta şirketleri.

Karşılıklılık esasına dayanan sigorta, aynı tehlikeye maruz kalan kişilerin belirli meblâğlar ödeyerek sisteme üye olmaları yoluyla kurulur. Üyelerden herhangi birisi, sigortaya konu teşkil eden zarara maruz kalınca, toplanan meblâğdan onun zararı ödenir. Toplanan meblâğın zararların tazmini için yeterli gelmemesi halinde, meblâğın arttırılması cihetine gidilir. Hasar tazminatları ödendikten sonra artan olursa ya üyelere iade edilir, yahut da gelecek için ihtiyat olarak saklanır (Üstün, Y. 2014).

Prim karşılığı sigorta sisteminde ise yardımlaşma yanında kâr amacı ve karşılık unsurları beraberce bulunmaktadır. Bu sigortada kaza meydana gelince şirketin ödediği tazminat ile sigortalılardan topladığı primler takas edilmek suretiyle yardımlaşma gerçekleşmektedir. Gerçekte zarar görene tazminatı, şirket nezdinde biriken primler vasıtasıyla sigortalıların hepsi birden ödemektedirler. Fakat ödenen tazminattan artan prim bakiyesi şirketin kârını oluşturmakta, herhangi bir surette sigortalılara kârdan pay verilmemektedir.

Karşılıklı sigorta, kâr amacı gütmeyen karşılıklı yardımlaşma ve taahhüt kooperatifine benzetilmektedir. Sigorta kooperatiflerinde yardımlaşma düşüncesi, aracısız bir şekilde uygulanmaktadır. Türkiye’de 2014 itibariyle iki sigorta kooperatifi faaliyet göstermektedir. Bunlardan, Kuru Sigorta Kooperatifinin prim üretimi 2013 yılı sonunda 33.933.064 TL (hayat dışı sigorta sektörü pazar payı %0,16), 2014 yılı sonunda ise 29.514.668 TL (hayat dışı sigorta sektörü pazar payı %0,13) olarak gerçekleşmiştir. Doğa Sigorta Kooperatifinin ise 2014 yılı sonu itibariyle, prim üretim tutarı 26.476.772 TL (hayat dışı sigorta sektörü pazar payı %0,12) olarak gerçekleşmiştir (www.tsb.org.tr.).

Sigorta kooperatifleri, kaza, kara araçları, yangın ve doğal afetler, genel zararlar, kara araçları sorumluluk, genel sorumluluk, finansal kayıplar ve hukuksal koruma alanlarında ortaklarına sigorta sözleşmesi düzenlemektedir.

2.1.9. Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri

Dünya’da çalışma hayatında yer alan kadınların bir araya gelerek oluşturdukları ilk örgüt, İngiltere’de 19 uncu yüzyılın sonunda, Alice Acland tarafından kurulan loncadır. Sonrasında özellikle kooperatifçilik ilkeleri ve değerlerinin tesis edilmesi ve yayılmasını müteakip kadınlar dünya genelinde kooperatiflerde giderek daha fazla oranda kendilerine yer bulmuşlardır. Kadınların kooperatiflerden elde ettikleri en önemli fayda, düzgün bir gelir elde edebilecekleri, iş güvencesine sahip ve kalıcı bir işlerinin olmasıdır. Bugün dünya çapında en önemli sorunların başında yoksulluğun giderek artması gelmektedir. Kadınların, yoksulluktan en çok etkilenen gruplar arasında yer alması nedeni ile yoksullukla mücadelede de kadın kooperatiflerinin önemi bir kat daha artmaktadır.

Tüm ekonomik sistemlerde kadınların iş yaşamı ve iş gücüne katılımı bakımından dezavantajlı oldukları kabul edilmektedir. Kadının ekonomik faaliyette riski az ve sosyal yaşamda daha etkin olmasını sağlayacak en önemli yöntem kooperatifçiliktir. Konunun önemine dikkat çekebilmek ve çözüm üretebilmek için Hindistan, İran, Nijerya, Tayland’ta FAO (Dünya Gıda ve Tarım Örgütü) ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) gibi uluslararası kuruluşlar çeşitli projeler geliştirerek kadın kooperatifleri çalışmalarına destek sağlamışlardır (GTB-2013).

Ülkemizde ise konuya en kapsamlı şekilde, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nda ortaya konulan “Kadınlarımızın girişimcilik kabiliyetlerinin artırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması için kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yönünde çalışmalarda bulunulması” hedefiyle yaklaşmıştır. Bu hedefe ulaşabilmek için; başka bir işte çalışma olanağı olmayan kadınların kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri teşvik edilerek, çalışma, üretme ve pazarlama imkânlarının artırılması, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda çalışmalar yapılması gibi tedbirler yer almaktadır (Emiroğlu, M. 2014).

Ülkemizde kadınların istihdama katılımı, ekonomik büyümenin gerçekleşmesine ve yeni ekonomik modellerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu düşünceden hareketle kurucuları kadın olan ve kadın istihdamı sağlayan kooperatiflerin kurulmasına yönelik çalışmalar başlamış ve “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” ana sözleşmesi Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmıştır.

Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi anasözleşmesinde “Kooperatifin amacı ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile ekonomik faaliyetleri kapsamında yer alan mal ve hizmet üretimi ile bunların pazarlanmasına yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, girişimlerini desteklemek, üretim becerilerini geliştirmek, böylece ortaklarının ekonomik menfaatlerini koruyarak sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşamalarını sağlamak” şeklinde belirlenmiştir. Diğer kooperatiflerden farklı olarak kadın kooperatiflerinde, üretim becerisini geliştirmeye vurgu yapılmıştır.

Yayınlanan bu anasözleşme ile 2014 yılı sonuna kadar 13 yeni Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi kurulmuştur. Küçük el sanatları ismiyle faaliyet gösteren kooperatiflerde de kadınların faaliyetlerinin yoğun olduğu dikkate alındığında kadınların el beceri ve diğer faaliyetleri için kooperatiflerin önemli fırsatlar sağladığı görülmektedir.

2.2. Kooperatiflerin İstihdama Katkısı

Türkiye’de nüfus sürekli artarken, ekonomi sürekli büyümemiştir. Ekonomide zaman zaman yaşanan kriz ve durgunluklar kısa dönemli olarak şiddetli, uzun dönemli olarak sürdürülmesi zor işsizlik sorunlarına neden olmuştur. Kriz dönemlerinde işsizliğin şiddetli artmasının nedeni, özellikle büyük ölçekli işletmelerin krizle başa çıkamayıp faaliyetlerini sona erdirmeleri ya da kısıtlamalarıdır. Kriz dönemlerinde kooperatifler yapısal özellikleri nedeniyle varlıklarını devam ettirebilmiş ve istihdamlarını koruyabilmişlerdir. Nitekim Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) bu konuya dikkat çeken raporlar yayınlamışlardır.

Maaşlı ve ücretli çalışanlarına doğrudan istihdam sağlayan kooperatifler, ortaklarına dolaylı olarak istihdam da sağlayabilmektedir. Kooperatiflere ait resmi istatistik verileri olmadığından kooperatiflerin sağladığı istihdam sayısı hakkında net olarak bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak Raporda faaliyetleri incelenen tarımsal amaçlı kooperatifler, ulaştırma hizmeti kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri, eczacı kooperatifleri, tüketim kooperatifleri ve yapı kooperatiflerinin iştirakleriyle birlikte maaşlı ve ücretli olarak yaklaşık 150.000 çalışanı olduğu tahmin edilmektedir.

Bununla birlikte kooperatif ortaklarının sosyal güvenlik durumları ve gelir ilişkileri tam olarak bilinmediğinden, kooperatiflerin istihdama katkısını ortaya koymak oldukça zordur. Bilahare kooperatif ortaklarının bir kısmının başka işlerde çalışması ve bu faaliyetlerinden gelirleri olabileceğinden kooperatif ortak sayısı kadar istihdam sağlandığını söylemek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak, özellikle taşıma kooperatifleri ortağı olan esnaf, tarım kooperatiflerine ortak olan üretici, eczacı kooperatiflerine ortak olan eczacı, pazarlama ve üretim kooperatiflerine ortak olan her bir birey kendi işinin çalışanı olduğundan, kooperatifle ortaklık ilişkisi devam ettiği sürece kooperatiflerin bu kişilere iş imkânı sağladığından ve istihdam katkısından söz etmek mümkün olacaktır. Nitekim tarımsal amaçlı kooperatiflerin ortaklık yapısı incelendiğinde; ortaklarının yaklaşık %70’inin 50 ve üzeri yaşta oldukları, %50’sinin kooperatifin bulunduğu kırsal yerleşimde ikamet ettikleri ve %40’ının kooperatifle ortaklık ilişkilerinin uzun yıllara dayandığı görülmektedir.

Bu yapısal özellik dikkate alındığında tarımsal amaçlı kooperatiflerin, ortaklık ilişkisini aralıksız devam ettiren ve başkaca geliri olmayanlara istihdam sağladığını, bunun genel istihdam açısından dolaylı istihdam olduğunu söylemek mümkündür. Konut yapı kooperatiflerinin konut üretimindeki payı, küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerine ortak işyerlerinde çalışanların sayısı ve diğer kooperatiflerin faaliyetleri de dikkate alındığında kooperatiflerin kooperatif ortaklık ilişkisi çerçevesinde yaklaşık 800.000-1.000.000 kişiye dolaylı istihdam sağlandığı tahmin edilmektedir.

2.3. Kooperatiflerin Sanayiye Katkısı

Kooperatifçiliğin bir yerel kalkınma aracı olarak tanımlanması finansman sorununa getirdiği özgün çözüm nedeniyledir. Yerel kaynakları harekete geçirmeye odaklanan yerel kalkınma hedefinin çözmesi gereken sorunların başında finansman sorunları gelmektedir. Finansman sorunu ise ancak “etkin işleyen bir kaynak mekanizmasına bağlı oluşturulacak finansal kurumlar ile mümkündür”(Sakarya, 2008,) “Sermayenin tabana yayılması için yerel sermayeyi hareket geçirecek finansal faaliyetlerin tabanda yeşermesi gerekmektedir. Sistem, yerelde biriken

sermayeyi büyük kentlere aktarmak yerine; yerelde, üretim ve istihdam için kanalizasyon hatta ulusal piyasaya ile bütünleşerek yöreye kaynak aktarabilmelidir". (Bilen, Ö. 2003.)

Tarım-sanayi bütünleşmesinin sağlanmasında kooperatiflerin etkin olabileceği ve dikey bütünleşme yoluyla tarıma dayalı sanayilerin çiftçi kooperatiflerince kurulmasının sosyo-ekonomik yararlarının olacağı genellikle kabul edilmektedir (Çıkın, A. 2006).

Türk kooperatifçiliği tarım sektöründe başlamış, tüketim kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri, yapı kooperatifleri ve başta ulaştırma olmak üzere hizmet sektörüne yaygınlaşmıştır. Kuruluş yıllarında ekonomik faaliyetlerin tarım ağırlıklı olması, ekonomi ve kalkınma politikalarının oluşturulmasında tarım sektörünü önemli ve öncelikli kılmıştır. Tarım sektörünün arz ettiği bu önem tarım sanayi ilişkisini gerekli kılmış ve 1930'lu yıllardan itibaren tarımsal amaçlı kooperatifler büyük sanayi tesisleri kurmaya başlamışlardır.

Kooperatifler, küçük birikimleri/yerel sermayeyi büyük işletmelere dönüştüren işletmecilik modeli olarak da kabul edilir. Pancar ekicileri kooperatiflerinin temelinde yeni kurulacak şeker fabrikalarına sermaye sağlama anlayışı bulunmaktadır. Nitekim günümüzde PANKOBİRLİK sahip olduğu 5 şeker fabrikasıyla Türkiye şeker üretiminin %35-40 kadarını gerçekleştirmekte ve birçok sanayi tesisiyle tarımsal üretim yapan kooperatif ortaklarının girdilerini temin etmektedir. Aynı şekilde tarım satış kooperatif birlikleri ortaklarının ürünlerini işleyecek sanayi tesislerini kurmuş ve alanlarında yüksek pay sahibi kurumlar haline gelmişlerdir. Tarım kredi kooperatifleri başta gübre fabrikası olmak üzere birçok tesis sahibi olmuş, hissedar olduğu GÜBRETAŞ, gübre piyasasının önemli aktörü olup son yıllarda kimyevi gübre piyasasında %15'e varan pay sahibi olmuştur.

İstanbul Sanayi Odası (İSO) "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırma sonuçları, ülkemiz sanayisinin mevcut durumunu ortaya koyan, sanayi sektöründeki gelişmelere ışık tutan ve sanayide gelinen son durumu yansıtan önemli çalışmadır. Bu çalışma sonuçlarına göre ilk 500 şirket arasında kooperatifler ya da kooperatif kuruluşları da yer almaktadır (Tablo-34).

Tablo 34: İSO Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu araştırma sonuçlarında kooperatif kuruluşları

Kooperatifler ve Kuruluşları	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Konya Şeker	55	54	52	58	36	34	49	44	39	40
Kayseri Şeker	99	113	149	114	58	95	120	135	101	97
Amasya Şeker	335	467	-	-	-	-	-	-	-	-
Trakyabirlik	126	118	82	101	65	76	77	77	77	129
Marmarabirlik	475	364	388	401	345	340	418	465	433	418
Tariş Pamuk Birliği	111	141	132	301	459					
Tariş Üzüm Birliği		439	427							
Gübretaş	255	252	240	147	218	259	207	215	246	232

Kaynak: İSO

Tablo-34'ün incelenmesinden görüleceği üzere; Konya Şeker, Kayseri Şeker, Trakyabirlik, Marmarabirlik ve Tarım Kredi Kooperatifleri GÜBRETAŞ 2005-2014 yıllarında İSO "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" listesinde sürekli ilk 500 şirket arasında yer almışlardır. İncelenen dönemde Tariş Pamuk Birliği, Tariş Üzüm Birliği ve Amasya Şeker'de bazı yıllar ilk 500 şirket arasında bulunmuşlardır.

Türk sanayisinin ve ekonomisinin şirketler bazında görünümünü ortaya koyan diğer bir çalışma Fortune-500 Türkiye Araştırması sonuçlarıdır. Finansal kurumlar ve holding şirketleri dışındaki tüm sektörleri kapsayan Fortune-500 Türkiye Araştırması sonuçlarına göre ilk 500 şirket arasında,

İstanbul Sanayi Odası (İSO) Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu araştırma sonuçlarında olduğu gibi kooperatifler ve kooperatif kuruluşları bulunmaktadır.

Fortune-500 Türkiye Araştırması 2014 sonuçlarına göre geçmiş yıllarda olduğu gibi 2014 yılında da Türkiye Petrol Rafinerileri (TÜPRAŞ) yine ilk sırada yer almıştır. Trakyabirlik ve eczacı kooperatiflerinden Bursa Eczacıları Kooperatifi, İzmir Eczacıları Kooperatifi ile eczacı kooperatifleri iştiraki Farmalojistik AŞ, Konya Şeker, Kayseri Şeker, Gübretaş gibi kooperatif kuruluş ve iştirakleri de listede bulunmaktadır (Tablo-35).

Tablo 35: Fortune-500 araştırma sonuçları kooperatif ve kooperatif kuruluşları

Kooperatifler ve Kuruluşları	2010	2011	2012	2013	2014
Trakyabirlik	115	120	107	114	192
Bursa Ecza Kooperatifi	-	138	145	141	142
İzmir Ecza Kooperatifi	-	113	117	166	184
Konya Şeker	59	90	70	59	66
Kayseri Şeker	-	-	-	167	168
Gübretaş	51	39	48	47	43
Ecza Koop Farmalojistik	78	101	148	126	467
İstanbul Ecza Kooperatifi	-	140	-	-	-
Marmarabirlik	394	472	-	-	-

Kaynak: Fortune Dergisi

Ayrıca 2014 yılı itibarıyla 131.493 ortağı bulunan küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri, faaliyetleri itibarıyla ülke sanayisinde önemli roller üstlenen ve gerek istihdam gerekse iş hacimleriyle ekonomi içinde önemli yer tutan yapılar haline gelmiştir. Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri ya organize sanayi bölgelerinde kurulmuşlar ya da küçük sanayi sitelerinin kurucuları olmuşlardır.

Türkiye’de kooperatifler, tarımsal sanayinin gelişmesine öncülük ettiği gibi diğer sektörlerde görülen sanayileşmede de aktif rol oynamışlardır. Bu çerçevede 1.094 adet kooperatifle küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerinin de yeri ve önemi büyüktür. Nitekim faaliyetine küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi olarak başlayıp günümüzde küçük sanayi sitesi işletme kooperatifine dönüşmüş; Ayakkabıcılar Küçük Sanayi Sitesi İşletme Kooperatifi (AYKOSAN)’nin 1.700 faal işyeri bulunduğu, yaklaşık 11.000 kişiye istihdam sağladığı ve ülke ayakkabı üretiminde büyük pay sahibi olduğu bilinmektedir.

Kooperatifler faaliyetlerini çeşitlendirip büyümeleri sonucunda yerel ekonomilerin gelişmesi ve ihracatta da önemli katkı sağlamaktadırlar. Yerel ekonomilere katkı bakımından çok sayıda örnekleri olan kooperatiflerden ilk olarak Trakyabirlik’in Edirne ili ekonomisine, Gülbirlik’in Isparta ili ekonomisine katkısı hatırlanacaktır. Bununla birlikte Konya Pancar Ekicileri Kooperatifinin, TORKU markası oluşturması suretiyle kooperatif veya kooperatif iştiraki şirketlere ait ürünlerin ticari değerini artırması ve Holding kurulumuna yol açması yerel ekonomiye katkı bakımından önemli olduğu kadar yöresel sanayiye destek sağlama bakımından da önem taşımaktadır.

Ayrıca Marmarabirlik 2014 yılında Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından açıklanan Türkiye’nin En Büyük İhracatçı Firmaları arasında zeytin ve zeytinyağı sektöründe son dört yılda üçüncü kez ilk sırada yer almıştır (TİM).

2.4. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)

Gelişmeleri

Türkiye’de; kooperatifçilik sektörünü daha ileri seviyelere taşımak, sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçiliği sağlamak, toplumdaki kooperatifçilik imajını olumlu yönde güçlendirmek ve kooperatifçilik sektörünü dünyadaki gelişmelere paralel biçimde geliştirme amacını taşıyan Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, 7 stratejik hedef ve bu stratejik hedefler altında toplam 36 eylemden oluşmaktadır.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı hazırlık çalışmalarında; Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Kooperatifler Birliği gibi uluslararası kuruluşların çalışmaları, rapor ve tavsiyeleri dikkate alınmış, bu alanda ulaşılan istatistikî veriler, yerli ve yabancı bilimsel yayınlar incelenmiş, toplantı ve konferanslara katılım sağlanmış ve başarılı ülke uygulamaları incelemeleri yapılmıştır. Yaklaşık beş yıl süren hazırlık döneminde, kooperatifçilikle ilgili elliye yakın kurum ve kuruluştan yüzü aşkın temsilcinin katılımıyla ulusal ve uluslararası nitelikli birçok toplantı düzenlenmiştir. Ayrıca, kırka yakın kurumdan strateji çalışmalarına ilişkin alınan yazılı görüş ve öneriler metne işlenmiştir. Bunun sonucu olarak Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, kamu yönetiminin yanı sıra sektörün tüm paydaşlarının içinde yer aldığı geniş katılımlı çalışmaların ortak ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Stratejik Plan’da ülke kooperatifçiliğinin yapısal özellikleri dikkate alınarak “2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı Bildirgesinde” yer alan BM 2012 yılı hedefleriyle örtüşen vizyon ve amaçlar ortaya konmuştur (GTB-2012).

Eylem Planında yer alan 36 faaliyetin gerçekleştirilmesi amacıyla 44 kurum ve kuruluşla işbirliği yapılması öngörülmüştür. Faaliyetlerden 21 tanesinin gerçekleştirilme süresi (2012-2016) olarak öngörülmüş, 15 tanesinin 2014 yılı sonuna kadar tamamlanması planlanmıştır. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nın uygulama, izleme ve koordinasyon sistemine ilişkin sekretarya görevini Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü yürütmektedir.

TÜKOSEP uygulamasında 2014 yılı sonuna kadar sağlanan gelişmelerden önemli görülenleri aşağıda sıralanan başlıklarda anlatılmıştır.

2.4.1. Kooperatifçilik Girişimciliği ve Bilgilendirme Eğitimleri (KOOP-GİR)

TÜKOSEP’in eğitim, danışmanlık, bilgilendirme ve araştırma faaliyetleri geliştirilecektir, hedefi doğrultusunda, kooperatifçilikle ilgili bilgilendirme ve girişimcilik faaliyetlerini içeren çalışmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Alman Kooperatifleri ve Raiffeisen Konfederasyonu (DGRV) Türkiye Temsilciliği ile işbirliği yaparak, kanaat önderleri (Belediye Meclis Üyeleri, İl Genel Meclisi Üyeleri, Öğretmenler, Din Görevlileri, Muhtarlar, Potansiyel Girişimciler ile yerel kooperatif yöneticilerine) ne yönelik kooperatif girişimciliği eğitimleri başlatmıştır. İlk olarak Konya ve Rize’de başlayan eğitimlere, 2014 yılında Bolu ve Nevşehir’de devam edilmiştir.

Eğitim programına katılanlara "Kooperatif Girişimciliği Katılım Belgesi" verilmiştir. Aynı zamanda kooperatifçilik konusunda bilgilendirme eğitim programları başlatılmıştır. Diğer yandan, İlköğretimden başlanarak girişimcilik, ortaklık kültürü ve kooperatifçilik bilincinin kazandırılmasına yönelik eğitim faaliyetlerinde çalışmalar yürütülmüştür. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile MEB’in birlikte düzenlediği toplantılar sonucunda Milli Eğitim Bakanlığı; kooperatifçilik konusunun geliştirilecek ilk ve orta öğretim programında değerlendirilmesini

gündemine almış, kooperatifler haftası etkinliklerine ise ilk ve ortaöğretim kurumlarında kutlanacak belirli gün ve haftalar çizelgesinde yer verilmiştir.

2.4.2. Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı (KOOP-GEP)

TÜKOSEP’te yer alan kooperatif denetim ve yönetim kurulu üyelerine eğitim ve sertifikasyon zorunluluğu getirilecektir, faaliyeti kapsamında, kooperatiflerden sorumlu diğer bakanlıklar ile sektör temsilcilerinin katkıları doğrultusunda “Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı (KOOP-GEP)” hazırlanmış ve 2014 yılında uygulamaya konulmuştur.

KOOP-GEP’ ten; kooperatiflerde yönetici, denetçi veya personel olarak çalışmış ya da çalışmak isteyen ile kooperatif kurmak isteyen girişimciler veya kooperatiflere hizmet sunanlar (avukat, muhasebeci, vb.) ve en az ilkokul seviyesinde eğitimini tamamlamış olanların katılabildiği beş günlük programda katılımcılara kooperatiflerin iş ve işleyişi hakkında bilgi verilmektedir. Böylece, kanuni bir zorunluluk olmadan, talep eden kooperatif yönetici ve deneticilerinin eğitilmesi sağlanmakta ve eğitim sonunda başarılı olanlara sertifika verilmektedir. Eğitimlerin daha etkin ve nitelikli olarak şekilde akademisyenlerce verilmesini temin amacıyla; Ahi Evran Üniversitesi, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Trakya Üniversitesi arasında işbirliği protokolleri yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığında alınan bilgiye göre 2014 yılında gerçekleştirilen eğitimlere 1.420’si erkek 434’ü kadın olmak üzere toplam 1.854 kişi katılmış ve sertifika almaya hak kazanmıştır.

2.4.3.Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi (KADIN-KOOP)

TÜKOSEP’te yer alan kadınlarımızın girişimcilik kabiliyetlerinin artırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması için kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yönünde çalışmalarda bulunulacaktır, faaliyet çerçevesinde “Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi (Kadın-KOOP)” uygulamaya konulmuştur. Projeye, kadınların ekonomiye katkılarının artırılması için kooperatif çatısı altında örgütlenmelerini sağlayacak girişimlerde bulunmak amaçlanmıştır.

Kadın işgücünün ekonomiye kazandırılması, kadınların sosyal ve kültürel faaliyetlerinin geliştirilmesi, desteklenmesi, kadın istihdamının artırılması amacıyla kadın girişimcilerin talepleri doğrultusunda 2013 yılında ‘Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi’ adıyla örnek anasözleşme hazırlanmıştır. Ayrıca, kadın girişimcilere yol göstermesi amacıyla, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından “Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri” isimli rehber kitap hazırlanmış ve sektörün hizmetine sunulmuştur.

Bu doğrultuda, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Alman Kooperatifleri Konfederasyonu Türkiye Temsilciği ve Ankara Eczacı Odası işbirliğiyle 2014 yılında Ankara Eczacı Odası üyelerine, Ulucanlar Sanat Sokağında çeşitli sanat eseri üreten kadın sanatçılara ve Adana’da yer alan kadın girişimciler, mevcut kooperatifçiler ve kooperatifçi adaylarına yönelik olarak çalışmalar yürütülmüştür. Alanya Ticaret Odası Kadın Girişimciler Kurulu ile Aydın Ticaret Odası ve Aydın Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği’nin katkılarıyla düzenlenen organizasyonlara katılım sağlanmış ve kooperatifçiliğe ilişkin bilgi verilmiştir. Ayrıca, kadın kooperatiflerine ilişkin olarak hazırlanan tanıtıcı kitapçık internet sitesinde yayınlanmış ve basılı olarak da kooperatif üst kuruluşları ile kadın kooperatifi kurmak isteyen girişimcilerin kullanımına sunulmuştur.

2.4.4.Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yeni Mevzuata Uyum Eğitim Projesi (BİRGEp-2)

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin yeniden yapılandırma döneminde yaşadıkları mali sorunların çözülmesi ve yapısal sorunların giderilmesi amacıyla 2013 yılında 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun'da önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler sonrasında; günümüz işletmecilik anlayışı ve kooperatifçilik ilkelerinin daha etkin değerlendirilmesi, yaşanan sorunların çözümlenmesi ile şeffaf, hesap verebilir, etkin ve verimli yönetimin yerleşmesi amaçlarıyla yeni Örnek Anasözleşmeler hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur.

2014 yılında tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin örnek anasözleşmelere intibak işlemlerinin tamamlanmasıyla, getirilen yeni düzenlemeler ve uygulamalar konusunda "Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yeni Mevzuata Uyum Eğitim Projesi (BİRGEp-2)", uygulamaya konulmuş, yıl içinde Antbirlik, Çukobirlik, Gülbirlik ve Tiftikbirlik'in çalışmalarıyla proje uygulamasına başlanmıştır.

2.4.5.Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi (KOOP-TEZ)

Kooperatifçilikle ilgili yürütülen mevzuat, strateji belgesi hazırlıkları ve proje çalışmalarında, araştırma, yayım ve diğer kaynakların yetersiz olduğu tespit edilmiştir. TÜKOSEP'te kooperatifçilik konusunda, eğitim, araştırma ve yayın faaliyetinde bulunan gönüllü kuruluşların projelerinin desteklenmesi yönünde çalışmalarda bulunulacaktır, faaliyeti yer almaktadır. Bu faaliyet kapsamında sektörün daha sağlıklı gelişmesi açısından akademik çalışmaların artırılması amacıyla "Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi (KOOP-TEZ)" hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile kooperatif üst kuruluşlarının işbirliğinde yürütülen proje çerçevesinde, kooperatifçilik konusunda hazırlanacak akademik çalışmaların artırılması, bu çalışmaların sektörün ihtiyaçlarına yönelik alanlarda hazırlanması ve kamuoyunun kullanımına açılması hedeflenmiştir.

2.4.6.Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOP-BİS)

Kooperatiflere yönelik gözetim, denetim ve uygulama hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve sağlıklı istatistiki verilerin üretilmesini sağlamak üzere bir veri tabanı oluşturulacaktır, eylemi kapsamında Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOP-BİS) Projesi 2012 yılında başlatılmıştır.

Kooperatif Bilgi Sistemi(KOOP-BİS) Projesi ile; kooperatiflerin hazırlanması, genel kurul başvurularının sonuçlandırılması, kuruluş, terkin, tasfiye ve ana sözleşme madde değişikliği gibi ticaret sicili işlemlerinin elektronik ortamda yürütülmesi, şikayet ve bilgi belge taleplerinin internet üzerinden alınması hedeflenmektedir. Ayrıca, kooperatif ve üst kuruluşları ile ilgili bilgilerin uygun bir veri tabanında ayrıntılı olarak takibi ve denetimi de bu sistem üzerinde yapılacaktır.

Merkezi bir kooperatif veri tabanı oluşturularak bilgilerin tek elden yönetilmesi ve istatistik üretiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi de Proje'nin amaçları arasındadır.

Proje kapsamında kooperatiflere yönelik gözetim, denetim ve uygulama hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve istatistiki verilerin üretilmesini sağlamak üzere bir veri tabanı oluşturulmuştur. Kooperatif Bilgi Sistemi Projesi'nin yazılım inşa süreci tamamlanmış ve kısmen hizmete açılmıştır.

Sistemin verdiği hizmetler sayesinde, kooperatifin ortaklarını takibi kolaylaşmış olup genel kurul toplantılarından önce üretilen hazirun listelerinin elektronik ortamda üretilmesi dolayısıyla da ortaklık hakları güvence altına alınmıştır. Kooperatif yönetiminde şeffaflık sağlayan elektronik ortam sayesinde denetim ve kontrol mekanizmalarının daha etkin ve verimli işletilmesi söz konusu olmuştur. Ayrıca her kooperatife basit bir ara yüz ile internet sayfası oluşturma imkânı verilerek bir iletişim altyapısı oluşturulmuştur.

Proje'nin, önümüzdeki yıllarda daha da geliştirilerek, tüm bakanlıkların sorumluluk alanındaki kooperatiflere hizmet sunması öngörülmektedir.

2.5. Kooperatiflerin Uluslararası İlişkileri

Dünyada, kooperatifçilik konusunda en önemli çalışmalar; Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar dünyanın her yanında kooperatifçilik düzenlemeleri ve uygulamalarına temel oluşturmaktadır. Ülkemiz kooperatifçiliğine yönelik politika geliştirme çalışmalarında da bu düzenlemeler referans alınmaktadır.

2.5.1. Birleşmiş Milletler (BM) Örgütünün Çalışmaları

Birleşmiş Milletler (BM), kooperatifçilik alanında çalışmalar yapmakta olup, bünyesinde 1971 yılında Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi ve Geliştirilmesi Komitesi (COPAC) kurulmuştur. Kooperatifçilik çalışmalarını ekonomik gelişmeler ve kalkınma boyutlarında yürüten BM, çok sayıda karar üretmiştir. Bu kararlardan bazıları;

1. Yeni Ekonomik ve Sosyal Eğilimlerin Işığında Kooperatiflerin Statü ve Rolü Raporu (1992 tarihli rapor küreselleşme çağında kooperatiflerin taşıdığı öneme dikkat çekmiştir).
2. Sosyal Gelişimde Kooperatifler konulu Rapor, (BM Genel Sekreteri sunuşuyla hazırlanan rapor 2001 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından onaylanmıştır.)
3. Kooperatiflerin desteklenmesi ve teşvik edilmesine ilişkin 2001 yılı ilke kararı, (2001 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan ilke kararıyla tüm hükümetlerden kooperatiflerin gelişmesi için destekleyici bir ortamın yaratılması talep edilmiş ve bu amaçla hazırlanan bir rehber kabul edilmiştir).
4. Kooperatifler ve Sosyal Kalkınma Raporu (kooperatifçiliğin yoksulluğu ortadan kaldırılmasına yönelik potansiyel ve katkısını değerlendiren Kooperatifler ve Sosyal Kalkınma Raporu, "Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nin onuncu yılında, Kopenhag Beyannameşi doğrultusunda 2005 yılında yayınlanmıştır).
5. Toplumsal Kalkınmada Kooperatifler Kararı, (Birleşmiş Milletler Genel Kurul'unda 18 Aralık 2013 günü kabul edilmiştir).
6. Uluslararası Kooperatifler Yılı Kararı, (BM Genel Sekreterinin önerisiyle BM Genel Kurulu 18 Aralık 2009 tarihli oturumunda 64/136 sayılı Kararla 2012 yılının "Uluslararası Kooperatifler Yılı" olarak kutlanmasını kararlaştırmış ve çalışmaların "Kooperatif İşletmeler Daha İyi Bir Dünya Kurar" sloganı ile yürütülmesini tavsiye etmiştir)
7. Uluslararası Kooperatifler Yılına Değerlendirme Raporu, (Genel Sekreter sunuşuyla 2013 yılı Aralık ayında BM Genel Kurul'unda görüşülmüştür).

2.5.2. Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)

Kooperatiflerin uluslararası ilişkiler bakımından en üst organı 1895 yılında Londra’da kurulan Uluslararası Kooperatifler Birliği (International Co-operative Alliance, ICA)’dir. Merkezi Cenevre’de bulunan ICA’nın 89 ülkeden 223 üyesi bulunmaktadır. Küresel ve bölgesel düzeyde örgütlenerek günümüzde dünyanın en büyük sivil toplum kuruluğu olarak kabul edilen ICA:

Bölgesel olarak;

- ICA Afrika,
- ICA Amerika,
- ICA Asya-Pasifik
- ICA Avrupa

Sektörel olarak;

- Uluslararası Tarım Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Kooperatif Bankaları Birliği,
- Dünya Tüketici Kooperatifleri,
- Uluslararası Balıkçılık Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Sağlık Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Konut Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Sigorta Kooperatifleri Federasyonu,
- Uluslararası Endüstri, Sanat ve Hizmet Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Turizm Birliği’nden oluşmaktadır.

Kuruluşunun yüzüncü yılında ICA, (1995 yılı genel kurulunda) yeni bir “kooperatif kimlik” oluşturmuş ve kooperatif ilkelerini yeniden düzenlemiştir (daha önce değinilmiştir).

Dünyada ekonomik gelişmelere göre kooperatiflerin rol ve yerleri üzerine sürekli çalışmalar yapan ve üyelerini sürekli bilgilendiren ICA ve diğer bölgesel organizasyonlarıyla ülkemiz kooperatifçiliği de yakın ilişki içerisinde. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği ICA üyesi kooperatiflerdir. Ayrıca Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine ortak olan kooperatifler, ICA Avrupa ve sektörel organizasyonların genel kurul toplantılarına katılabilmekte ve görev alabilmektedirler. Bu kapsamda Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP) Uluslararası Tarım Kooperatifleri Örgütünün, Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRKKENT) Uluslararası Konut Kooperatifleri Örgütünün yönetim kurulu üyesidir. Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ile Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) ICA üyeliği yanı sıra sektörel işbirliği içinde olduğu organizasyonlar da bulunmaktadır. Türkiye’de kooperatiflerin uluslararası kuruluşlarla ilişkileri Tablo-36’da özetlenmiştir.

Tablo 36: Uluslararası Örgütler ve Üye Kooperatifler

Uluslararası Örgüt	Türkiye'den Üye Kooperatifler
Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)	Türk Kooperatifçilik Kurumu Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği
Uluslararası Konut Kooperatifleri Örgütü (ICA Housing)	Türkiye Kent Kooperatifleri Birliği
Uluslararası Balıkçılık Kooperatifleri Örgütü (ICFO)	Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği
Avrupa Birliği Tarım Kooperatifleri Birliği (COGECA)	Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
Uluslararası Raiffeisen Kooperatifleri Birliği (IRU)	Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
Uluslararası Kamu, Sosyal ve Kooperatif Ekonomisi Araştırma ve Danışma Merkezi(CIRIEC)	Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
Uluslararası Avrupa Pancar Üreticileri Konfederasyonu (CIBE)	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
Dünya Pancar ve Kamış Üreticileri Birliği (WABCG)	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
Avrupa Eczacı Kooperatifleri Topluluğu (SECOF)	Tüm Eczacı Kooperatifleri Birliği
Avrupa Tam Donanımlı İlaç Toptancıları Birliği (GIRP)	Tüm Eczacı Kooperatifleri Birliği
Avrupa Karşılıklı Kefalet Kuruluşları Birliği (AECM)	Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği

Kaynak: GTB

Ayrıca, İslam İşbirliği Teşkilatına üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla hazırlanıp, İSEDAK tarafından kabul edilen “Pamuk İşbirliği Eylem Planı” kapsamındaki faaliyetler ile Uluslararası Zeytin Konseyi (UZK) ile yürütülecek faaliyetler, sekretarya ve koordinasyon hizmetleri Kooperatifçilik Genel Müdürlüğünce yürütülmüştür. UZK’da dönem başkanlığı görevini 2014 yılında Türkiye yürütmüştür. Türkiye’nin dönem başkanlığında yeni bir anlaşma metni tasarısı hazırlanmıştır.

2.5.3. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), kooperatifçilikle ilgili konularda çalışmalar yapan ve tavsiye niteliğinde karar alan uluslararası kuruluşlara arasında yer almaktadır. ILO, sosyal sorumlulukları gereği yoksullukla mücadelede önemi nedeniyle kooperatiflerin desteklenmesi hakkında kararlar üretilen hükümetlere tavsiyede bulunmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kooperatiflerin ekonomik ve sosyal işlevleri aracılığıyla; istihdam, iyi çalışma koşulları ve gelir dağılımı adaleti açısından sağladıkları faydalara odaklanmaktadır. Örgütün en üst karar alma organı olan Uluslararası Çalışma Konferansı’nın 2002 yılında gerçekleştirilen 90. Toplantısı’nda “Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi” başlıklı 193 sayılı Tavsiye Kararı kabul edilmiştir. Bu kararlar; istihdam yaratma, kaynakların harekete geçirilmesi, yatırım yapma ve ekonomiye katkılarında kooperatiflerin önemli olduğu ve kooperatiflerin değişik türleriyle tüm insanların tam olarak ekonomik ve sosyal kalkınmaya katılımlarını teşvik ettiği vurgulanmıştır. Ayrıca küreselleşmenin kooperatifler için yeni ve farklı baskılar, sorunlar ve fırsatlar oluşturduğunu, buna bağlı olarak küreselleşmenin yararlarının daha adaletli dağılımını

gerçekleştirmek için insanlar arasında ulusal ve uluslararası düzeyde daha güçlü bir dayanışmanın yani kooperatifçiliğin gerekliliği de bu kararla kabul edilmiştir. Dengeli ve adaletli bir toplum için güçlü bir kamu sektörü ile özel sektörün yanı sıra kooperatiflerin ve diğer sosyal ve hükümet dışı kuruluşların içinde bulunduğu güçlü bir sektörün varlığının da gerekli olduğu açık bir biçimde vurgulanmıştır.

Kooperatifçiliğe ilişkin hedefler, politika çerçevesi, bu kapsamda hükümetlerin rolü ve teşvik için almaları gereken önlemleri ayrıntılı şekilde ele alan bu tavsiye 70 ülke tarafından kooperatifçilik mevzuatlarını gözden geçirmek için kullanılmıştır. Bu belge, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen kooperatiflerin gelişmesi için destekleyici bir ortamın yaratılmasını hedefleyen rehberle birlikte kooperatifçiliğin en önemli uluslararası esaslarını oluşturmaktadır. ILO, bünyesinde bir kooperatifler birimi kurmuştur.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kooperatifçilik başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyada birer işletme modeli olarak “üçüncü sektör” kuruluşu haline gelmiştir. Toplumsal rol ve önemleri ile ekonomiye katkıları her geçen zaman içinde daha çok artan kooperatifçiliğin, Türkiye’de yeterince geliştiği söylenemez.

Türk kooperatifçilik hareketi devlet eliyle başlatılmış ve dönemsel olarak kooperatifler devletle (kamunun yönetimi) ilişki içinde olmuştur. Ancak kooperatifçiliğin gelişmesinde tabandan gelen girişimciliğin de etkili olduğu söylenebilir. Nitekim şeker sanayinin gelişmesi için ihtiyaç duyulan sermayeyi sağlamak için pancar ekicileri kooperatifinin kurulması, küçük tasarruf sahiplerinin konut sahibi olma taleplerinin konut kooperatiflerini ortaya çıkarması, yüksek enflasyon dönemlerinde tüketim kooperatiflerinin kurulması, ilaç tedarikinde eczacıların dayanışması sonucu eczacı kooperatiflerinin kurulması kooperatifçiliğin toplumsal talep temelli geliştiğini göstermektedir.

Günümüzde kooperatifler; serbest piyasa ekonomilerindeki zayıflıkları azaltarak, düşük sermayeli ortaklar dahil çeşitli ekonomik aktörlerin sistemde yer ve söz sahibi olabilmeleri bakımından denge sağlayıcı bir mekanizma sunmakta, küçük sınıfta işletmelere, kendi özerkliklerini kaybetmeksizin daha büyük ve güçlü ekonomik yapılar şeklinde birleşme olanağı sağlamakta, ortaklarının sürdürülebilir bir ekonomik gelire sahip olmalarını sağlayarak, ekonomik istikrara katkıda bulunmaktadır (Cenkış, S. 2014). Kooperatifler de geleneksel şirketler gibi; küreselleşmeden, pazarda yoğunlaşma ile meydana gelen yapısal değişikliklerden, teknolojik gelişmelerden ve müşterilerin değişen gereksinimlerinden oluşan benzer sorunlarla mücadele etmek durumundadırlar (Başaran, B. 2015). Kooperatifler bir taraftan teknolojik gelişmeler ve çeşitlenen müşteri taleplerine çözüm üretme mücadelesi verirken bir yandan da kayıt dışı faaliyetlerle mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Örgütlü yapılarda önemli sorunların başında güven gelmektedir. Kooperatiflerde de, özellikle konut kooperatiflerinde, ortakların yönetimlere karşı güven sorunuyla karşılaşmaktadır. Kooperatifler mevzuatı gereği çok yönlü denetime tabidirler. Ortakların kendi iradeleri ile seçtikleri denetim kurulu üyeleri, bağlı olduğu üst birliğin denetim yetki ve sorumluluğu, kredi kullanmışsa kredi kullandıran kuruluşun denetim hakkı, Bakanlığın denetim yetkisi, her ortağın adli mercilere başvuru hakkı gibi tanınan hak, yetki ve sorumluluklar kooperatiflerin aslında birçok kuruluş tarafından denetlenebildiğini göstermektedir. Bu kadar denetime açık kuruluşlar olmasına karşın kooperatiflerde güven sorunu yaşanıyor olması üzerinde çalışılması gereken bir konu olma özelliği taşımaktadır. Ortaklarının karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma anlayışı çerçevesinde bir araya geldikleri ve ekonomik menfaatlerini korumayı amaçladıkları kooperatiflerin, kuruluş amaçlarını yerine getirmeleri ve ortaklarına bu kapsamda hizmet sunmayı sürdürmeleri için, bu kuruluşların basiretli bir tacir gibi yönetilmesi, çağdaş yönetim ilkelerinin dikkate alınması, modern işletmecilik anlayışının hayata geçirilmesi, dolayısıyla profesyonel yönetime geçilmesi büyük önem arz etmektedir (Cenkış, S. 2014).

Kooperatiflere ilişkin veri/bilgi temininin zor olması, temin edilen verilerin güvenilir olmaması ve kaynaklarca doğrulanamaması en önemli eksiklik olarak görülmektedir. Veri yetersizliği ve mevcut verilerin güvenilirlik sorunu, kooperatiflerle ilgili olarak sayısal veri temelli değerlendirmeler yapılmasını zorlaştırmakta ve karar alıcılarının öngörüsünü zayıflatmaktadır. Ekonomik ve sosyal hayatın içinde önemli roller üstlenen kooperatiflerde, etkin işleyen, sürekli güncellenen ve tek kaynaktan yönetilen bilgi sistemine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü bünyesinde “Kooperatif Bilgi Sisteminin” kurulması kooperatifçilik alanında 2014 yılında sağlanan önemli gelişmelerden biri olarak görülmektedir.

Türkiye’de, kooperatiflerin üst yapılara katılma oranı düşüktür. En yüksek oranlı katılma oranı tarım kredi kooperatifleri ve pancar ekicileri kooperatiflerinde görülmektedir. Tarım kredi

kooperatiflerinin bölge birlikleri ve merkez birliği şeklinde örgütlenmesi 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanun hükümlerine göre yürütüldüğünden kooperatiflerin tamamı üst yapılara katılmıştır. 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu kapsamında kurulan tarım satış kooperatiflerinin bir kısmı (15 adet) bağımsız olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu üst yapılar kurulmasına ilişkin yasal dayanak oluşturmasına rağmen başta konut kooperatifleri olmak üzere birçok kooperatif türünde üst yapılara katılım düşük kalmış 2014 yılı itibarıyla 35 ayrı kooperatif türünün ancak 16'sı birlikler kurabilmiştir.

Türkiye'de kooperatif sayısı ve kooperatif ortak sayısı itibarıyla coğrafi bölgeler arasında farklılık bulunmaktadır. Kooperatif sayısı ve kooperatif ortak sayısında ilk sırada Marmara Bölgesi bulunurken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi kooperatif sayısı ve kooperatif ortak sayısında en az gelişme gösteren bölge olmuştur. Kooperatif başına düşen ortak sayısında ilk sırayı Karadeniz bölgesi, son sırayı Güneydoğu Anadolu Bölgesi almaktadır.

Kooperatifler maaş ve ücretli çalışanlarına doğrudan istihdam sağladığı gibi, kooperatif-ortaklık ilişkisi ile de dolaylı istihdam sağlamaktadır. Türkiye'de yaklaşık 7,4 milyon kooperatif ortağı bulunmaktadır. Kooperatif ortaklarının yaklaşık %15'ine dolaylı istihdam sağladığı kabul edildiğinde 2014 yılında kooperatiflerin yaklaşık 1.000.000 kişiye dolaylı istihdam sağladığı söylenebilir.

Kriz dönemlerinde işsizliğin artmasının nedeni, özellikle büyük ölçekli işletmelerin krizle başa çıkamayıp faaliyetlerini sona erdirmeleri ya da kısıtlamalarıdır. Türkiye, yakın geçmişte tüm dünyada etkisini hissettiren mali krizden etkilenmeden çıkabilmeyi başarmıştır. Bunun sağlanmasında küçük ölçekli işletmelerin faaliyetlerini sürdürmeleri ve istihdamlarını korumaları etkili olmuştur (TOBB-2013). Türkiye'de esnaf ve sanatkâr ile tarımsal işletmelere kooperatifler aracılığıyla kullanılan kredi faiz oranının, hükümetlerin destekleme programı çerçevesinde, düşmüş olması nedeniyle 2005-2014 yıllarında daha fazla sayıda kooperatif ortağına/esnaf-sanatkâr ve çiftçiye, daha yüksek miktarda kredi kullanılmıştır. Bu uygulamalar ekonomiye can suyu olmuş ve mevcut istihdamı korumaya katkı sağlamıştır.

Türkiye'de yüksek enflasyon, yüksek faiz ve ekonomik krizler, kooperatif işletmeleri etkilemiş, kooperatifler bu dönemlerde uzun vadeli ve uygulanabilir planlar yapamamış ve faaliyetleri itibarıyla zarara uğramışlardır. Bu durum kooperatifleri mali yönden olumsuz etkilemiş, mali desteğe ihtiyaç duyulmuş ve devlet ile ilişkili hale getirmiştir. Hükümetlerin 1960'lı yıllardan sonra tarım satış kooperatif ve birliklerine ürün alım görevi vermesi ve sık aralıklarla karşılaşılan ekonomik ve mali krizler tarım satış kooperatiflerini mali yönden olumsuz etkilerken, idari olarak devletle ilişkili hale getirmiştir. Bu uygulamalar kooperatifçilik ilkeleri bakımından zafiyet oluştururken, işletmecilik bakımından kooperatiflerin kamu kuruluşu gibi algılanmasına fırsat vermiş ve sonuçları itibarıyla mali yönden sürdürülebilirliği olumsuz etkilemiştir. Kamu müdahalesinin yapıldığı dönemlerde, hem finansman hem de stok maliyetlerinin külfeti gibi, mali yönden kooperatiflerin gücünü aşan ve piyasaları tahrif eden maliyetleri yükselten sonuçlarla da karşılaşmıştır.

Türkiye, küresel gelişmeler ve kendine özgü yapılarıyla karşılaştığı ekonomik sorunları, stratejik yaklaşımlı oluşturulan ekonomik programlar ve eylem planlarıyla yöneterek aşmayı başarmıştır. Ekonomik programlar, kooperatiflerde de yeniden yapılanma programları oluşturmayı gerekli kılmış ve kooperatiflerin faaliyetlerini yeni programa göre yürütmelerini zorunlu kılmıştır. Yeniden yapılanma programlarının yürütüldüğü dönemlerde, kooperatifler sayıca küçülmüş olsa da faaliyet ve etkinlikleri artmıştır. Nitekim yeniden yapılanma dönemi sonucunda tarım kredi kooperatiflerinin ortak başına kullandığı kredi miktarı artmış, ortakların borç ödeme oranı yükselmiştir. Aynı şekilde TESKİM'nin kooperatif ortakları da daha fazla miktarda kredi kullanma fırsatı yakalamıştır. En etkili yeniden yapılanma programı uygulanan tarım satış kooperatif ve birlikleri ise DFİF kaynaklı kamuya olan borçlarını ödeyebilecek duruma gelmiştir.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, kooperatiflerin, kooperatifçilik ilkelerine uygun, strateji temelli ve profesyonel yönetim anlayışıyla faaliyetlerini sürdürebilme ihtiyaçlarını karşılayacak rehber niteliğindedir. Bu dönemde, kendi strateji planlarıyla yönetim süreçlerini belirleyen kooperatiflerin, özerkliği güçlenecek ve kooperatifçilik ilkelerine uygun yönetimi sağlanmış olacaktır. Nitekim birçok kooperatif üst kuruluşu strateji belgesi hazırlayıp yayınlamaya yeni döneme uygun olarak strateji temelli yönetim anlayışı ortaya koymuşlardır.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı izleme sonuçlarına göre eğitim, bilgilendirme ve düzenleme konularında kamu yönetimleri tarafından üstlenilen görevlerde genellikle takvime uygun gelişmeler sağlanmıştır. Öte yandan, eylem planının daha etkin ve verimli bir şekilde uygulanabilmesini temin için kamu otoritelerince daha fazla bilgilendirme ve tanıtım çalışmaları yapılması, kooperatiflerin ise strateji belgesini daha fazla sahiplenmeleri ve kendi strateji belgelerini ivedilikle oluşturmaları gerekmektedir.

Yeni iş yaratılması, istihdamın artırılması, bölgesel kalkınma farklılıklarının azaltılması, kadınların, gençlerin, engellilerin ve dezavantajlı grupların işgücü piyasasına entegre edilmesi konularında kooperatifler etkin rol üstlenmektedirler. Geçmiş eski olsa da uygulamada yeni kabul edilen sosyal kooperatifler, buldukları ülkelerde bu rolleri üstlenmişler ve başarıyla yerine getirmektedirler. Dünyada sosyal kooperatifçilik alanında görülen başarıların Türkiye’de de sağlanması için sosyal kooperatifler üzerine çalışmalar yoğunlaştırılmalıdır (Mert Korkmaz, G.R. 2014). Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planında; kadınlara yönelik cinsiyete dayalı ayrımcılıktan kaynaklanan toplumsal engellerin azaltılarak iş hayatında kadınların lehine fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik eylem yer verilmesi ve kısa sürede birçok “kadın kooperatiflerinin” kurulmuş olması ayrı bir önem taşımaktadır (Başaran, H. vd. 2015).

Konut kooperatifleri genel ekonomik politikalar, ekonomik krizler, faiz ve enflasyon gibi dışsal kaynaklı nedenlerden dolayı dönemsel olarak, kooperatiflerin yönetim süreçlerinden kaynaklanan nedenlerden ötürü ise sürekli olarak sorunlar yaşamıştır. Sorunların kaynağı ne olursa olsun konut kooperatifçiliği ile ilgili yaygın kanaat ve oluşan imaj tüm kooperatifçiliği olumsuz etkilemektedir. Demokratik, şeffaf ve katılımcı bir yapıda, üyeler arasında dayanışma ve yardımlaşma esaslarına dayanan yönetim süreçlerine rağmen konut kooperatiflerinde üyeler birbirini tanımamakta, kararlar yılda bir kez yapılan genel kurullarda üstünkörü yöntemlerle alınmaktadır (Karasu, M. 2001). Bu yönetim biçimi bozulan imajı düzeltmeye yetmediği gibi güven vermemekte ve konut kooperatiflerine olan ilgi azalmaktadır. Nitekim son yıllarda konut temininde konut kooperatiflerinin payı azalmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomisi tarıma dayalı olan Türkiye’nin ilk kurulan kooperatifleri de tarım alanında olmuştur. Türkiye’nin, kooperatifçilikle ilgili ilk mevzuatı da tarım alanında oluşturulmuştur. Kooperatifçilik geçmişinin daha uzun ve yasal düzenlemenin daha erken yapılmış olması, Türkiye’de diğer alanlara göre tarımsal amaçlı kooperatifleri daha başarılı kılmış ve daha fazla gelişim göstermesini sağlamıştır.

Kuruluş yıllarında Türkiye’de, özel sermaye birikimi yetersiz ve kamu sermayeli işletmeler yeterli kapasiteye ulaşamadığından kooperatifler ekonomik faaliyetin (tarım sektöründe) önemli aktörleri olarak öne çıkmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik gelişme ve kalkınma politikalarında önemli rol üstlenen kooperatifler aynı zamanda istihdam sağlayan kuruluşlar olmuştur. Türkiye’nin ilk yıllarında tarım satış kooperatifleri ile eş zamanlı kurulan kamu sermayeli kuruluşlar özelleştirme sonucu veya başka nedenlerle faaliyetlerini sürdüremez iken yaklaşık yüz yıllık geçmişi olan tarım satış kooperatifleri ve tarım kredi kooperatifleri ile yetmiş yıllık deneyimiyle pancar ekicileri kooperatifleri halen ülke tarımsal sanayinin aktörleridir. Tarım satış kooperatif birlikleri ve tarım kredi kooperatiflerinin, ekonomik krizler ve siyasi müdahalelere rağmen varlıklarını sürdürmesinde, kooperatifçilik anlayışının etkisi bulunmaktadır.

Türkiye tarım sektörünün başta ölçek büyüklüğü olmak üzere yapısal sorunları nedeniyle rekabet gücünün zayıf olduğu kabul edilir. Ülkemiz açısından ekonomik değeri yüksek ve ağırlıklı olarak dış ticarete değerlendirilen fındık, incir, üzüm ve zeytin türlerinde üretim halen küçük aile işletmeleri tarafından yapılmaktadır. İşletme ölçeği sorununa rağmen fındık, incir, üzüm ve zeytin türlerinde küresel etkilere karşı rekabet edebilmeyi başarmış ve dünya ticaretinde söz sahibi olmayı sürdürmektedir (Başaran, H. vd. 2015). Bunun sağlanmasında tarım satış kooperatiflerinin işletmecilik etkisi bulunmaktadır.

Türkiye tarım sektöründe örgütlenme yetersizdir. Örgütlenmede çiftçilerin menfaatini en etkin şekilde koruyan/sağlayan sistem kooperatiflerdir. Günümüzde üretici birlikleri mevzuatına göre örgütlenmeler daha fazla görülsede kooperatifçiliğin, ortak girişimler ve dayanışma ilişkileriyle yürütülen işletmecilik modeli olduğu akılda tutularak, çiftlikten sofraya kadar tüm tarımsal faaliyetlerin daha etkin şekilde izlenmesine fırsat sağlayacak örgütlenme biçimi olduğu hatırlanmalıdır.

Günümüzde faaliyetleriyle çok amaçlı hale gelmiş olan tarım kredi kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri ve pancar ekicileri kooperatifleri ortaklarına hem aynı, hem nakdi kredi sağlamaktadırlar. Kredilerin büyük bölümünü aynı krediler oluşturmaktadır. Aynı kredileri kooperatifler aracılığıyla kendi işletme/tesis bağlı ortaklık veya iştiraki işletmeler üzerinden ortaklarına ulaştırmaktadırlar. Ortakların kredi talebi artışı, kooperatiflerin kullandığı kredi hacmini büyültmekte, kredi hacmi büyüdükçe kooperatiflerin işletme ve iştirakleri de büyümektedir.

Ülkemizde kırsal alanda; tarım satış kooperatifleri, tarım kredi kooperatifleri ve tarımsal kalkınma kooperatifleri gibi üretim, pazarlama ve çok amaçlı işlevleri olan kooperatifler gelişme göstermişken, tüketim kooperatifçiliğine fazla rastlanmaz. Türkiye’de tarımsal yapı küçük ölçekli aile işletmelerinin hâkim olduğu bir özellik göstermektedir. Küçük aile işletmeleri ya kendi tüketimlerini karşılayacak kadar üretim yapmakta ya da ürettikleri ürünlerin az bir kısmını yerel pazarlarda satmaktadırlar. Bundan dolayı, kırsal alanda tüketim kooperatiflerine ihtiyaç duyulmamış ve kurulmamıştır.

Türkiye’de tarımsal üretkenliği artırmak amacıyla sulamaya mutlak ihtiyaç duyulmaktadır. Su kaynakları kıt olan ülkede sulama suyunun etkin ve verimli kullanılması gerekmektedir. Sulama kaynaklarından biri de yeraltı suyudur. Yeraltı suyu kuyularının açılması, sulama kanallarının/hatlarının oluşturulması ve işletilmesi konusunda, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’nün sulama kooperatifleri adına tesis kurması ve işletmesini sulama kooperatiflerine devretmesi çalışmaları 1966 yılında başlamıştır. Bu uygulama, yatırımlara finansman sağlanmasında Türkiye için yeni kabul edilen yap-işlet ya da yap-işlet-devret yönteminin ilk çalışmalarının da kooperatiflerce gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü ulaştırma alanında faaliyet gösteren karayolu yolcu taşıma, karayolu yük taşıma, deniz yolcu taşıma ve deniz yük taşıma kooperatifleri için örnek anasözleşmeler hazırlayarak yayınlamıştır. Halen eski anasözleşmeye göre faaliyetlerini sürdüren motorlu taşıyıcı kooperatiflerinin yeni anasözleşmelere uyum sağlaması kooperatiflerin sınıflandırılması ve faaliyetlerin ekonomik analizi bakımından önem taşımaktadır.

Güvenilir ve kayıtlı toplu taşımacılıkta taşıma kooperatiflerinin önemi büyüktür. Ancak yeni büyükşehirler yasası çerçevesinde karayolu yolcu taşıma kooperatiflerinin önemli sorunları bulunmaktadır. İl ulaşım koordinasyon kurullarınca toplu taşımanın unsurları arasında karayolu yolcu taşıma kooperatiflerinin sayılması için düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç görülmektedir.

Enerji açığını ithalat yoluyla temin eden ve yenilenebilir kaynaklarını yeterince kullanamayan Türkiye, enerji üretiminde yatırım finansmanı ihtiyacını karşılayacak modeller geliştirmelidir. Son yıllarda özelleştirme dâhil birtakım yöntemler geliştirilmiş olsa da gelişmiş ülkelerde örnekleri

olduğu gibi enerji kooperatifleri alternatif işletme yöntemi olarak değerlendirilmelidir. Yenilenebilir enerji kooperatifleri toplumun ekonomiye katılımı ve enerji konusunda söz sahibi olabilmelerini sağlamaktadır. Yenilenebilir enerji kooperatifleri aracılıyla sermayenin tabana yayılması sağlanmakta, enerjide tekelleşme önlenmekte, enerji fiyatlarının düşürülmesi sağlanmakta ve istihdam üzerinde olumlu etkiler yaratılmaktadır (GTB).

Türkiye’de eğitim sisteminde kooperatifçilik, dönemsel olarak orta öğretimde ders kitaplarında konu bazlı veya bazı meslek liselerinde ders programı çerçevesinde yer almıştır. Yükseköğretimde ise meslek yüksekokullarında kooperatifçilik bölümleri şeklinde yer almaktadır. Yaşamın her alanında olduğu gibi, başarılı kooperatifçiliğin yolu da eğitimden geçmektedir. Türkiye’de, kooperatifçilik konusunda görülen eğitim eksikliğini gidermek için ilköğretimden başlayarak örgün eğitimin içerisinde kooperatif dersleri verilmelidir.

Türkiye’ demografik göstergelere göre genç nüfuslu bir ülkedir. Uzun yıllar eğitim politikaları konusundaki tartışmaların başında derslik ve öğretmen sayısı yetersizliği gelmektedir. Burada sayılan fiziki yetersizliklerin eğitim kalitesini olumsuz etkilemesinin önlenmesinde, etkin işletmecilik yaklaşımlarının çözüm olacağı değerlendirilmektedir. Eğitimde kaliteyi yükseltecek öğrenci, öğretmen, veli, okul idaresi ilişkilerini güvenilir seviyeye çıkartacak işletmecilik yöntemlerinden biri de eğitim kooperatifleri olacaktır.

Sigorta kooperatifçiliği, Türkiye’de sigortacılığa yeni bir anlayış getirmiştir. Ancak, sigorta kooperatifçiliği uygulaması yeterli gelişme sağlayamamıştır. Sigorta kooperatiflerinin toplayacakları primleri değerlendirecekleri faaliyetlere getiren sınırlamalar ve karşılıklı sigortaya sağlanan vergisel teşviklerin yetersizliği sigorta kooperatifçiliğinin gelişmesini de sınırlandırmıştır.

Kamu otoritelerinin uluslararası kuruluşlarla ilişkisi ve ülkelerle karşılıklı işbirliği yapmaları dünyada kooperatifçiliğin gelişimini izleme ve uygulamaları yerinde görme fırsatını vermektedir. Aynı şekilde birliklerin, merkez birliklerinin ve Milli Birliğin uluslararası organizasyonlarla ilişkileri ve sektörel organizasyonların içinde yer almaları da önem taşımaktadır. Özellikle Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planının yürürlüğe girmesiyle Gümrük ve Ticaret Bakanlığının kooperatifçilikte gelişmiş olan ABD, İspanya, Almanya ve Fransa ile ikili ilişkileri başlatılmış olması ve 2014 yılında Uluslararası Zeytin Konseyi’nde (UZK) başkanlık etmesi uluslararası ilişkiler bakımından önemli gelişmelerdir.

KAYNAKÇA

- Akar, E. Özdemir, D. ve Kapucu, Ö. 2015. Tarımsal Alan Örgütlenmesinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Safranbolu.2015
- Aykaç, B. (2011), Kooperatifçiliğin Gelişimi ve Yeni Nesil Kooperatifçilik, Karınca Dergisi, Yıl:76, Sayı:893, Mayıs 2011.
- Başaran, G. 2015. Rekabetin, Siyasi Kararların ve Stratejik Hedeflerin Kooperatifler Üzerine Etkisi; Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Örneği. Tebliğ (Basılmamış), 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Safranbolu.2015
- Başaran, H. 2015. Kooperatifçilikte Yeni Yaklaşımlar. 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Safranbolu.2015
- Başaran, H., Birinci, S., Şener, H. B., Özçağlar, A., Zeyrek A. E., 2015. Yerel Dayanımdan Büyük İşletmelere (Yüzyıllık Geçmişle Tarım Satış Kooperatifleri). Tebliğ (Basılmamış), 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Safranbolu.2015
- Başaran, H., Öz Saraç, B., Tunçağıl, H., Uçan, I., Gökalp, H., Kıyak, N.Ö., 2015. Kooperatiflerin Yönetimine Küresel Sürecin Etkisi (Stratejik Yönetim Dönemi). Tebliğ (Basılmamış), 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Safranbolu.2015
- Bayaner, A. 2012. Türkiye’de Tarımsal Kredi Politikaları ve Tarım Kredi Kooperatifleri. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi 47, (1): 69-84.
- Bayaner, A. Kıymaz, T. ve Müran, B. 2015. Tarımsal Transferler ve Tarımda Büyüme: Bir Nedensellik İncelemesi. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar. Ocak, Yıl:52, Sayı: 599.
- Bilen, Ö. (2003). Bölgesel/Yerel Kalkınmada Kullanılabilecek Finansal Sistemler, Aracı Kurumlar ve Türkiye İçin Önermeler (Uzmanlık Tezi). Ankara: TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- Bilgin, N., Taniyıcı, Ş. (2008), Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi, KİİBF Dergisi, S:15, s:136-159
- Cenkış, S. 2014. Kooperatif ve Birliklerde Profesyonel Yönetime Geçiş, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Eylül 2014, Sayı 129
- Cenkış, S. (2008). Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile Bu Kuruluşlardaki Sermaye Yapısı, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Ağustos 2008
- Cenkış, S. (2014). Denetim Kurulu Kaldırılan Kooperatiflerde Yeni Denetim Sistemi Nasıl Olacak. Yaklaşım Dergisi, Ekim 2014, Sayı:262
- Çardak, M. (2014). Yerel Demokrasi Anlayışının İki Örneği: Kooperatifler ve Belediyeler, İdarecinin Sesi Dergisi, Mayıs- Haziran, Sayı:161, s: 37-42
- Çıkın, A. 1990, Tarımsal Kooperatif İşletmeciliği. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, İzmir.
- Çıkın, A. 2007. Çıkın Ayhan, “Küreselleşen Ekonomi ve Kooperatifler”, KOOP-MER, T.C. Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2007, ISSN 1307-1769.
- Çıkın, A. 2014, Mikro Ekonomi Açısından Kooperatif Girişimler-II, Köy-Koop Haber Gazetesi, Yıl:3, Sayı:30.
- Çıkın, A, Yercan, M. (1995), “Tarımda Üretici Örgütlenmesi”, Türkiye Ziraat Müh. IV. Teknik Kongresi Bildirileri, s.47-71, Ankara.
- Döner, B. 2013, Kooperatif Muhasebesi, Murathan Yayınevi, Ankara, 2013
- Ekonominin Kılcal Damarlarını Canlandıran Sistem, Kredi ve Kefalet Kooperatifleri. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. 2014 Ankara
- Emiroğlu, M. 2014. Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri, Karınca Dergisi, Yıl:80, Sayı:925, Ocak 2014.
- Gülçubuk B., Bayaner, A., 2012, “Kırsal Yoksulluğun Azaltılmasında ve Küçük İşletmeciliğin Yaşamasında Kooperatifçiliğin Rolü”, 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül 2012, Cilt-2, Konya.

- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2012). “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016”, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2013). “Temiz Enerji ve Enerjiye Erişimde Kooperatifler”, Çeviri, Providing Clean Energy and Energy Access Through Cooperatives, ILO Cooperatives Unit.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, <http://koop.gtb.gov.tr>
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2014), 2013 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporu, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2014), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, “Kooperatif İstatistikleri Bülteni”,<http://koop.gtb.gov.tr/>
- Gümüş, İ. 2011, Tüklenen Tüketim Kooperatifleri, Karınca Dergisi, sayı: 893, s: 78-83
- Güneş, M., Aktaş, H., 2015. Yerel Demokrasinin Gelişiminde Kooperatifçilik Yaklaşımı, Tebliğ (Basılmamış), 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Safranbolu.2015
- Güney, S. (2009). Mortgage Krizi ve Yapı Kooperatifleri, e-sosder, C. 8, S. 30, s. 167-180.
- Gürler, A., Kızılaslan, Z. N., Kızılaslan, H. 2000, Tarıma Dayalı ve Tarıma Bağlı Sanayi İşletmeleri, Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No. 47/18
- Hazar N. (1990) “Kooperatifçilik Tarihi” Türk Kooperatifçilik eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- ILO (2013), Providing Clean Energy and Energy Access Through Cooperatives, ILO Cooperatives Unit (ENT/COOP), Green Jobs Program, Geneva.
- İnan, H. 2008, “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli”, İstanbul Ticaret Odası, Genişletilmiş II. Baskı, Yayın No:2008-73, İstanbul.
- İnan, İ. H., Serinikli N. 2011. Küresel Krizler ve Türkiye’de Küresel Krizi Önlemede Kooperatiflerin Rolü. Tebliğ, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi 6-7 Ekim 2011 Ankara.
- İstanbul Sanayi Odası, <http://www.iso.org.tr/projeler/arastirmalar/turkiyenin-500-buyuk-sanayi-kurulusu> (15/03/2015)
- KABOĞLU, İ (1989). Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi, İnsan Hakları Yıllığı
- Karaca, Z. 2007. Tüketici Kooperatifleri, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Kooperatifçilik Bilim Dalı, İstanbul.
- Karasu, M. A., 2015. Konut Sorununun Çözümündeki Kayıp Aktör: Konut Kooperatifleri, Tebliğ (Basılmamış), 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Safranbolu.2015
- KNOX, Hugh W., “Emerging Trends in Agricultural-Based Industries in The Northeast” (Invited Presentation), Economic Trends, USA, Sebtember 2002
- Kocabaş, Ö. Y.,2011. Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu. Tebliğ, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi 6-7 Ekim 2011 Ankara.
- Koçtürk, O. M., 2006. Türkiye’de Kooperatiflerin Vergilendirilmesi, Yönetim ve Ekonomi, Yıl 2006, C.13, S.2, s.119-136.
- Koroğlu, S. 2003, Avrupa Birliği ve Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme. AB Uzmanlık Tezi, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara
- Köymen, O. 1999, Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları. 75 yılda köylerden şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999
- Mert Korkmaz, R.G. (2014). Sosyal Ekonominin Vazgeçilmesi: Sosyal Kooperatifler ve Kadın Kooperatifleri, Uzmanlık Tezi
- Müftüoğlu, H., Aydos, V. (2001). 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğ alıntısı s: 369.
- Mülâyim, Z. G. (2010), Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Yayın Kodu: ISBN 978-975-464-035-9, Ankara.
- Öner, E. K., Kaya, B. ve Aypek, N., 2015., Türk Sigorta Sektöründe Yeni Bir Aktör: Sigorta Kooperatifleri, Tebliğ (Basılmamış), 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Safranbolu.2015
- Rehber, E. (2011), Kooperatifçilik, basılı kitap, Ekin Basın Yayın Dağıtım. Bursa.

- Salman, Ç. B., Bayaner A., Gülçubuk B. 2015. Kırsal Kalkınmanın Anahtarı: Kooperatifler, Tebliğ (basılmamış). 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi. Safranbolu.2015
- Sarıoğlu, F. ve Bilgin, S., 2015. Sigorta Kooperatiflerinin Vergilendirilmesi Üzerine Değerlendirmeler, Tebliğ (basılmamış). 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi. Safranbolu.2015
- Serinikli, N. Kumkale, İ. (2012), “Türkiye’deki Kooperatif Üst Örgütlerinin (Bölge Birliklerinin) Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı:1, s:269-290.
- Serinikli, N.2015, Türkiye’deki Tüketim Kooperatiflerinde Benchmarking Tekniğinin Önemi, Tebliğ (basılmamış). 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi. Safranbolu.2015
- Serinikli, N. 2009, Küreselleşme Sürecinin Kooperatifçilik Hareketine Etkisi Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Öneriler, Basılmış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- S.S. Kuru Sigorta Kooperatifi, 2015. <http://www.korusigorta.com.tr>
- S.S. Doğa Sigorta Kooperatifi, <http://www.dogasiigorta.com.tr>
- Strateji Belgesi, (2014-2018). Tarış Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliğı
- Strateji Belgesi ve Eylem Planı, (2014-2016). Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliğı.
- Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2011-2023. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğı.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğı (TOBB) Ekonomik Rapor-2013.
- Tunçağıl H. (2013) Kooperatiflerde Uyuşmazlıkların Hakem Kurullarınca Çözümü, Uzmanlık Tezi.
- Türkiye’de Yeraltısuyu Sulama Faaliyetleri (Yeraltısuyu sulama kooperatifleri), 2014. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Jeoteknik Hizmetler ve Yeraltı suları Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Türkiye Kooperatifçilik Kurumu <http://koopkur.org.tr/>
- Türkiye’de Kooperatifçilik, 2012. Türk Kooperatifçilik Kurumu. Yayın no:102. Ankara
- Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/>
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), <http://www.tim.org.tr/tr/>
- Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, 2012. Gümrük ve Ticaret bakanlığı. Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Türkiye Sigorta Birliğı, <http://www.tsb.org.tr>
- Uluslararası Kooperatifler Birliğı, <http://www.ica.coop>
- Üstün, Y. (2014), Sigorta, Tekafül ve Kooperatif Sigortacılığı, Karınca Dergisi, Mart 2014, Yıl 80, S.927, s.1-12.
- Warbasse, P. (1946), Kooperatif Demokrasisi, 1’nci Cilt, Çeviren: Akil Koyuncu, Ahenk Matbaası, İzmir